

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TURİZM İŞLETMECİLİĞİ ANA BİLİM DALI

**KIRSAL TURİZM KAPSAMINDA AĞRI İLİ’NİN
ARICILIK TURİZMİ POTANSİYELİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Duygu TAŞ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Belma SUNA

GAZİANTEP
Haziran 2021

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TURİZM İŞLETMECİLİĞİ ANABİLİM DALI

Tezin Başlığı: Kırsal Turizm Kapsamında Ağrı İlinin Arıcılık Turizmi Potansiyelinin Değerlendirilmesi

Adı ve Soyadı: Duygu TAŞ

Tez Savunma Tarihi: 06/06/2022

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Erol ERKAN
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Doç. Dr. Atınç OLCAY
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımca okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç.Dr Belma SUNA
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

İmzası

Doç. Dr. Belma SUNA

.....

Doç. Dr. Atınç OLCAY

.....

Doç. Dr. Yakup DURMAZ

.....

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Adı ve Soyadı: Duygu TAŞ

Tezin Savunma Tarihi: 06/06/2022

ÖZET

KIRSAL TURİZM KAPSAMINDA AĞRI İLİNİN ARICILIK TURİZMİ POTANSİYELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

TAŞ, Duygu

Yüksek Lisans Tezi,

Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Belma SUNA

Haziran 2022, 155 Sayfa

Günümüz koşullarında turizm anlayışının değişmesiyle beraber daha çok ön plana çıkan kırsal turizm ve arıcılık turizmi; tamamen doğaya dayalı, ekolojik, insanlara yeni ve keşfedilmemiş deneyimler sunan aynı zamanda gerçekleştirildiği bölgeye büyük getirileri olan turizm türleridir.

Bu araştırmanın temel amacı; yerel halkın ve arıcıların Ağrı'daki turizm faaliyetlerinin mevcut durumu ve arıcılık turizmi hakkındaki görüşlerini öğrenmektir. Araştırmanın ikinci amacı ise Ağrı ilinin arıcılık turizmi potansiyelini belirlemektir. Bu araştırma, söz konusu amaca uygun olacak şekilde genel ve derinlemesine sonuç elde edebilmek adına karma yöntemler araştırması olarak tasarlanmıştır. Araştırma deseni olarak eşzamanlı/sıralı/yakınsayan desen kullanılmıştır. Araştırmada veri toplama tekniği olarak ise yarı yapılandırılmış mülakat ve anket tekniği kullanılmıştır. Nitel aşama verileri MAXQDA Nitel Veri Analiz Programı kullanılarak analize tabi tutulmuştur. Nicel aşamada elde edilen verilerin istatistiksel analizlerinin yapılmasında ise SPSS 25.0 istatistik paket programı kullanılmıştır.

Yapılan araştırmanın nitel aşamasında elde edilen verilerden yola çıkarak toplam 3 tema ve 9 alt kod oluşturulmuştur. Nicel araştırmada kullanılan ölçeğin ise 39 önerme ile 6 boyuttan oluştuğu tespit edilmiştir. Araştırmadan elde edilen veriler ışığında Ağrı yerel halkının ve arıcıların arıcılık turizmine yönelik düşüncelerinin olumlu yönde olduğu ancak altyapının oluşturulması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırsal Turizm, Arıcılık Turizmi, Apiterapi, Ağrı.

ABSTRACT
EVALUATION OF API TOURISM POTENTIAL
OF AGRI PROVINCE WITHIN THE SCOPE OF RURAL TOURISM

TAŞ, Duygu
Master Thesis,
Department of Tourism Management
Thesis Advisor: Assoc. Dr. Belma SUNA
June 2022, 155 Pages

Rural tourism and api-tourism tourism, which come to the fore more with the change in the understanding of tourism in today's conditions, are completely nature-based, ecological, offer new and undiscovered experiences to people and at the same time have great returns to the region where it is realized.

The main purpose of this research is; The aim is to learn the current situation of the tourism activities of the local people and beekeepers in Ağrı and their views on beekeeping tourism. The second aim of the research is to determine the beekeeping tourism potential of Ağrı province. This research was designed as a mixed methods research in order to obtain general and in-depth results in accordance with the purpose in question. Simultaneous/sequential/convergent design was used as the research design. In the research, semi-structured interview and questionnaire techniques were used as data collection techniques. Qualitative phase data were analyzed using the MAXQDA Qualitative Data Analysis Program. SPSS 25.0 statistical package program was used in the statistical analysis of the data obtained at the quantitative stage.

Based on the data obtained in the qualitative phase of the research, a total of 3 themes and 9 sub-codes were created. It was determined that the scale used in the quantitative research consisted of 39 propositions and 6 dimensions. In the light of the data obtained from the research, it has been concluded that the local people of Ağrı and beekeepers have positive thoughts about beekeeping tourism, but the infrastructure needs to be created.

Keywords: Rural Tourism, Api Tourism, Apitherapy, Ağrı

ÖNSÖZ

Yüksek lisans eğitimim sürecince gerek ders döneminde gerekse tez döneminde bana rehberlik eden ve desteğini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Belma SUNA'ya teşekkür ederim.

Öte yandan tezimi tamamlama sürecinde uzakta olsalar bile her an yanımda olan, maddi ve manevi beni destekleyen, yanımda olan tüm dostlarıma ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Hayatımın her anında yanımda olan, beni her zaman mutlu eden, maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen kardeşlerime bana olan sevgileri için teşekkür ederim. Yine tüm hayatım boyunca her an yanımda olan, beni her zaman destekleyen, bana inanan ve güvenen, varlıklarıyla gurur duyduğum canım annem Gülçin TAŞ'a ve canım babam Turgut TAŞ'a gökyüzündeki yıldızlar kadar teşekkür ederim. *Son olarak; kelebekleri böyle renkli, çiçekleri böyle masum, annemi ve babamı böyle güzel yaratan Allah'a hamd ederim...*

Duygu TAŞ

Haziran, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ	vii
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ	viii
KISALTMALAR	ix

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMİ	3
B. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	7
C. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	8
C.1. KARMA YÖNTEMLER ARAŞTIRMASI	8
C.1.1. Karma Yöntemler Araştırması Temel Desenler	8
C.2. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ	10
C.3. ARAŞTIRMA VERİLERİNİN TOPLANMA TEKNİĞİ VE ANALİZİ	12
C.4. VERİLERİN DAĞILIMI	13
C.5. PİLOT UYGULAMA VE ÖLÇÜMÜN GÜVENİLİRLİĞİ	14
C.6. ESAS UYGULAMA VE ÖLÇÜMÜN GÜVENİLİRLİĞİ	15
D. ARAŞTIRMANIN SAYILTI LARI	16
E. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIK LARI	16
F. HİPOTEZLER	17

I. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. KIRSAL TURİZM	18
1.1.1. Kırsal Alan Tanımı	18
1.1.2. Kırsal Turizm Kavramı	20
1.1.3. Kırsal Turizmin Gelişimi	23
1.1.3.1. Dünya’da kırsal turizm gelişimi ve uygulamaları	24
1.1.3.2. Türkiye’de kırsal turizm gelişimi ve uygulamaları	25
1.1.4. Kırsal Alanlarda Yapılan Kırsal Turizm Faaliyetleri ve Türleri	28
1.1.5. Kırsal Turizmin Etkileri	35
1.1.5.1. Kırsal turizmin sosyo-kültürel etkileri	39
1.1.5.1.1. Kırsal turizmin olumlu sosyo-kültürel etkileri	40
1.1.5.1.2. Kırsal turizmin olumsuz sosyo-kültürel etkileri	40
1.1.5.2. Kırsal turizmin ekonomik etkileri	41
1.1.5.2.1. Kırsal turizmin olumlu ekonomik etkileri	41
1.1.5.2.2. Kırsal turizmin olumsuz ekonomik etkileri	42
1.1.5.3. Kırsal turizmin fiziksel çevre üzerindeki etkileri	43
1.1.5.3.1. Kırsal turizmin fiziksel çevre üzerindeki olumlu etkileri	43

1.1.5.3.2. Kırsal turizmin fiziksel çevre üzerindeki olumsuz etkileri	43
1.1.6.Kırsal Turizmin Özellikleri.....	44
1.1.6.1.Kırsal turizmin yöresel özellikleri	44
1.1.6.2.Kırsal turizmin konaklama özellikleri	45
1.2. ARICILIK TURİZMİ (API TURİZM)	47
1.2.1.Arıcılık ve Turizm.....	47
1.2.2. Arı Ürünleri.....	49
1.2.2.1 Bal	50
1.2.2.2. Polen	51
1.2.2.3. Arı Sütü.....	52
1.2.2.4. Arı Zehiri	52
1.2.2.5. Balmumu.....	53
1.2.2.6. Propolis	54
1.2.3. Apiterapi	54
1.2.3.1. Apiterapi uygulamaları	56
1.2.4.Arıcılık Turizmi Kavramı	59
1.2.5.Arıcılık Turizminin Tarihi	67
1.2.6.Arıcılık Turizminin İşlevleri	68
1.2.6.1 Arıcılık turizminin eğitim işlevi.....	69
1.2.6.2. Arıcılık turizminin seyahat işlevi:.....	69
1.2.6.3. Arıcılık turizminin sağlık işlevi:	69
1.2.6.4. Arıcılık turizminin sosyal işlevi:.....	70
1.2.7.Arıcılık Turizminin Yeri ve Önemi	70
1.2.8.Arıcılık Turizminin Amaç ve Hedefleri.....	73
1.3.LİTERATÜR TARAMASI.....	74
1.3.1.Arıcılık Turizmi Üzerine Yapılmış Ulusal Çalışmalar	75
1.3.2.Arıcılık Turizmi Üzerine Yapılmış Uluslararası Çalışmalar	77
II. BÖLÜM	
BULGULAR	
2.1.NİTEL BULGULAR	85
2.1.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular.....	85
2.1.2. Ağrı İlinde Turizm ve Arıcılık Turizmine Dair Bulgular	87
2.2. NİCEL BULGULAR	102
2.2.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine ve Arıcılık Turizmi ile İlişkilerine Yönelik Bulgular.....	102
2.2.2. Katılımcıların Arıcılık Turizmi Algı Düzeylerinin Boyutlarına Yönelik Bulgular.....	103
2.2.3. Katılımcıların Ağrı'ya İlişkin Arıcılık Turizmi Algı Düzeylerine Yönelik Bulgular.....	108
2.2.4. Arıcılık Turizmi Algılarının Demografik Özellikleri İtibarı ile Farklılıklarına İlişkin Bulgular.....	111
2.2.4.1. Bağımsız örneklemeler T testi bulguları.....	112
2.2.4.2. Tek yönlü varyans (ANOVA) analizi bulguları.....	113
SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER	
KAYNAKLAR	124
EKLER.....	146

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Aritmetik Ortalamaların İsabet Ettiği Seçeneklerin Aralık Değerlerine Göre Dağılımı	14
Tablo 2. Cronbach's Alpha Değerinin Büyüklüklerine Göre Ölçümün Güvenilirlik Aralıkları	15
Tablo 3. Araştırma İçin Kullanılan Ölçeğin Cronbach's Alpha Değerleri	16
Tablo 4. Kırsal Turizm, Agro Turizm Ve Eko Turizmin Temel Özellikleri.....	33
Tablo 5. Kırsal Turizmin Sosyo-Ekonomik, Kültürel Ve Fiziksel-Çevresel Etkisi...	36
Tablo 6 Arıcılık Turizmi Kapsamındaki Faaliyetler	66
Tablo 7 Görüşme Yapılan Katılımcıların Demografik Özellikleri	86
Tablo 8 Katılımcıların Demografik Özelliklerine Ve Arıcılık Turizmi İle İlişkilerine Yönelik Bulgular	102
Tablo 9 Katılımcıların Ağrı'ya İlişkin Arıcılık Turizmi Algılarına Yönelik Boyutlar	104
Tablo 10 Katılımcıların Ağrı'ya İlişkin Arıcılık Turizmine Yönelik Algılarına İlişkin Bulgular.....	105
Tablo 11. Katılımcıların Ağrı'ya İlişkin Arıcılık Turizmi Algı Düzeylerine Yönelik Bulgular.....	108
Tablo 12 Katılımcıların Ağrı'ya İlişkin Arıcılık Turizmine Yönelik Algıları İle Cinsiyet Değişkenine İlişkin Bağımsız Örneklem T Testi Bulguları.....	112
Tablo 13 Katılımcıların Ağrı'ya İlişkin Arıcılık Turizmine Yönelik Algıları İle Arıcılık Sektöründe Çalışma Durumu Değişkenine İlişkin Bağımsız Örneklem T Testi Bulguları.....	113
Tablo 14 Katılımcıların Ağrı'ya İlişkin Arıcılık Turizmine Yönelik Algıları İle Yaş Değişkenine İlişkin Tek Yönlü Varyans (Anova) Analizi Bulguları.....	113
Tablo 15 Katılımcıların Ağrı'ya İlişkin Arıcılık Turizmine Yönelik Algıları İle Eğitim Durumu Değişkenine İlişkin Tek Yönlü Varyans (Anova) Analizi Bulguları	114
Tablo 16 Sektörde Çalışan Katılımcıların Ağrı'ya İlişkin Arıcılık Turizmine Yönelik Algıları İle Sektörde Çalışma Süresi Değişkenine İlişkin Tek Yönlü Varyans (Anova) Analizi Bulguları.....	114
Tablo 17 Katılımcıların Ağrı'ya İlişkin Arıcılık Turizmine Yönelik Algıları İle Apiterapi Bilgi Düzeyi Değişkenine İlişkin Tek Yönlü Varyans (Anova) Analizi Bulguları.....	115

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Eş Zamanlı/Paralel/Yakınsayan Desen	9
Şekil 2. Açıklayıcı Sıralı Desen	10
Şekil 3. Keşfedici Sıralı Desen	10
Şekil 4. Kırsal Turizm Bileşenleri	22
Şekil 5. Kırsal Turizm Faaliyetlerinin Sınıflandırılması	35
Şekil 6. Kırsal Turizmin Yararları	38
Şekil 7. Bal Arısı Tarafından Sağlanan Ekosistem Hizmetlerinin Şematik Gösterimi	48
Şekil 8. Katma Değer Olarak Arıcılık Turizmi (Api Turizm) Bileşenleri	72
Şekil 9. Arıcılık Turizminin Yeri	73
Şekil 10. Yabancı Turist Profili Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli.....	87
Şekil 11. Ağrı'nın Çekicilik Unsurlarına Dair Alt Kodların İstatistiği	88
Şekil 12. Turistik Yatırım Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli.....	90
Şekil 13. Ağrı Kırsal Turizm Potansiyeline Dair Alt Kodların İstatistiği.....	93
Şekil 14 Katılımcıların Kırsal Turizme Yönelik Önerilerinin Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli	94
Şekil 15. Arıcılık Turizmi Olumsuz Katkıları Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli.....	96
Şekil 16. Arıcılık Turizmi Olumlu Katkıları Kod-Alt Kod Modeli	97
Şekil 17. Arı Ürünlerinde Pazarın Yeterliliği Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli.....	98
Şekil 18. Apiterapi Tedavi Yöntemi Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli.....	100
Şekil 19. Arı Ürünleri İle Tedavi Edilen Hastalıkların Kod Bulutu Modeli.....	101

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1. Api İnhalasyon	57
Fotoğraf 2. Apipunktur	58
Fotoğraf 3. Ağrı Bal Festivali	62
Fotoğraf 4. Arıcılık Turizmi Faaliyetlerine Katılan Çocuklar	63
Fotoğraf 5.1. Arıcılık Turizmini Deneyimleyen Çocuklar	65
Fotoğraf 6. Avusturalya'da Bir Müze Gezisi	65
Fotoğraf 7. Arıcılık Turizmi.....	66

KISALTMALAR

ANOVA: Analysis of Variances (Varyans Analizi)

ATOM: Ağrı İl Tarım ve Orman Müdürlüğü

BEYDD: Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği

BM: Birleşmiş Milletler

DPT: Devlet planlama teşkilatı

EC: European Commission (Avrupa Komisyonu)

KKP: Kırsal Kalkınma Planı

KMO: Kaiser-Meyer-Olkin

KTB: Kültür ve Turizm Bakanlığı

MAYBİR: Muğla İli Arı Yetiştiricileri Birliği

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development)

SPSS: Statistical Package For The Social Science (Sosyal Bilimler İstatistik Paketi)

SWOT: Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats (Güçlü Yönler, Zayıf Yönler, Fırsatlar, Tehditler)

TaTuTa: Ekolojik Çiftliklerde Tarım Turizmi ve Gönüllü Bilgi, Tecrübe Takası

TIES: The International Ecotourism Society

TOB: Tarım ve Orman Bakanlığı

UKKS: uluslararası kırsal kalkınma stratejisi

UNWTO: The United Nations World Tourism Organization (Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü)

VB.: ve benzeri

VD.: ve diğerleri

VS: ve saire

WWOOF: World Wide Opportunities on Organic Farms

GİRİŞ

Turizm, çağımızın en hızlı büyüyen sosyo-ekonomik sektörlerinden biridir. Küresel ticaretin %7'sini oluşturan ve son on yılda dünya ekonomik büyümesini geride bırakan turizm, doğrudan veya dolaylı olarak milyonlarca iş imkânı oluşturmaktadır. Bununla birlikte, turizm endüstrisi şehrin merkezinde ve kıyı bölgelerinde yoğunlaşarak hem kadınlara hem erkeklere eşit fırsat imkanları sağlar. Böylece bölgede de ekonomik fırsatlar artırılmış olur ve refah seviyesi yükselir. (UNWTO, 2020: 4). Ayrıca, turizm ülkelere döviz girdisi sağlaması, ülkeler arası toplumsal ve kültürel etkileşimi oluşturarak barış sağlayıcı özelliği açısından da oldukça önemli bir sektördür (Çuhadar, 2019: 1).

Günümüzde sanayileşmenin artması, teknolojinin oldukça hızlı gelişmesi, kırsal alanlardan kentlere göçlerin artması, insan yaşamında hem ekonomik hem de sosyal anlamda değişimlere ve gereksinimlere yol açmaktadır. Bu durum turizm sektörüne de yansımaktadır. Artık turistler kitle turizmi olarak bilinen “deniz-kum-güneş” üçlüsünden ziyade rahat nefes alabilecekleri, kalabalıktan uzak, aileleri ile veya yalnız başına güzel vakit geçirebilecekleri alanlar aramaktadırlar. Nitekim turistlerin bu arayışları doğrultusunda oluşan turizm türlerinden biri de kırsal turizmdir (Kara ve Kılıç, 2019: 132-133).

Kırsal turizm son yıllarda önemli ölçüde büyüyen bir turizm türüdür. Doğaya olan saygının artması, bu alanlarda sürdürülebilirliğin sağlanması kırsal turizmin gelişiminde önemli etkenlerdir. Kırsal turizm, tarihi ve doğal alanların tahrip olmasını engelleyen, fiziki çevreyi geliştirip koruyan bir etkiye sahiptir (Villanueva-Alvaro, Mondejar-Jimenez ve Saez- Martinez, 2017: 1).

Bir bölgede turizm sektörünün devamlılığının sağlanabilmesi için bölgedeki tarihi ve doğal kaynakların tahribatının engellenip sürdürülebilirliğinin devam ettirilmesi gerekmektedir. Özellikle artan tüketim eğilimlerinin ve çevre kirliliklerinin bu durumu zorunlu hale getirdiği söylenebilmektedir. Öte yandan günümüzde turistler daha çok yeni tecrübeler edinebilecekleri, doğal çevre ile iç içe olabilecekleri; eko turizm, kırsal turizm, doğa ve kültür turizmi gibi turizm türlerini tercih etmektedir. Turistlerin bu isteklerine karşılık verebilecek potansiyelde olan ve çevreye karşı duyarlılığı yüksek olan bir diğer turizm türü ise arıcılık turizmidir (Bahar ve Yılmaz, 2016: 537).

Shiffler (2014: 5) arıcılığı “verimli korumanın” mükemmel bir örneği olarak kabul etmektedir. Bal üretimi hem doğal bitki örtüsünün hem de tarımsal ürünlerin tozlaşmasına katkıda bulunurken, kullanılmayan nektar, polen ve arı kaynaklarından yararlanmakta, böylece verimi artırmakta ve doğal ortamların korunmasına yardımcı olmaktadır (Brown, 2001: 111). Arıcılık, çoğu zaman hobi veya yan faaliyet olarak algılanma eğilimindedir. Bu tanımlar çoğu zaman doğrulanabilmektedir, ancak arıcılık aynı zamanda insanları yoksulluktan uzak tutan esnek ve çeşitli seçeneklere erişimi olan bir geçim kaynağıdır. Bu durumda, arıcılığın ve arıcılıkla ilgili ticaretin, kırsal kesimde yaşayan insanların geçimi için değerli bir güç kaynağı olabileceği düşünülmektedir. Genel olarak arıcılığın hem ekolojik anlamda hem de ekonomik anlamda birçok faydası ve getirisi vardır. Başta yiyecek-içecek sektörü olmak üzere, kozmetik, sağlık, sanat (heykelticilik) gibi sektörlerle ilgili olan arıcılığın aynı etkiyi turizm sektöründe de arıcılık turizmi aracılığı ile gösterebileceği düşünülmektedir (Bradbear, 2009: 17).

Adını bal arısının Latince isminden (Apis Mellifera) alan ve yabancı alan yazında apiturizm olarak ifade edilen arıcılık turizmi, arıcılık, gıda ve tıbbi açıdan arı ürünleri ile bağlantılı bir turizm şeklidir. Bu turizm türü insanlara, arıcıları ve arıları yerinde gözlemleme, bal yapma yöntemlerini görme ve diğer arı ürünleri hakkında bilgi edinme fırsatı sunmaktadır (Wos, 2014: 67). Arıcılık turizmi, arıcılığın, sorumlu seyahat ve eğitim deneyimlerinin bir bileşeni olarak formüle edilmiştir. Seyahat ve tatilde yeni bir kavram olan arıcılık turizmi, yeşil ekonominin önemli bir bileşeni haline gelmiştir (Koresec, 2016: 112-115).

Türkiye’de arıcılık yapan birçok il mevcuttur. Hem işletme hem de koloni sayısı bakımından bunlardan en yüksek olan il 5062 işletme sayısı ve 949.267 adet koloni sayısı ile Muğla’dır. Öte yandan 604.213 adet koloni ile Ordu, 481.878 adet koloni ile Adana ve 335.686 adet koloni sayısı ile Antalya gibi iller Türkiye’de arıcılık yapılan başlıca illerdendir. Bu illerden biri de Ağrı’dır (TOB, 2022).

Ağrı Dağı’nı sınırları içerisinde bulunduran Ağrı İli sahip olduğu doğal kaynakları, kültürel ve tarihi değerleri ile birçok turizm türüne ev sahipliği yapma imkânına sahiptir (Karabulut ve Köksal, 2018: 205-227). Bu durumun arıcılık turizmi için de geçerli olabileceği düşünülmektedir. Ağrı’da, gübre ve ilaç fiyatlarının yüksek olması gübre ve ilaç kullanımının düşük olmasına neden olmaktadır. Bu durum arıların yaşamını ve bal üretimini olumlu yönde etkilemektedir (Kadanalı, 2018: 124). Öte yandan ilde fabrikalaşmanın olmaması, nem oranının düşük olması ve ilin bitki örtüsünün zengin olması ilin arıcılık açısından önemli bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir (ATOM, 2017). Bu nedenle Ağrı ilindeki arıcılık faaliyetleri daha yakından gözlemlenmeye değerdir.

Ağrı ili yerel halkının, arıcıların ve konuyla ilgili olduğu düşünülen kişilerin katılımıyla yapılan bu araştırmanın 2 amacı bulunmaktadır. Araştırmanın temel amaçlarından birincisi; yerel halkın ve arıcıların Ağrı’daki turizm faaliyetlerinin mevcut durumu ve arıcılık turizmi hakkındaki görüşlerini öğrenmektir. Araştırmanın ikinci amacı ise Ağrı ilinin arıcılık turizmi potansiyelini belirlemektir.

Araştırma iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde; araştırma genel olarak ele alınmış, araştırmanın amacı ve önemi, problemi ve kullanılan yöntemleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde; literatür taraması yapılmış, çalışma konusu ile ilgili kavramlar açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde; toplanan verilerin analizi sonucu elde edilen bulgular yer almaktadır. Son bölümde ise araştırmanın sonuçları incelenmiş ve araştırma sonucunda elde edilen veriler ışığında önerilere yer verilerek araştırma sonlandırılmıştır.

A. Araştırmanın Konusu ve Problemi

2023 turizm stratejisinde alternatif turizm ve sürdürülebilir turizme olan yönelim araştırmanın konusunun belirlenmesinde ilham kaynağı olmuştur. Arıcılık turizmi doğası gereği hem doğa dostu ve çevreci hem de sürdürülebilirliği olan bir turizm türüdür (Wos, 2014: 66-67; Koresec, 2016: 114). Ağrı ili ise gerek doğası,

temiz ve kirlenmemiş havası gerekse geniş yayla ve meraları ile arıcılık turizmi için oldukça uygun bir şehir olarak düşünülmektedir. Dolayısıyla bu tez çalışmasının amacı Ağrı’da yaşayan yerel halkın ve arıcıların Ağrı turizmi ile arıcılık turizmi hakkındaki düşüncelerini öğrenmekle beraber Ağrı ilinin arıcılık turizmi potansiyelini belirlemektir. Öte yandan henüz ülkemizde gelişmemiş olan ancak gelişimi için yüksek potansiyele sahip olduğu düşünülen arıcılık turizmüne dikkat çekerek gerek teorik gerek pratik anlamda ilgililerin ve yetkililerinin teşvik edilmeye çalışılması da tez çalışmasının diğer bir amacıdır. Son olarak Ağrı’nın fiziksel ve çevresel olarak arıcılık turizmüne uygun olabileceği düşüncesiyle de hazırlanan bu tezde belirtilen amaçlara ek olarak alan yazında hakkında çok az çalışma bulunan arıcılık turizmi konusunda literatüre katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Dünyanın en büyük ve en hızlı büyüyen sektörlerinden biri olan turizm hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için oldukça önemlidir. Döviz girdisi sağlayıcı, istihdam oluşturunca ve ülkelerin ya da turizm destinasyonlarının küresel bazda tanınmasına katkı sağlayıcı olması gibi özellikleriyle turizm ülkelerin kalkınmasında kilit bir sektördür (Irshad, 2010: 4; Guaita, Martin, Salinas ve Mogorron-Guerrero, 2019: 165).

Küreselleşme ile sınırların ortadan kalkması, teknolojinin gün geçtikçe gelişmesi, hayatın normal seyrinden daha hızlı akmaya başlaması, insanların farklı arayışlar içine girmesi, yeni ve farklı tecrübeler elde etmek istemesi turizmin daha da büyümesini ve gelişmesini sağlamaktadır. Bu gelişim dahilinde insanların turizmden beklentileri de değişmektedir. Son yıllarda turist eğilimlerinin özellikle ‘deniz-kum-güneş’ olarak bilinen kitle turizminden ziyade daha farklı turizm türlerine yönelimlerinin olduğu görülmektedir. Günümüzde turistler bozulmamış doğal ortamlarda, başka insanların geleneksel yaşam tarzlarını ve kültürlerini öğrenebilecekleri, yeni deneyimler elde edebilecekleri, tarihi ve kültürel değerlerin korunduğu alanlara gitmeyi tercih etmektedirler. Turistlerin bu yönelimleri doğrultusunda şekillenen ve beklentilerine cevap verebilecek olan turizm türlerinden biri de kırsal turizmdir (Risteska, 2020: 198-200).

UNWTO (2020), kırsal turizmi ziyaretçilerin deneyimlerinin genellikle doğa temelli faaliyetler, tarım, kırsal yaşam tarzı/kültür, olta balıkçılığı ve gezi ile bağlantılı geniş bir ürün yelpazesine sahip bir turizm türü olarak tanımlamaktadır. UNWTO (2020)’ya göre turizm faaliyetleri; nüfus yoğunluğunun düşük olduğu, tarım ve

ormancılığın hâkim olduğu ve geleneksel sosyal yapı ve yaşam tarzının korunduğu kentsel olmayan (kırsal) alanlarda gerçekleştirilebilmektedir.

Kırsal turizm, doğanın korunmuş olduğu, gürültünün fazla olmadığı, genel olarak sessizliğin ve sakinliğin hâkim olduğu, gıdaların organik olduğu ve ev sahipleriyle iletişimin kolay olduğu kırsal alanlardaki tüm turistik faaliyetleri içeren turizm türüdür (Lane, Weston, Davies, Kastenholz, Lima ve Majewski, 2013: 27).

Kırsal turizm düşük nüfus yoğunluğuna sahip (yerleşim başına 10.000 kişi), kapalı alanlardan ziyade açık alanları fazla olan, daha çok tarımla ilgilenen küçük ölçekli yerleşimlerde gerçekleştirilebilmektedir. Doğa ile güçlü bir şekilde iç içe olan kırsal turizmde, kalkınmayı sağlamak ve kaynakları uzun vadede kullanabilmek için sürdürülebilirlik de oldukça önemlidir (OECD, 1994: 8-10).

Doğa ile iç içe ve bütünleşik olan kırsal turizm Lane (1994: 9)'e göre karmaşık, çok yönlü bir faaliyettir yani sadece çiftliğe dayalı turizm değildir. Çiftlik temelli tatilleri içermektedir ancak aynı zamanda kırsal alanlarda yürüyüş, dağcılık, rafting, avlanmak, balık tutmak ve doğayı keşfetmek gibi pek çok faaliyet gerçekleştirilebilmektedir. Bu bağlamda kırsal turizm, tarım turizmi, eko turizm, yayla turizmi, çiftlik turizmi, doğa turizmi, macera turizmi, kültür turizmi ve gastronomi turizmi gibi bir dizi farklı faaliyetleri kapsamaktadır (Haven-Tag ve Jones, 2012: 29; Serdarusic ve Tustonic, 2017: 22).

Küreselleşme, doğal çevrenin bozulması, biyolojik çeşitliliğin azalması ve ekosistemlerde görülen işlevsel bozukluklar gibi çeşitli olumsuz etkiler ortaya çıkarabilmektedir. Aşamalı küreselleşme özellikle yerel toplumların davranışlarını, geleneklerini, kültürünü ve bütünlüğünü tehdit etmektedir. Bu noktada sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin uygulanması ile bu olumsuz etkilere karşı koyulabileceği düşünülmektedir. Turizmde kültürel ve doğal değerlerin bir arada olması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması gerekmektedir. Son yıllarda turizmde gözlemlenen eğilime bakıldığında daha çok eko turizm, tarım turizmi, doğa ve kültür turizmi gibi çevreci yapıya odaklanılmaktadır. Bu durum insanlarda oluşan çevre bilincinin bir sonucudur. Öte yandan günümüzde turistler aktif boş zaman geçirme biçimleri aramaktadırlar. Ancak bu aktiflik sadece fiziksel aktiviteleri değil, turistlere yeni deneyimler kazanma, doğayla ve kültürle birebir tanışma fırsatı sunan bilişsel

aktiviteleri de kapsamaktadır. Arıcılık turizmi çevreye karşı duyarlı ve insanlara bu imkânları sağlayabilecek turizm türlerinden biridir (Wos, 2014: 66).

Adını bal arısının Latince isminden (*Apis Mellifera*) alan arıcılık turizmi diğer bir deyişle apiturizm, arıcılık, gıda ve tıbbi açıdan arı ürünleri ile bağlantılı bir turizm şeklidir. Bu turizm türü insanlara, arıcıları ve arıları yerinde gözlemlene, bal yapma yöntemlerini görme ve diğer arı ürünleri hakkında bilgi edinme fırsatı sunmaktadır (Wos, 2014: 67). Arıcılık turizmi, arıcılığın, sorumlu seyahat ve eğitim deneyimlerinin bir bileşeni olarak formüle edilmektedir. Seyahat ve tatilde yeni bir kavram olan arıcılık turizmi, yeşil ekonominin önemli bir bileşeni haline gelmektedir (Koresec, 2016: 112-115). 2021 yılı resmi verilerine göre Ağrı'da 25.142 adet koloni bulunmaktadır. Bununla birlikte toplam üretilen bal 239.8 ton, üretilen balmumu ise 6.189 tondur. Bu durum arıcılık turizminin Ağrı'da iyi bir zemine sahip olabileceğini göstermektedir.

Ağrı Dağı'nı sınırları içerisinde bulunduran Ağrı ili sahip olduğu yaylaları (Sinek ve Aladağ, Katavin vs.), mağaraları (Buz Mağarası, Hesar Mağarası, Meya Mağaraları), kültürel ve tarihi mekânları (İshak Paşa Sarayı, Patnos Kümbetleri vs.) ve daha birçok değerleri ile birçok turizm çeşidine ev sahipliği yapma imkânına sahiptir. Kentsel yapılaşmanın çok fazla olmaması, doğal yapının korunmuş olması, yerel halkın geçimini genellikle tarım ve hayvancılık üzerinden sağlaması Ağrı'da kırsal turizm, eko turizm, tarım turizmi, çiftlik turizmi gibi doğayla bütünleşik halde olan turizm faaliyetlerinin gerçekleştirilebilmesine olanak sağlamaktadır (Karabulut ve Köksal, 2018: 205-227). Bu durumun arıcılık turizmi için de geçerli olabileceği düşünülmektedir.

Ağrı'da, gübre ve ilaç fiyatlarının yüksek olması gübre ve ilaç kullanımının düşük seviyede olmasına neden olmaktadır. Bu durum arıların yaşamını ve bal üretimini olumlu yönde etkilemektedir (Kadanalı, 2018: 124). Öte yandan ilde fabrikalaşmanın olmaması, nem oranının düşük olması, doğal yapının ve yaşamın korunmuş olması ve ilin bitki örtüsünün zengin olması ilin arıcılık açısından önemli bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir (ATOM, 2017). Bu bağlamda yapılan bu araştırmanın problemi "Ağrı'nın arıcılık turizm potansiyeli ile Ağrı'da yaşayan yerel halk ile arıcılık faaliyetlerinde bulunan kişilerin arıcılık turizmi ile ilgili düşünceleri nedir?" sorusu ile "Ağrı'daki turizm faaliyetlerinin mevcut durumu nedir?" soruları oluşturmaktadır

B. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Ağrı ili, gezginci arıcıların da yoğun olarak tercih ettiği iller arasında olup, ilin bitki örtüsünün zengin olmasından dolayı arıcılık konusunda önemli bir potansiyele sahip olduğu düşünülmektedir. Ağrı İl Tarım ve Orman Müdürlüğü'nün yayınladığı 2020 yılı faaliyet raporuna göre Ağrı'da; 144 gezgin arıcı ve 264 yerli arıcı bulunmaktadır. Yine aynı rapora göre 2020 yılında kovan sayısı 52.558'dir. Öte yandan 264 işletmeye sahip olan Ağrı'da üretilen toplam bal miktarı 285 ton, kovan başına düşen ortalama verim miktarı ise 12 kilogramdır. Bu durum Ağrı'nın arıcılık açısından önemli bir potansiyele sahip olduğuna işaret etmektedir. Bu doğrultuda tezin amacı yerel halkın ve arıcıların Ağrı'daki turizm faaliyetlerinin mevcut durumu ve arıcılık turizmi hakkındaki düşüncelerini öğrenmekle beraber Ağrı ilinin arıcılık turizmi potansiyelini belirlemektir.

Arıcılık turizmi, hâlihazırda mevcut olan arıcılık müzeleri ve açık hava müzeleri temelinde geliştirilebilir ancak her şeyden önce, arı kovanları ve arı çiftlikleri ile tarımsal ve eko turizm çiftliklerinin sahipleri tarafından oluşturulabilir. Arıcılık turizminin geliştirilmesi, kırsal alanları harekete geçirmek, yeni işler üretip istihdam oluşturmak ve bir bölgenin kültürünün ve geleneğini tanıtmaya veya tanımaya teşvik etmek için bir fırsattır (Wos, 2014: 67). Arıcılık turizmi, arı yetiştiricileri ve apiterapi uzmanlarının niş bir turizm pazarındaki konumlarını geliştirmek ve sağlamlaştırmaya ilave bir fırsat olarak büyük bir potansiyeldir. Üstlendiği eğitici rolle, ziyaret yerleri ve hizmetleri, insanlar, onların algıları ve eylemlerindeki en iyiyi ortaya çıkarır ve tüm bu farkındalık ve bilgi birikimini ziyaretçilerin beraberlerinde evlerine götüreceği, paylaşacağı ve hayatlarında yer edecek önemli bir değere dönüştürür (Koresec, 2016: 112-115). Kalkınmaya önemli ölçüde katkı sağlayan arıcılık turizmi lider ülke olarak Slovenya daha sonra, Polonya, Almanya, Çek Cumhuriyeti, Litvanya ve Ukrayna'da oldukça yaygındır (Wos, 2014: 67; Koresec, 2016). Ancak Türkiye'de yasal bir zemine oturtulamamıştır (Suna, 2020: 20). Türkçe yazında arıcılık turizmi ile ilgili çalışmaların sayılı olduğu görülmektedir (Bahar ve Yılmaz, 2016; Suna, 2018; Suna, 2019; Suna, 2020) bu durumda çalışmanın alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmanın, verilere ulaşılması aşamasında yerel halka ve arıcılara arıcılık turizmi ile ilgili bilgiler verilmesi, insanların arıcılık turizmi hakkında bilgilendirilmesini ve bu konuyla ilgili farkındalıklarının oluşmasını sağlaması açısından da önem arz ettiği düşünülmektedir.

C. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma hem genellenebilir hem de derinlemesine sonuçlar elde etmek amacıyla karma yöntemler araştırması olarak tasarlanmıştır. Araştırma deseni olarak ise eşzamanlı/sıralı/yakınsayan desen kullanılmıştır. Böylelikle nitel ve nicel araştırmaların zayıf yönlerinin telafi edilip, Ağrı'nın arıcılık turizmi potansiyeline yönelik bulgulara daha geniş bir perspektiften bakılarak daha kapsamlı bir sonuca ulaşılması hedeflenmiştir. Araştırmada veri toplama tekniği olarak ise yarı yapılandırılmış mülakat ve anket tekniği kullanılmıştır. Dolayısıyla araştırmanın bu bölümünde karma yöntemler araştırması hakkında detaylı bilgi verildikten sonra araştırma evren ve örnekleme ile veri toplama teknikleri ve analizleri hakkında bilgi verilmiştir.

C.1. Karma Yöntemler Araştırması

Karma yöntemler araştırması, son dönemlerde daha sık kullanılan bir yaklaşımdır. Çalışmalarda yıllardır hem nicel hem de nitel verilerin aynı çalışmalarda toplandığı görülmektedir. Ancak, her iki verinin ayrı bir araştırma tasarımı veya metodolojisi olarak bir araya getirilmesi oldukça yenidir. Karma yöntemler araştırması hem nitel hem de nicel verilerin tek bir çalışmada toplanmasını, analizini ve bütünleştirilmesini içermektedir (Toraman, 2021: 6).

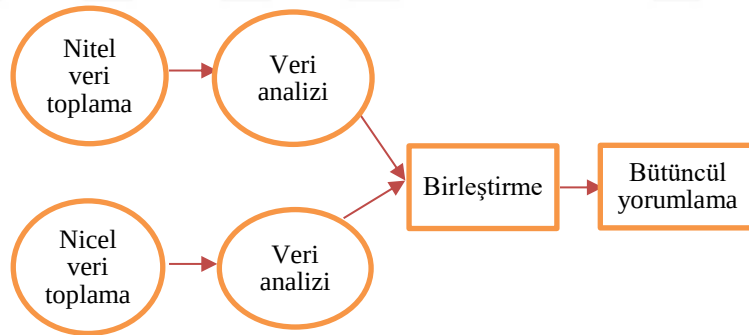
Karma yöntemler araştırmasının temel ilkesi, araştırmacının birbirini tamamlayan güçlü ve örtüşmeyen zayıf yönleri olan yöntemlerin bir kombinasyonunu kullanması gerektiğidir. Nicel ve nitel araştırmaların kendi güçlü ve zayıf yönleri bulunmaktadır. Bu iki yaklaşımın kombinasyonu, araştırma problemlerinin her iki yaklaşımdan daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır (Vandemark, Jia ve Zhou, 2010: 156-157). Karma yöntemler araştırması ise hem nicel hem de nitel araştırmaların zayıf yönlerini azaltan güçlü yönler sağlamakla birlikte bir araştırma problemini incelemek için daha kapsamlı kanıtlar da sunmaktadır. Öte yandan karma yöntemler, yalnızca nicel veya nitel araştırmalarla yanıtlanamayan soruların yanıtlanmasına yardımcı olurken diğer yandan da nicel ve nitel çalışma yapan araştırmacılar arasında iş birliği yapılmasını da teşvik etmektedir (Mayoh, Bond ve Todres, 2012: 22-23).

C.1.1. Karma yöntemler araştırması temel desenler

Karma yöntemler çalışması, verilerin eşzamanlı ya da sıralı olarak toplandığı, öncelik verildiği ve verilerin bir veya daha fazla aşamada entegrasyonunu içeren tek

bir çalışma hem nicel hem de nitel verilen toplanmasını ve analizini içeren bir araştırma sürecidir. Bu noktada verilerin toplanma sırası, görecelik ve nicel ve nitel bileşenlerin bütünleştirildiği aşamaya göre farklılık gösterebilmektedir. Bir başka deyişle araştırma sürecine başlandığında verilerin toplanma, analiz edilme süreci araştırma problemine, fiziki ve sosyal çevre şartlarına göre değişiklik gösterebilmektedir (Sadan, 2014: 261). Bu noktada araştırmacılar karma yöntemler araştırması yapma kararı aldıktan sonra araştırmada kullanacakları desene karar vermektedirler. Bu temel desenler üç çeşittir: eş zamanlı/paralel/yakınsayan paralel desen, açıklayıcı sıralı desen ve keşfedici sıralı desen (Borrego vd., 2009: 57-58).

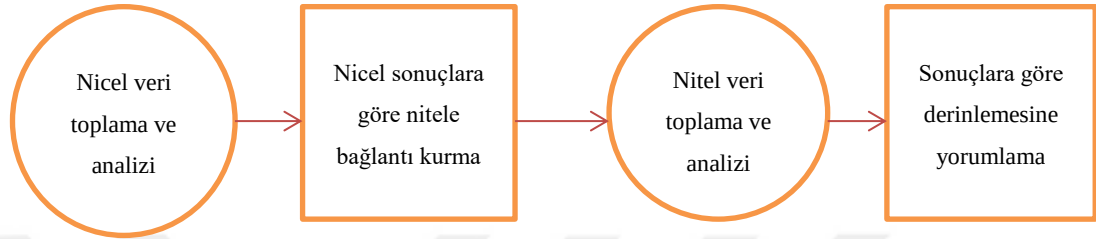
Eş zamanlı/sıralı/yakınsayan desen (eş zamanlı nicel + nitel): Bu araştırmada da kullanılan bu araştırma desenin temel dayanağı, nicel ve nitel verilerden elde edilen sonuçların birbirine entegre edilmesidir. Yani Şekil 1’de de görüleceği üzere veriler bir aşamada eşzamanlı olarak toplanıp bulgular açıklandıktan sonra araştırma sonuçları birbirine entegre edilerek sonuç kısmında açıklanmaktadır. Bu araştırma deseniindeki amaç, tamamlayıcı yöntemleri veya veri kaynaklarını bir araya getirerek bunların zayıf yönlerini dengeleyerek kapsamlı ve anlaşılır bir sonuca ulaşmaktır (Meysenburg, Albrecht, Litchfield ve Ritter-Gooder, 2014: 122).

Şekil 1. *Eş zamanlı/paralel/yakınsayan desen* (Sadan, 2014: 263)

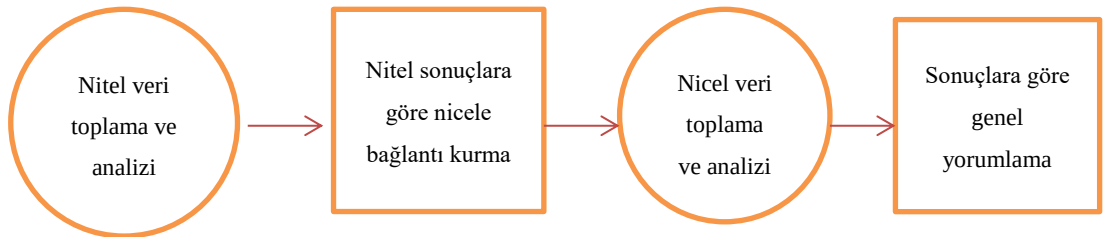
Açıklayıcı sıralı desen (sıralı nicel → nitel): Bu desende çalışma bir sonraki nitel aşamanın üzerine inşa edilen bir başlangıç ve kapsamlı nicel aşama ile karakterize edilmektedir. Genellikle, nitel sonuçlar nicel sonuçları açıklamaya hizmet etmektedir. Nicel sonuçlar genellikle soruları veya ikinci aşamada örneklemeyi bilgilendirdiğinden, entegrasyon aşamalar arasında gerçekleşir. Özetle Şekil 2’de de

görüleceği üzere bu desende önce nicel veriler toplanıp analiz edilir ve nicel sonuçlara göre nitele bağlantı kurulur, daha sonra nitel veriler toplanıp analiz edilir. Tüm bu süreçten sonra ise iki veri türünden elde edilen sonuçlar derinlemesine bir anlayış içinde açıklanır (Plano-Clark, Huddleston-Casas, Churchill, Green ve Garrett, 2008: 1551-1552).

Şekil 2. Açıklayıcı sıralı desen (Borrego vd., 2009: 58)

Keşfedici sıralı desen (sıralı nitel → nicel): Bu desen, nitel veri toplama ve analizi ile bir konuyu keşfetme amacıyla başlamaktadır. Nitel veri toplama aşamasıyla başlayan bu desende nicel veri toplama ve analizi aşaması nitel veri sonuçları ile geliştirilmektedir. Özetle Şekil 3’te de görüleceği üzere bu desende açıklayıcı sıralı (nicel → nitel) desenin tam tersine nitel veriler ile başlanmaktadır. Nitel veriler toplanıp analiz edildikten sonra nitel sonuçlara göre nicel aşama ile bağlantı kurulur daha sonra nicel veriler toplanıp analiz edilir. Tüm bunlardan sonra ise iki veri türünden elde edilen sonuçlar genel olarak yorumlanmaktadır (Sadan, 2014: 263).

Şekil 3. Keşfedici sıralı desen (Sadan, 2014: 263)

C.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Bir araştırmanın en önemli aşamalarından biri, araştırma evreninin belirlenmesidir. Evren, araştırma sorularına cevap verebileceği ya da araştırma hipotezleri ile ilgili sağlıklı verilerin toplanabileceği ve araştırma sonuçlarının genellenmek istendiği tüm insanlar veya ögeler olarak tanımlanmaktadır (Cohen, Manion ve Morrison, 2007: 101; İslamoğlu ve Alnıaçık, 2016: 194).

Her araştırmanın kendine has bir evreni vardır ve yapılan araştırma türüne/alanına göre değişkenlik göstermektedir. Sosyal bilimlerde yapılan araştırmalar genellikle belirli popülasyonlardaki davranış kalıplarını çıkarmakla ilgilidir. Fizibilite, maliyet ve zaman kısıtlamaları nedeniyle tüm evrenin incelenmesi oldukça zordur. Bu nedenle, gözlem ve analiz için ilgilenilen evrenden temsili bir örnek seçilmesi gerekmektedir. Örneklemden elde edilen çıkarımların ilgili evrene genellenmesi için evreni gerçekten temsil eden bir örneklem seçmek son derece önemlidir (Bhattacharjee, 2021: 65-66).

Örneklem, evren hakkında gözlemler ve istatistiksel çıkarımlar yapmak amacıyla belirlenen kitledir. Bir başka deyişle örneklem; evreni temsil etme yeterliliğine sahip daha küçük kitledir. Belirlenen örneklem grubunun evreni temsil edebilmesi, doğruca amaca hizmet edebilmesi hususunda oldukça titiz davranılmalıdır (Bhattacharjee, 2021: 65-67).

Bu araştırmanın evrenini Ağrı'da yaşayan 18 yaş ve üzeri kişiler oluşturmaktadır. Söz konusu araştırmanın anket aşamasında örneklemi olasılıklı olmayan örneklem tekniklerinden kolayda örneklem yöntemine göre seçilmiş 384 kişi oluşturmaktadır. Örneklem sayısı %95 güven aralığı ve %5 hata payı ile belirlenmiştir (İslamoğlu ve Alınayık, 2016: 203-204). Mülakat aşamasında ise benzer çalışmalar araştırılmış, tezin danışman hocası, alanında uzman üç akademisyen, Ağrı İl Tarım ve Orman Müdürlüğü Genel Müdürü ve Ağrı Arıcılar Birliği Başkanı ile istişare edilerek konuyla ilgili olduğu ve araştırmaya katkı sağlayacağı düşünülen 18 kişiyle görüşülmüştür.

Araştırmanın anketleri 2021 yılının Ocak ve Haziran ayları arasında toplam 467 kişiye uygulanmış olup, anketlerin doğru bir şekilde doldurulması için gereken tüm gayret gösterilmiştir. Buna rağmen eksik ve hatalı doldurulduğu tespit edilen 63 anket, veri dışı olarak kabul edilip veri setine dahil edilmemiştir.

Araştırmanın veri toplama tekniklerinden bir diğeri olan mülakat aşamasında ise görüşmelere başlanmış, cevapların birbirini tekrar ettiği fark edilip doyum noktasına ulaşıldığı anlaşıldığından 15 görüşme analize tabi tutulmuştur. Görüşmeler hobi olarak ya da faal meslek olarak arıcılık yapan kişilerle yapılmıştır. Görüşmeler esnasında akışın bozulmaması ve katılımcının daha rahat davranabilmesi adına kendisinden izin alınarak görüşme telefon aracılığı ile ses kaydına alınmıştır. Ancak

şehrin zorlu kış şartları, pandemi kısıtlamaları ve yazıya kayan görüşmelerde arıcıların yaylalarda bulunması gibi sebeplerden ötürü görüşmelerin birkaçı telefonla yapılmıştır. Telefonla yapılan görüşmeler ise yine katılımcıların bilgi ve izinleri dahilinde bilgisayar aracılığıyla ses kaydına alınmıştır.

C.3. Araştırma Verilerinin Toplanma Tekniği ve Analizi

Karma yöntemler araştırması olarak yürütülen bu çalışmada veri toplama tekniği olarak hem nitel hem de nicel veri toplama tekniklerinden yararlanılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden mülakat tekniği; nicel araştırma yöntemlerinden ise anket tekniği kullanılmıştır.

Araştırmanın nitel aşamasında belirlenmiş olan konu hakkında bireylerden aynı tür bilgi almak ve konuyu farklı bakış açılarından dinleyerek anlamak amacıyla mülakat tekniği kullanılmıştır. Mülakat soruları hazırlanırken ilgili alan yazın tarandıktan sonra Yaşar (2019)'ın Elazığ'ın alternatif turizm potansiyelinin belirlemeye yönelik yaptığı çalışmadan yararlanılmıştır. Bununla beraber yine ilgili alan yazın dikkate alınarak tez danışmanının, alanında uzman üç akademisyen, Ağrı İl Tarım ve Orman Müdürlüğü genel müdürü ve Ağrı Arıcılar Birliği Başkanı'nın tavsiye ve görüşleri doğrultusunda mülakat sorularına son hali verilmiştir. Mülakat soruları toplam 15 sorudan oluşmaktadır. Mülakat formunda temel sorularla beraber kimi zaman daha fazla bilgi alabilmek için kimi zaman da sorunun daha net anlaşılabilmesi için ek sorular da kullanılmıştır. Ayrıca yarı yapılandırılmış mülakat soruları hazırlanırken soruların kolay anlaşılacak şekilde sorulmasına ve akıcı olmasına dikkat edilmiş, katılımcıyı yönlendirici sorulardan kaçınılmıştır.

Görüşmeler Ocak-Haziran 2021 tarihinde gerçekleştirilmiştir. En kısa görüşme 14 dakika, en uzun görüşme 45 dakika sürmüştür. Görüşmelerin 14'ü yüz yüze, 4'ü mevsim şartları ve pandemi gibi nedenlerden ötürü telefonla gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler başlamadan önce her katılımcıdan, görüşmeyi ses kaydına almak için izin alınmış ve katılımcıların arzuları doğrultusunda görüşmeler başlatılmıştır. Bununla beraber katılımcılara kişisel verilerinin gizliliğinin araştırmacı ile sınırlı kalacağı ve tamamen bilimsel amaçlı kullanılacağı bilgisi verilmiştir.

Mülakatlar gerçekleştirildikten sonra alınan ses kayıtları araştırmacı tarafından içerikleri değiştirilmeden deşifre edilmiştir. Ancak deşifreler yapılırken katılımcıların kullandığı “yapıyorum”, “gidiyorum” gibi kelimeler “yapıyorum”,

“gidiyorum” şeklinde düzeltilmiştir. Araştırmanın veri toplama ve döküm sürecinde katılımcıların gerçek isimleri kullanılmıştır. Ancak analiz süreci ve sonrasında arıcının kısaltması olarak ‘A’ ve rakam kullanılmıştır. Sonuç olarak elde edilen 92 sayfalık deşifre metinleri MAXQDA Nitel Veri Analiz Programı kullanılarak analize tabi tutulmuştur. Veriler programa aktarıldıktan sonra deşifre metinleri tekrar tekrar okunmuş, analiz sürecine başlamadan önce kodlar hakkında genel bir bakış açısı oluşturulmuştur. Analiz sonuçları bulgular kısmında da görüleceği üzere kod-alt kod hiyerarşik modeli, kod bulutu, kod istatistikleri grafikleri ve şekilleri ile görselleştirilmiştir. Bununla beraber katılımcıların dikkat çeken görüşleri de değiştirme ya da herhangi bir ekleme veya çıkarma yapılmadan bulgular kısmında sunulmuştur.

Araştırmanın nicel aşamasında ise veri toplama tekniği olarak anket tekniği kullanılmıştır. Anket formunu oluşturulurken ilgili alan yazın tarandıktan sonra Morgül (2006) ve Yaşar (2009)’ın çalışmalarında oluşturduğu anketlerden yararlanılmıştır. Anketlerden uygun görülen ifadeler tez danışmanı ile araştırmanın amacına uygun olarak geliştirilmiştir. Araştırma kapsamında geliştirilen anket formu, iki bölümden oluşmaktadır. Anket formunun ilk bölümünde katılımcıların demografik özelliklerinin tespit edilmesine yönelik 6 soru yer almaktadır. Anketin ikinci bölümünde ise katılımcılara 5’li likert tarzı 47 soruya yer verilmiştir. Likert tarzı soruların cevaplanması için katılımcılara 1 “Kesinlikle Katılmıyorum” ile 5 “Kesinlikle Katılıyorum” arasında değişen bir cevaplama hakkı tanınmıştır.

C.4. Verilerin Dağılımı

Katılımcıların Ağrı’daki turizm faaliyetlerinin mevcut durumu ve arıcılık turizmi hakkındaki görüşlerini öğrenmeye ve Ağrı’nın arıcılık turizmi potansiyelini belirlemeye yönelik hangi analizlerin uygulanması gerektiğini tespit etmek amacıyla verilerin normallik dağılımına bakılmıştır. Buna bağlı olarak yapılan “Kolmogorov-Smirnov Testi” sonucunda ölçeğin normal dağılım göstermediği tespit edilmiştir ($P \leq 0,05$). Daha sonra verilerin normal dağılım gösterip göstermediği durumuna, basıklık ve çarpıklık değerlerine bakılarak tespit edilmesine karar verilmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2 ile +2 arasında olduğu durumlarda veri seti normal dağılım göstermektedir (George ve Mallery, 2003). Bu bağlamda ölçeğin çarpıklık değeri -,949; basıklık değeri ise 1,228 olarak tespit edilmiştir. Dolayısıyla

verilerin normal dağılım gösterdiği anlaşılmış ve parametrik analiz tekniklerinin uygulanmasına karar verilmiştir.

Araştırma anketinin analiz kısmında cevapların aritmetik ortalama değerleri 1'e yaklaştıkça katılımcıların önermelere katılım düzeylerinin düşük, 5'e yaklaştıkça ise katılım düzeylerinin yüksek olduğu kabul edilmiştir. Araştırmada verilen analiz aşamasında elde edilen aritmetik ortalamaların değişim aralığı şu şekilde hesaplanmıştır:

$$\text{Değişim Aralığı} = 5-1 = 4$$

$$\text{Değişim Aralığı} = 4/5 = 0,80$$

Buna göre araştırmaya dahil edilen derecelendirmede kullanılan bölümlerin aritmetik ortalamalarının isabet ettiği seçeneklerin aralık değerleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1.

Aritmetik ortalamaların isabet ettiği seçeneklerin aralık değerlerine göre dağılımı

Ağırlık	Seçenekler	Aritmetik Ortalamaların Aralık Değerleri	Sonuç
5	Kesinlikle Katılıyorum	4,20-5,00	Çok Yüksek Düzey
4	Katılıyorum	3,40-4,19	Yüksek Düzey
3	Kararsızım	2,60-3,39	Orta Düzey
2	Katılmıyorum	1,80-2,59	Düşük Düzey
1	Kesinlikle Katılmıyorum	1,00-1,79	Oldukça Düşük Düzey

C.5. Pilot Uygulama ve Ölçümünün Güvenilirliği

Herhangi bir araştırma için bir ölçeğin geliştirilmesi araştırmanın son aşamasından ziyade daha çok araştırma değişkenlerinin verilerini toplamanın bir yoludur. Bununla birlikte, hazırlanan ölçeklerin işlevi kullanım alanına göre esnetildiği için ortaya ölçeğin güvenilirlik sorunu çıkar (Vaske, Beaman ve Sponarski, 2017: 164). Dolayısıyla ölçekler kullanılırken maddeler veya alt ölçekler arasında güvenilirlik katsayısının hesaplanması zorunlu bir durum olmaktadır. Bununla beraber ölçeğin araştırma için herhangi bir sorun oluşturup oluşturmadığını belirlemek adına ölçeğin tüm örnekleme uygulanmadan önce bir pilot uygulama ile test edilmesi gerekmektedir (Wadkar, Singh, Chakravarty ve Argade, 2016: 113). Bu araştırmada uygulanan anket formu, örneklem grubuna uygulanmadan önce 2020 yılının Aralık

ayında hedef kitleyle aynı özelliği taşıyan 60 kişi üzerinde pilot uygulamaya tabi tutulmuştur. Pilot uygulama ölçümünün güvenilirliğinin test edilmesi amacıyla “Cronbach’s Alpha” değeri hesaplanmış, ölçeğin değerinin 0,853 olduğu tespit edilmiş ve ölçümün güvenilirlik düzeyinin çok yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Crobach’s Alpha katsayısının büyüklüklerine göre ölçümün güvenilirliği Tablo 2’de gösterilen bilgilerden referans alınmıştır (Croasman ve Ostrom, 2011: 20-21):

Tablo 2.

Cronbach’s Alpha değerinin büyüklüklerine göre ölçümün güvenilirlik aralıkları

Sınırlar	Karar
0,00 <0,40	Ölçek güvenilir değildir.
0,40 <0,60	Ölçeğin güvenilirlik düzeyi düşüktür.
0,60 <0,80	Ölçeğin güvenilirlik düzeyi yüksektir.
0,80 <1,00	Ölçeğin güvenilirlik düzeyi çok yüksektir.

C.6. Esas Uygulama ve Ölçümün Güvenilirliği

Tanımlanmış bir konu hakkında bilgi almak ya da bir araştırma kapsamında kullanılmak için hazırlanmış bir ölçeğin güvenilirlik gibi bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Güvenilirlik, aynı koşullar altında tekrarlanan ölçümlerden elde edilen ölçüm değerlerinin tutarlı oluşunun bir göstergesidir. Bir ölçeğin güvenilirliği farklı yollarla incelenebilir. Cronbach’s Alpha Katsayısı, tutarlılığın incelenmesinde kullanılan değişimlerden (Ercan, Yazıcı, Sığırlı, Ediz ve Kan, 2007: 291). Esas uygulama kapsamında yapılan güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 3’te belirtildiği gibidir. Tabloda da görüleceği üzere güvenilirlik analizi Keşfedici Faktör Analizi öncesinde ve sonrasında yapılmıştır. Buna göre ölçeğin Keşfedici Faktör Analizi öncesi Cronbach’s Alpha katsayısı 0,892 iken sonrasında 0,888 olarak görülmüştür. Sonuç itibari ile her iki açıdan da bakıldığında araştırmada kullanılan ölçeğin güvenilirlik düzeyi çok yüksektir.

Tablo 3.

Araştırma için kullanılan ölçeğin Cronbach's Alpha değerleri

Faktör Analizi Öncesi Değer	0,892
Faktör Analizi Sonrası Değer	0,888

D. Araştırmanın Sayıtları

Literatüre arıcılık turizmi ile ilgili faydalı katkılarda bulunmak, konuyla ilgili insanlarda farkındalık oluşturmak ve aynı zamanda Ağrı'nın var olan turizmi ve arıcılık turizmi potansiyeli hakkında bilgi edinmek amacıyla yapılan bu araştırmanın sayıtları aşağıda belirtildiği gibidir:

- Seçilmiş olan örneklem grubu evreni temsil edecek düzeydedir.
- Anket aşamasına katılan denekler, ölçekte belirtilen önermelere ve sorulara içtenlikle/dürüstlikle cevap vermişlerdir.
- Mülakat aşamasına katılan denekler, yöneltilen sorulara içtenlikle ve dürüstlikle cevap vermişlerdir.
- Ölçekte belirtilen önermeler ve sorular net ve anlaşılırdır.
- Mülakat aşamasında yöneltilen sorular net ve anlaşılırdır.
- Araştırmada kullanılan ölçek yerel halkın Ağrı turizmi ve arıcılık turizmi hakkındaki bilgi düzeyini ölçecek ve düşüncelerini öğrenecek yeterliliktedir.
- Mülakat aşamasında yöneltilen sorular konuyla ilgili kişilerin Ağrı turizmi ve arıcılık turizmi hakkındaki bilgi düzeyini ölçecek ve düşüncelerini öğrenecek yeterliliktedir.

E. Araştırmanın Sınırlılıkları

Sosyal bilimler alanında yapılan her araştırmada olduğu gibi bu araştırmanın da bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Özellikle araştırmanın yapıldığı bölgenin mevsimsel zorlukları ve pandemi sürecinin getirdiği sıkıntılar beraberinde hazırlanan tez çalışmasının sınırlılıkları aşağıda belirtildiği gibidir:

- Çalışma sadece Ağrı ili sınırları içerisinde gerçekleştirilmiştir.
- Çalışma sonuçları ülke turizm sektörüne genelleme yapılmaz.
- Çalışma verileri Ocak ve Haziran 2021 yılında toplanmıştır.

- Pandemi süreci çalışma verilerine ulaşılmasını zorlaştırmış ve süreci uzatmıştır.
- Ağrı'daki zorlu kış şartları nedeniyle örneklem grubuna ulaşmak zorlaşmıştır.

F. Hipotezler

Bir konu hakkında yapılan varsayım niteliğindeki açıklamalar hipotez olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifade ile hipotez, değişkenler arasında farklılık, ilişki ya da etkileşimin olup olmadığına yönelik öne sürülen önermelerdir (Özhan Çaparlar ve Dönmez, 2016: 214). Bilimsel araştırmaların çoğunda olduğu gibi bu araştırmada da test edilmek istenen hipotezler bulunmaktadır. Bu araştırma kapsamında test edilecek hipotezler şunlardır:

H1: Katılımcıların Ağrı ilinin arıcılık turizmi potansiyeline yönelik düşünceleri ile cinsiyetleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

H2: Katılımcıların Ağrı ilinin arıcılık turizmi potansiyeline yönelik düşünceleri ile arıcılık sektöründe çalışma durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

H3: Katılımcıların Ağrı ilinin arıcılık turizmi potansiyeline yönelik düşünceleri ile yaş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

H4: Katılımcıların Ağrı ilinin arıcılık turizmi potansiyeline yönelik düşünceleri ile eğitim durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

H5: Katılımcıların Ağrı ilinin arıcılık turizmi potansiyeline yönelik düşünceleri ile arıcılık sektöründe çalışma süreleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

H6: Katılımcıların Ağrı ilinin arıcılık turizmi potansiyeline yönelik düşünceleri ile apiterapiye dair bilgi düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

I. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.Kırsal Turizm

Kırsal turizm, tarımsal veya kentsel olmayan alanlarda gerçekleşen, çok çeşitli cazibe merkezlerini ve etkinlikleri kapsayan ülke deneyimi olarak tanımlanmaktadır. Kırsal turizm sadece tarıma dayalı turizm türü değildir. Çiftliğe dayalı tatiller içermektedir, ancak aynı zamanda özel ilgi doğa tatillerini ve ekoturizmi, yürüyüş, tırmanma ve binicilik tatillerini, macera, spor ve sağlık turizmini ve bazı bölgelerde etnik kökenleri de içermektedir (Shrestha, 2016: 20). Kırsal turizm kavramını anlamak ve kırsal turizmin faaliyet alanlarının benimsenebilmesi için kırsal turizm kavramına geçmeden önce kırsal alanın tanımının bilinmesi gerektiği düşünülmektedir.

1.1.1.Kırsal Alan Tanımı

Kentsel nüfusun yoğunlaştığı, kırsaldan kente olan göçlerin arttığı günümüz dünyasında kırsal alanların tanımı ve kapsamı ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre değişiklik göstermektedir. Coğrafi konum, nüfus yoğunluğu, ekonomik durum ve kırsalda yaşayan kişilerin kırsalı algılama biçimi kırsal alan tanımını etkilemektedir (Dinis, 2011: 4-6).

Kırsal alanın tanımı genellikle düşük nüfus yoğunluklarıyla ilişkilendirilmektedir. Ancak kırsalı tanımlamak, farklı insanlar için farklı anlamlar ifade ettiğinden, zordur. Bazı insanlar için ‘güzel manzaralar’

anlamına gelirken, diğerleri tarım ve toprak kaynakları ile ilişkilendirmektedir. Genellikle bu sağduyu tanımları farklı bilgi alanlarından çıkarılan üç farklı tanım kategorisini oluşturmaktadır. Bu tanımlar; geleneksel tanım, eski tanım ve muhafazakâr tanım olarak ifade edilmektedir (Diniz ve Gerry, 2002: 533-534).

OECD (1994: 10)'ye göre yerel düzeyde nüfus yoğunluğu kilometrekare başına 150 kişiden az olan yerler kırsal alan olarak tanımlanırken, bölgesel düzeyde coğrafi birimler kırsal nüfusun payına göre üç gruba ayrılmaktadır. Bunlar; ağırlıklı olarak kırsal (nüfusun %50'sinden fazlası), önemli ölçüde kırsal (nüfusun %15-50'si) ve ağırlıklı olarak kentleşmiş (nüfusun %15'inde azı) bölgelerdir. Her ne kadar kırsal alan tanımı OECD tarafından standart bir şekilde yapılmış olsa da kırsal alanlardaki nüfus yoğunluğunun ölçütü ülkelere göre değişiklik gösterebilmektedir. Avustralya'da belirli alanlar haricinde (tatil köyleri gibi), nüfus yoğunluğu 1000 kişiden az olan alanlar ve Avusturya'da 5000'den az nüfuslu kasabalar kırsal alan olarak tanımlanmaktadır. Kanada'da ise 1000 kişiden az olan yerler ile nüfus yoğunluğu kilometrekare başına 400 kişiden az olan yerler kırsal alan olarak tanımlanırken Danimarka ve Norveç'te 200'den az nüfuslu olan kümeler kırsal alan olarak tanımlanmaktadır. Öte yandan İngiltere ve Galler'de 10.000'den fazla nüfuslu kasabalar haricindeki yerler kırsal alan olarak tanımlanmakla beraber Fransa'da 2000'den az nüfuslu yerler veya evlerin arasında 200 metreden fazla mesafenin olmadığı kasabalar kırsal alan olarak kabul edilmektedir. Son olarak Portekiz ve İsviçre'de ise 10.000'den az nüfuslu kasabalar kırsal alan olarak tanımlanmaktadır (OECD, 1994: 9-10).

Türkiye'de ise kırsal alan kır-kent ayrımının yapıldığı Kırsal Kalkınma Planı (2010-2013: 14)'na göre tanımlanmıştır. Bu plana göre 1965-1985 yılları arasında nüfusu 10.000'den fazla olan yerler kent, diğer yerler ise kır olarak tanımlanmaktadır. Ancak 1985 yılında nüfusu 10.000'den fazla olan 288 yerleşim yeri için bir araştırma yapılmıştır. Araştırmada nüfusun istihdam alanları, şirket sayısı, banka şube sayısı, telefon aboneliği gibi toplam 28 kritere göre kent olabilme eşik değerleri belirlenmiştir. Sonuç olarak yerleşim yerlerinin 20.000' den fazla nüfusa sahip olduğu ve belirlenen eşik değerlerinin ise %80'ini geçtiği tespit edilmiştir.

Türkiye'de 1985 yılından itibaren kır ve kent ayrımına teşkil eden nüfus eşiği 10.000'den 20.000'e yükseltilmiş, nüfusu 20.000'den fazla olan yerler kent, diğer

yerler ise kırsal alan olarak kabul edilmiştir (KKP, 2010-2013: 14). Ancak, 6360 sayılı “On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile birlikte büyükşehir belediyesi sınırları kırsal alanları da kapsayacak şekilde il sınırlarına genişletilmiştir. Bu yasayla birlikte büyükşehir belediyesi bulunan 30 ilde bazı köy ve beldelerin tüzel kişiliği kaldırılarak mahalleye dönüştürülmüştür (UKKS, 2015: 14-15).

Türkiye’de kırsal alanın daha açıklayıcı ve ayrıntılı tanımı Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu’nda yapılmaktadır. Bu tanıma göre kırsal alan; sosyal hayatın ve ekonomik faaliyetlerin doğal kaynakların kullanımına bağlı olduğu, ekonomik ve sosyo-kültürel gelişimin daha ağır ilerlediği, teknolojiyi hayatında içinde kullanım sürecinin daha gecikmeli olduğu alanlardır. Öte yandan kırsal alanlarda insan ilişkileri daha samimi ve yakın olup örf ve adetler toplum düzenini etkilemekte ve daha geleneksel bir üretim-tüketim anlayışı görülmektedir (DPT, 2000: 2).

Kırsal alanlar rahatlamak isteyen, kent yaşamının yorgunluğundan ve kalabalığından kurtulmak isteyen insanların başvurduğu ilk yerlerdir. Temiz havası, samimi ve doğal ortamı ruhlarını kent yorgunluğu ve yoğunluğundan arındırmak isteyenler için oldukça cazip yerlerdir (Aslan, 2017: 6). Sayısı gittikçe artan kent sakinleri kırsal alanlarda her şeyden uzaklaşmaktadır. Her şeyin yerel kaynaklı olması da insanları kırsal alanlara çeken avantajlardan biridir (Okech, Haghiri ve George, 2012: 38). Bununla beraber insanlar kırsal alanları kent stresinden uzaklaşmaktan ziyade ailelerini, arkadaşlarını görmek için de tercih etmektedirler ki bu durum uzun yıllar öncesinden var olan bir durumdur. Bu bağlamda kırsal alanlar insanların dinlenme ihtiyaçlarını karşılaması yönünden büyük bir öneme sahiptir (Soykan, 2003: 3; Holmes Cheyre, 2005: 18; Güngör, Karakaş ve Fındıkdalı, 2013: 34-35).

1.1.2.Kırsal Turizm Kavramı

Son zamanlarda insanların rahatlamak, kent yaşamının stresinden uzaklaşmak amacıyla tatillerini ve boş zamanlarını kırsal alanlarda geçirmeye başladıkları görülmektedir. İnsanların doğal yaşamı, huzurlu seyahat ortamını, otantik yerel kültürü ve kırsal yaşam tarzını merak etmeye başlamaları ve deneyimleme

arzuları insanları kitle turizminden uzaklaştırmış ve bu beklentilerini karşılayacak kapasitede olan kırsal turizme yakınlaştırmıştır (Chi ve Han, 2021: 59).

Kırsal turizmin kapsamlı tanımını yapmak oldukça güçtür ve genel olarak kabul gören bir kırsal turizm tanımı bulunmamaktadır (Tchetchi, Fleischer ve Felsenstain, 2008: 554). Literatür incelemesi yapıldığında kırsal turizmin bazı araştırmacılar tarafından vahşi turizm, tarım turizmi (Oppermann, 1996: 87), av turizmi (balıkçılık) (Tchetchi vd., 2008: 554), köy turizmi, aile ve yetişkin turizmi, geri dönüş turizmi (Soykan, 1999: 68) olarak ele alındığı görülürken bazı araştırmacılar tarafından ise yeşil turizm ve doğa turizmi, alternatif turizm, soft turizm, eko-turizm, macera turizmi, dağ turizmi, geleneklere adanmış tatil turizmi, keşif turizmi, inceleme turizmi, kültür turizmi, sürdürülebilir turizm, düşük etkili turizm olarak ele alındığı görülmektedir (Morgül, 2006: 59; Çetinkaya Karafakı ve Yazgan, 2012: 57; Cengiz ve Akkuş, 2012: 64; Kuter ve Ünal, 2013: 193; Ukav, 2014: 16).

Kırsal turizm tanımlarına bakıldığında bazı araştırmalarda dağ ve deniz gibi yerlerin dışında yapılan turistik etkinliklerin tümü (Demircioğlu, 1993: 8) olarak tanımlanırken bazı tanımlarda ise dağ yürüyüşü, kamping, avcılık gibi etkinliklerin yapıldığı bir tür (Aydın, 2012: 40) olarak tanımlanmıştır. Buradan hareketle literatürde bulunan kırsal turizm tanımlarından bazıları şöyledir:

- OECD (1994: 8) kırsal turizmi en kısa haliyle, kırsalda gerçekleşen turizm türü olarak tanımlamıştır.
- Lane (1994: 14)'e göre kırsal turizm, kırsal alanlarda gerçekleşir ve kırsal dünyanın açık alan, doğa ve doğal dünya ile temas, geleneksel toplumlar ve geleneksel uygulamalar gibi spesifik özellikleri üzerine inşa edilmiştir. Kırsal turizmde hem binalar hem de yerleşimler açısından ölçek olarak kırsal olduğu için genellikle küçük ölçekli işletmeler bulunmaktadır.
- Avrupa Birliği'nde yapılan bir çalışmada ise kırsal turizm; boş zamanlarını geçirmek, eğlenmek, kırsal ile ilgili etkinliklerin tadını çıkarmak için gelen turistleri çeken, yeme-içme, konaklama ihtiyaçlarını küçük ölçekli işletmelerle sağlayan faaliyetler bütünü olarak tanımlanmıştır (EC, 1999: 151).
- Soykan (2000: 21) kırsal turizmi; “kişilerin doğal ortamlarda dinlenmek ve değişik kültürlerle bir arada olmak amacıyla bir kırsal yerleşmeye gidip, orada konaklamaları ve o yöreye özgü etkinlikleri izlemeleri ya da katılmalarıyla gerçekleşen bir turizm türü” olarak tanımlamıştır.

- Dorobantu ve Nistoreanu (2012: 6) ise kırsal turizmi; kırsal alanlarda gerçekleşen ve kırsal alanın doğal ve kültürel turist kaynaklarının kullanılmasını ve yerel topluluklar için fayda sağlayan sosyal ve ekonomik faaliyetlerin yürütülmesini içeren bir turizm şekli olarak tanımlamıştır.
- Foris (2014: 38)'e göre kırsal turizm; yerel halk tarafından organize edilen ve yürütülen, doğal ve beşerî çevre ile bağlantılı olan, kırsal alanlarda gelişmiş turistik aktiviteleri ele alan bir kavramdır.
- Turan, Dinçer ve Dinçer (2016: 20) ise kırsal turizmi, mevsimsellik özelliği olmayan, kırsal alanlarda istihdam sağlayıcı ve kırsal alanların kalkındırılmasında alternatif bir yaklaşım olarak tanımlamışlardır.
- UNWTO (2021) kırsal turizmi, kırsal alanlarda gerçekleşen, ziyaretçi deneyiminin genellikle doğa temelli faaliyetler olduğu, tarım, kırsal yaşam tarzı/ kültürü, olta balıkçılığı ve doğa gezileri ile bağlantılı olan geniş bir ürün yelpazesine sahip bir tür turizm faaliyeti olarak tanımlamaktadır.

Kırsal turizmi oluşturan bileşenler; kırsal alan, kırsal yaşam, kırsal miras ve kırsal etkinlikler olmak üzere dört grupta incelenmektedir. Kırsal turizm kavramının daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla kırsal turizm bileşenleri Şekil 4'te gösterilmektedir.

Şekil 4. Kırsal turizm bileşenleri (Nulty, 2004: 13)

Şekil 4'e göre kırsal alan unsurlarını; dağlar, göller, ormanlar ve doğa manzaraları oluştururken, kırsal yaşam unsurlarını; el sanatları, yerel etkinlikler, geleneksel beslenme, agroturizm ve geleneksel müzik oluşturmaktadır. Bununla beraber bisiklete binme, balık tutma, at binme, avcılık, yürüyüş ve su sporları kırsal turizm etkinlikleri arasında yer almakta ve geleneksel mimari, endüstriyel miras, eski tarih, kaleler-kiliseler ve köyler kırsal miras unsurları arasında yer almaktadır.

1.1.3. Kırsal Turizmin Gelişimi

Kırsal turizm tamamen yeni bir kavram olmamakla beraber, sanayileşmenin ve kentleşmenin artmasıyla birlikte ortaya çıkmış, insanların kent hayatından uzaklaşmak, kent hayatının olumsuz etkilerini üzerlerinden atmak, sakin ve huzurlu ortamda yeni deneyimler elde etmek istemeleri kırsal turizme olan eğilimi arttırmıştır (Lane, 1994: 8).

Kırsal turizmin tohumları 18. yüzyılda avcılık ve binicilik faaliyetleri ile atılmıştır. 19. yüzyılda gelişim göstermeye başlayan kırsal turizm özellikle 1970'ler, 80'ler ve 90'larda farklılık göstermeye başlamıştır. İlk olarak Batı Avrupa'da gelişim göstermeye başlayan kırsal turizm daha sonra Kuzey Amerika'da, ardından Avustralya'da, Yeni Zelanda'da, Asya'da (Japonya) ve nihayetinde Avrupa'da gelişim göstermiştir. Romantizm bu gelişimin en büyük sebeplerinden biridir. Edebi eserlerde, resim ve müzik gibi sanat dallarında başarılı olan sanatçı ve yazarların eserlerinde kırsal yaşamdan ve kırsal alanlardan övgüyle bahsetmesi insanları kırsal alanlara yöneltmiştir. Bununla beraber otomobil kullanımının ve araç kiralama imkânlarının artması, demir yolu ağlarının iyileştirilmesi de kırsal turizmin gelişiminde etkili rol oynayan unsurlardandır. Bu bağlamda kırsal turizm mekânlarının ilk örneklerine bakıldığında dünyada ilk olarak 19. yüzyılda bir demiryolu şirketinin yatırımı sonucunda yapılan demiryolu ağı ile birlikte Alpler, Kuzey Amerika'daki Rocky Dağları ve Yellowstone Ulusal Parkı'nın kırsal turizm mekânları olarak kullanıldığı görülmektedir (Lane, 1994: 8; Mishra, 2017: 6).

1.1.3.1.Dünya’da kırsal turizm gelişimi ve uygulamaları

Kırsal turizm faaliyetleri toplumların kültürel özellikleri ve yaşam biçimlerine göre farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar kırsal turizm faaliyetlerini ve uygulamalarını zenginleştirir (Mishra, 2017: 6). Bu bağlamda kırsal turizmde öncü olan ülkelerdeki kırsal turizm uygulamalarına aşağıda kısaca değinilmiştir.

Yeni Zelanda: Yeni Zelanda’da turistler tarafından en çok tercih edilen turizm çeşidi çiftlik turizmidir. Rural Tours ve Accomodate şirketleri 1970’lerden itibaren Yeni Zelanda’da çiftlik turizminin öncülerinden kabul edilmektedir. Daha sonra bu iki şirketin birleşmesi sonucunda Nisan 2001’de Rural Tourism Holdings kurulmuştur. Hızlı ve verimli rezervasyon hizmeti sağlama konusunda ünü olan şirket Yeni Zelanda’ya gelen uluslararası ziyaretçiler için kırsal turizmde unutulmaz deneyimler yaşatmaya odaklanmıştır. Yeni Zelanda’nın Kuzey ve Güney Adaları’nda geniş bir ev sahipliği potansiyeline sahip olan şirket, Yeni Zelanda’da kırsal turizmin gelişimine büyük katkılarda bulunmuştur (Fang, 2020: 107).

İrlanda: İrlanda’da kırsal turizm, 1990 Avrupa Turizm Yılı ve LEADER programlarıyla Avrupa Birliği politikaları tarafından teşvik edilmesiyle gelişim göstermeye başlamıştır. Kırsal alanlarda yaşayan insanların katkısının fark edilir derecede olduğunun görülmesi sonucunda kırsal turizm ekonomik kalkınmanın bir parçası olmuştur (Kneafsey, 1998: 11).

Birleşik Krallık: Birleşik Krallık ’ta, kırsal turizm ekonomik kalkınmanın önemli faktörlerinden biri olarak görülmektedir. Birleşik Krallıktaki kırsal turizm ve tarım turizmini geliştirme programlarının çoğu, diğer Avrupa bölgelerinde geçerli olan politikalar tarafından yönlendirilmektedir. Birleşik Krallığın en önemli tarım turizmi pazarlama organizasyonu Farm Holiday Bureau (FHB) organizasyonudur. FHB kırsal alanlarda hem oda-kahvaltı hem de kendin pişir kendin ye faaliyetlerinin gerçekleştirilebileceği ve konaklama imkânı sağlayan 100’den fazla çiftliğin pazarlama ağını koordine etmektedir. Aynı zamanda FHB mülk üyeleri, yüksek standartlarda temizlik, nezaket ve hizmetin korunmasını sağlamak amacıyla düzenli olarak denetlenmektedirler. Birleşik Krallığın genelinde bulunan bu kuruluşların odak noktası, paranın karşılığını veren kaliteli konaklamayı teşvik etmektir (Fang, 2020: 107-108).

İtalya: İtalya’da, kırsal turizmin gelişimi 1960’lara dayanmaktadır. Özellikle kırsal nüfusun kente doğru yöneliminin artması sonucunda kırsal turizm gelişimine verilen önemin arttığı görülmektedir. İtalya’daki kırsal turizm faaliyetleri genellikle agro turizme dayanmaktadır. İtalya’daki kırsal turizm uygulamalarına verilebilecek en iyi örnek Basilicata örneğidir. Basilicata, İtalya’nın uzak güneyinde yer alan küçük bir bölgedir. Zengin bitki örtüsüne, Yunan Tapınaklarından Roma termal banyolarına, Norman kalelerine ve Orta Çağ manastırlarına kadar uzanan önemli bir kültürel mirasa sahiptir. Bu bölgede turizm yavaş yavaş büyümekte ancak yaz aylarında iç turizm hareketliliğinde düşüşler görülmektedir. Bu doğrultuda iç turizmi canlandırmak, kamu ve özel sektör arasında iş birliği sağlamak, mevcut ve potansiyel pazarların ihtiyaç ve beklentilerini anlamak ve bölgede kırsal turizmi teşvik etmek amacıyla bir girişim planı oluşturulmuştur. “Turismo di Qualit ^Ö” olarak adlandırılan girişimin ilk aşaması 1996 yılında gerçekleştirilmiştir. Böylece turizm tesislerinin hizmetleri, kültürel ve çevresel miras ve altyapı denetimleri yapılmıştır. Daha sonra hem alanda çalışanlara hem de halka bilgilendirme eğitimleri verilmiştir. Girişimin olumlu sonuçlanmasından dolayı bu programlar yaygın hale getirilmiştir (Çolak, 2009: 83-84; Fang, 2020: 109).

Fransa: Fransa’da kırsal turizmin gelişimi 1951 yılına kadar uzanmaktadır. 1951 yılında ilk defa köy evleri kırsal turizm kapsamında turistik hizmet sunmuştur. Daha sonra 1969 yılında Fransız Hükümeti, hizmet arzını ve boş zaman etkinliklerini çeşitlendirmek amacıyla “Chambre d’Hoes” adı verilen yeni bir konaklama türü oluşturmuştur. Yine 1992 yılında yapılan bir çalışmada kırsal turizmin tarım faaliyetleri içinde gittikçe artan ve ekonomik etki kazanmaya başlayan bir tür olduğu açıklanmıştır. Fransız hukukunda kırsal turizm, tarımsal bir faaliyet olarak sınıflandırılmamaktadır, çünkü bir faaliyet ancak toprakta uzun vadeli bir üretim varsa tarımsal faaliyet olarak tanımlanabilmektedir. Bu bağlamda kırsal turizm işletmecilerinin, adil rekabeti ve tüketici haklarını garanti altına almak amacıyla ticari bir sicile kaydolmak zorunda olduğu Fransa’da kırsal turizm tarım olarak kabul edilmemektedir (Dettori, Paba, ve Pulina, 2004: 5).

1.1.3.2. Türkiye’de kırsal turizm gelişimi ve uygulamaları

Sanayileşmenin ve tarımda makineleşmenin artması sonucunda kırdan kente göç yoğunluğu artmıştır. Özellikle kış aylarında Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nden batıya çalışmak amacıyla giden insanların kırsala geri dönme

niyetlerinin düşük oranda olması kırsal nüfusun azalmasındaki büyük etkenlerdendir. Ancak çalışma koşullarının yoğun olması, doğaya alışmış insanların kırsala büyük özlem duyması ve kent insanının bu stresten kurtulma isteği ile kendini doğaya bırakması Türkiye'deki kırsal turizmin gelişmesini sağlamıştır (Aydın, 2012: 43; Aslan, 2017: 19).

Türkiye'de kırsal turizm denince aile ve akraba ziyaretleri, açık alanda piknik yapmak, sportif aktivitelerde bulunmak ya da günübirlik köy ziyaretleri ve bu köylerde ya da doğal alanlarda yapılan rekreatif faaliyetler akla gelmektedir (Morgül, 2017: 77). Turizm açısından çok yönlü gelişim göstermiş olan İstanbul, İzmir gibi büyükşehirlerde, kitle turizminin diğer turizm türlerine göre daha ön planda olduğu Antalya, Muğla gibi şehirler ile tarihi ve kültürel varlıklarıyla turizmde ön planda olan Bursa, Kastamonu gibi şehirlerde kırsal turizm bu yönde gelişim göstermiştir. Bursa Cumalıkızık Köyü bu gelişime örnek gösterilebilmektedir (Aydın, 2012: 43).

Bu konuya bir başka örnek ise 1980'lerde kurulan Tursem Seyahat Acentesidir. İskandinav pazarına hâkim olan bu seyahat acentesi deniz-kum-güneş üçlüsünün yanı sıra farklı etkinliklerde de bulunmuştur. Tursem Seyahat Acentesinin yaptığı bu etkinlik kapsamında gelen misafirler bir ila üç hafta arasında değişen sürelerde aileden biriymiş gibi yaşamış, zamanlarını onlarla geçirmiştir. Bununla beraber bu misafirlere ülkemize gelmeden önce kış boyunca Türkçe dersleri de verilmiştir. Ancak bu uygulama Tursem'in 1997 yılında iflas etmesiyle son bulmuş, uzun bir süre bu tarz bir etkinliğin yapıldığı da görülmemiştir (Çolak, 2009: 75; Aydın, 2012: 43; Aslan, 2017: 20; Ünal, 2020: 38).

Türkiye'de kırsal turizmin gelişmesi için kamu ve özel sektör tarafından yapılan, ulusal veya yerel yönetimlerce desteklenen birçok proje bulunmaktadır. Bu projelerden biri 1990 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından başlatılan "Yayla Turizmi Projesi" adlı projedir (Aydın, 2012: 44). Bu proje bazında ülkemizde bulunan yaklaşık 150 yaylanın 26'sı yayla turizm merkezi olarak seçilmiş ve "Gerçekleşme Programları" hazırlanarak yaylaların gerekli alt ve üstyapı çalışmaları başlatılmıştır. Hâlihazırda turizm merkezi olan bu yaylarda eksiklikler nispeten tamamlanmış olsa da iyileştirme çalışmaları halen devam etmektedir (Ünlü Yücel, 2004: 1-5).

Türkiye'de kırsal turizmin gelişimi için yapılan projelerden bir diğeri ise Avrupa Birliği tarafından oluşturulan IPARD programıdır. IPARD, Avrupa Birliği

tarafından aday ve potansiyel ülkeleri desteklemek amacıyla oluşturulmuş, Katılım öncesi yardım Aracı'nın (Instrument for Pre-Accession Assistance-Ipa) Kırsal Kalkınma bileşenidir. Bu program kapsamında kırsal alanlardaki rekabet farkını düşürmek, toplumsal refah seviyesini yükseltmek, kırsal alanlarda sürdürülebilirliği sağlamak, kırsalı desteklemek ve çevreyi iyileştirmek amaçlanmaktadır (Ün, Tutar, Tutar ve Erkan, 2012: 345-348). Programda büyük ve küçükbaş hayvancılık, balıkçılık, çiftçilik, arıcılık, turizm gibi girişimler desteklenmektedir. Bununla beraber Türkiye aday ülke konumunda olduğundan dolayı programın bütün bileşenlerinden faydalanmaktadır. Programın Türkiye'de gerçekleşmesini sağlayan kurum ise Tarım ve Kalkınma Koordinatörlüğüdür (TKDK). Bu bağlamda program ilk aşamada Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından belirlenen, Ağrı dahil 42 şehri kapsamaktadır. Programdan faydalanmış olan projeler incelendiğinde kırsal kalkınma ve kırsal turizmin gelişiminde büyük etki oluşturmaya başladığı düşünülmektedir (TOB, 2018).

Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği tarafından yürütülen TaTuTa; "Ekolojik Çiftliklerde Tarım Turizmi ve Gönüllü Bilgi, Tecrübe Takası" projesi de ülkemizde kırsal turizm kapsamında gerçekleştirilen uygulamalardan bir diğeridir. Temelleri 1993-2002 yılları arasında atılan proje 2004 yılında başlatılmakla birlikte halen devam etmektedir. Ekolojik yaşamı koruma, doğa dostu üretim ve tüketim modellerini desteklemek gibi hedefleri olan proje kapsamında TaTuTa çiftlikleri ziyaret edilmekte, bilgilendirme ve deneyim paylaşımları yapılmaktadır. Kırsal turizmin gelişimi için büyük öneme sahip olan Tatuta projesi Türkiye'nin tüm coğrafi bölgelerinde 80'in üzerinde çiftlikle devam etmektedir (TaTuTa/WWOOF Türkiye, 2021; BEYDD, 2021).

İşletmeciliğini Doğal ve Kültürel Yaşamı Destekleme Derneği'nin yaptığı, köy halkı tarafından desteklenen Bolu'nun Mudurnu ilçesine bağlı olan Hüsamettindere Köyü Eko müzesi de ülkemizde yapılan kırsal turizm uygulamalarından biridir. 2009 yılında başlatılan proje kapsamında köy ziyaretçileri köy yaşamına dahil olmakta, doğal yaşamın tadını çıkarmaktadır (Aslan, 2017: 21-22; Elmalı Şen, Yetim ve Öztürk, 2020: 928).

Muğla İli Arı Yetiştiricileri Birliği (MAYBİR) tarafından açılan Muğla Arıcılık Müzesi ülkemizde kırsal turizm kapsamındaki arıcılık turizmine verilebilecek bir örnektir. Arı ve arıcılık ile ilgili her türlü bilginin insanlara sunulduğu müzenin

arka tarafında yine ziyaretçilerin gidebileceği bir arı çiftliği de bulunmaktadır (MAYBİR, 2021).

Sonuç olarak ülkemizde kırsal turizmin gelişimi için özellikle son yıllarda birçok proje hayata geçirilmektedir. Gerek özel sektör gerek kamu sektöründe gerçekleştirilmiş, gerçekleştirilmekte olan ve gerçekleştirmesi planlanan birçok proje olduğu görülmektedir (Çolak, 2009: 74; Aydın, 2012: 43-45; Aslan, 2017: 20-25). Türkiye'nin 2023 turizm stratejilerine bakıldığında zaman yine turistik ürün çeşitlendirmesi amacıyla ekoturizm ve yayla turizmi gibi turizm çeşitlerinin geliştirilmesine yönelik uygulamaların bulunduğu görülmektedir. Bununla beraber geliştirilmesi düşünülen diğer turizm çeşitlerinin çoğunun kırsal alanlarda gerçekleştirilmesi de kırsal alanların ve kırsal turizmin gelişmesine katkıda bulunmaktadır (KTB, 2006).

1.1.4.Kırsal Alanlarda Yapılan Kırsal Turizm Faaliyetleri ve Türleri

Kırsal turizm, yerel halkın kontrolünde yavaş yavaş gelişen, tek tip olmayan, kırsal alanların geleneksel niteliklerine, geleneksel faaliyetlerine ve girişimlerine dayalı bir turizm türüdür. Genel olarak kırsal turizm; çiftlik faaliyetleri, ortak miras (Irshad, 2010: 6), yerel yaşam tarzı gibi kırsala özgü deneyimlerin yanı sıra eğitim, sanat ve sağlığa dayalı faaliyetleri de içermektedir. Nitekim bu durum kırsal turizmin sınırlarının oldukça geniş olduğunu göstermekte, kırsal turizm faaliyet ve türleri ile ilgili evrensel tanımlamanın bulunmasını güçleştirmektedir (Equations, 2006: 1; Nair, Munikrishnan, Rajaratnam ve King, 2015: 318). Kırsal turizm çok geniş kapsamlı ve çok geniş etkileri olan bir kavram olup bu kavramın kimi zaman bazı araştırmacılar tarafından sürdürülebilir turizm kapsamında ve hatta sürdürülebilir turizm ile birlikte ele alındığı görülmektedir (Irshad, 2010: 5-6). Bununla beraber bazı araştırmacıların da kırsal turizmi kitle turizmine bir alternatif olarak eko turizm, agro turizm, çiftlik turizmi ve api turizm gibi turizm türleri ile birlikte ele aldığı görülmektedir (McGehee ve Kim, 2004: 169-170; Contini, Scarpellini ve Polidori, 2009: 31-32; Weng, Pan ve Li, 2021: 6).

Turistler, açık hava rekreasyon faaliyetleri için açık alan, doğa ve kültürle yakından temas etmek, farklı bir çevrede sosyalleşme fırsatları için kırsal kesime gittikçe artan bir ilgi göstermektedir. Bununla beraber köklerine dönüş yaşamak isteyen turistler ise kırsal kesimi otantik bulmakta ve genellikle “eski güzel zamanlar”

nostaljisiyle ilişkilendirmektedir. Dolayısı ile kırsal alanları ziyaret eden ve aynı tür deneyimleri arayan turist profilinin hepsi aynı değildir ve bu insanların farklı beklentileri doğal ve kültürel kaynaklar açısından zengin olan kırsal alanlarda karşılanabilmektedir. Bu düşünce doğrultusunda; kırsal turizm doğası gereği bir dizi niş aktiveden (eko turizm, spor turizmi, çiftlik turizmi, şarap turizmi gibi) oluşmakta ve bunun sonucunda sürekli artan bir çeşitlilik sunmaktadır. Bu durum gerekli hamleler yapıldığı takdirde kırsal alanlarda sürdürülebilirliği arttırmaktadır (Sims, 2009: 323-326; Weng vd., 2021: 6-8).

Genel olarak kırsal turizm, turistik faaliyetlerde yerel olmayandan ziyade yerel halkın istihdamını teşvik etmesi, tamamen doğaya dayalı olması, çevreci yapıya sahip olması gibi nedenlerle son zamanlarda dikkat çekmeye başlamıştır. Kırsal turizm mevcut ve gelecek nesiller için doğal ve kültürel mirası koruyabilecek potansiyelde olmasının yanı sıra turizmin olumsuz etkilerini de en aza indirebilecek kapasiteye sahip bir turizm türüdür. Bununla beraber kırsal turizmin yerele ve yerel kaynaklara dayalı olması turistlere unutulmaz deneyimler yaşatmaktan ziyade toplum içinde sosyal kimliğe saygıyı, sosyal uyumu ve sosyo-kültürel ilişkileri geliştirmektedir. Dolayısı ile kırsal turizm sürdürülebilirlik anlamında doğal ve kültürel kaynakların korunması kadar uzun bir süre tüm turizm paydaşlarının istek ve ihtiyaçlarının tatmin edilmesini sağlamaktadır (Eusebio, Kastenholz ve Breda, 2014: 14-16).

Kırsal turizm, doğayla, kırsal alanın kültürüyle ve yerel halkın yaşam tarzıyla uyumlu çeşitli faaliyetlerden oluşmaktadır. İnsanların şehrin yoğun günlük yaşamından kaçmak için yeni bir alan araması da kırsal turizmi hızla geliştirmiştir (Glavic ve Lukman, 2007: 1875). Sürdürülebilir kırsal turizm, kırsal alanların karşılaştığı çeşitli zorluklara yanıt verme sürecinde önemli rol oynamaktadır (Campon-Cerro, Hernandez-Mogollon ve Alves, 2017: 253-254). Sürdürülebilir kırsal turizm, sakinlerin yaşam kalitesinin korunması, geleneksel kültürün sürdürülmesi, ekolojik çevrenin korunması ve yeni işlerin oluşturulması gibi yollarla kırsal alanların yeniden canlandırılmasına yol açmaktadır (Kalmuenzer, Nikolakis, Peters ve Zanon, 2018: 1204).

Çevrenin korunması, ekonomik varlıklar, verimlilik ve kültürel farkındalık sürdürülebilir kırsal turizmdeki kilit konulardır (Saarinen, 2006: 1124-1125). An ve Alarcon (2020: 1-3)'a göre kırsal turizm, yerel halk için ekonomik açıdan istihdam olanakları oluşturmanın ve hane gelirini artırmanın önemli bir parçasıdır. Bunun yanı

sıra kırsal turizm çevrenin korunması, toplulukların güçlendirilmesi ve geleneksel kültürel mirasın korunması için de önemli bir turizm türüdür.

Schmidt, Cielo, Wenningkamp ve Tomio (2016: 252) tarafından yapılan çalışmada kırsal turizm sürdürülebilir turizm ile birlikte ele alınmıştır. Yazarlara göre kırsal turizm salt ekonomik konuların ötesinde bir öneme sahip olmakla birlikte ülkelerin farklı bölgelerindeki faaliyetlerin gelişmesini ve büyümesini desteklemektedir. Öte yandan kırsal turizmin büyümesi, aynı zamanda kırsal alanların ekonomik ve sosyal faaliyetlerini teşvik ederek, yeni hizmetlerin ve gerekli desteklerle ilgili çalışmaların gelişimini de yönlendirmektedir. Bu nedenle, yazarlar kırsal alanların turistlerini uzun vadede elde tutabilmeleri ve özelliklerini koruyabilmeleri için sürdürülebilir turizm yönetimine ihtiyaç olduğunu vurgulamışlardır.

Sanagustin Fons, Mosene Fierro ve Patino (2011: 557)'ya göre kırsal turizm, kitle turizminin tehdit edemeyeceği, yerel halkın sevip önemseydiği, eğitilmiş ve sorumlu turistlerin doğal peyzaj alanlarında yaşamasına olanak sağlayan bir sürdürülebilir turizm türüdür. Sürdürülebilir kırsal turizm insanlara yapay bir turizm tiyatrosundan ziyade gerçek bir senaryoda, kırsalın tadını çıkarabilecekleri otantik kırsal yaşam tarzı sunabilen tek turizm türüdür. Sürdürülebilir kırsal turizm sadece turizm endüstrisinin yararı için değil, aynı zamanda insanlığın refahı için de dikkate alınmayı hak etmektedir. Sonuç olarak kırsal turizm, günümüzde turizmin yalnızca zevk alınması için kullanılmasının yanı sıra çevreci, geleceğe eğilimi daha fazla olan sürdürülebilir bir alternatiftir.

Kırsal turizm denince akla her ne kadar sadece çiftliğe ya da köye dayalı faaliyetler gelse de kırsal turizm sadece çiftlik temelli bir turizm türü değil, çok yönlü bir faaliyetler bütünüdür. Kırsal turizm aynı zamanda özel ilgi doğa tatilleri ve ekoturizm, yürüyüş, tırmanma ve binicilik tatilleri, avcılık ve olta balıkçılığı, eğitim seyahatlerinin yanı sıra bazı alanlarda etnik turizmi de içermektedir. Dolayısıyla kırsal turizmin bu özelliği kırsal turizm kapsamının ve uygulamalarının çeşitlendirilmesi için fırsatlar sunmakta ve geleneksel uygulamalara uygun bir alternatif olmaktadır (Alexander ve McKenna, 1998: 203).

Irshad (2010: 6)'a göre eko turizm kırsal turizmin ana türlerinden biridir ve ayrılmaz bir bütündür. Eko turizm, çevreyi koruyan, yerel halkın refahını sürdüren, yorumlama ve eğitimi içeren doğal alanlara karşı sorumlu olan bir seyahat olarak

tanımlanmaktadır. Bahsi geçen eğitimler hem personeli hem de misafirleri kapsamaktadır. Böylece ekolojik anlamda bilinçlenme bütüncül bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Bununla beraber eko turizm, ekosistemlerin ve içinde yaşayan türlerin korunması için gerekli yatırımların yapılmasını kapsamakta, sadece yerel halkı değil çevre dengesini de düşünmektedir (Goodwin, 1996: 279-282).

Eko turizmde amaç; korumayı, toplulukları ve sürdürülebilir seyahati birleştirmektir. Yani tek bir algoritmaya bağlı kalmadan sistemsel bir yaklaşım oluşturmaktır. Bu bağlamda eko turizmin etkin bir şekilde kullanılabilmesi için uyulması gereken eko turizm ilkeleri bulunmaktadır. Eko turizmin ilkeleri aşağıda belirtildiği gibidir (TIES, 2021):

- Fiziksel, sosyal, davranışsal ve psikolojik etkileri en aza indirmek.
- Çevre ve kültür ile ilgili hem farkındalık hem de saygınlık oluşturmak.
- Hem ziyaretçiler hem de ev sahipleri için olumlu deneyimler sağlamak.
- Koruma için doğrudan finansal faydalar sağlamak.
- Hem yerel halk hem de özel sektör için finansal fayda sağlamak.
- Ziyaretçilere, ev sahibi ülkelerin siyasi, çevresel ve sosyal iklimlerine karşı duyarlılığı artırmaya yardımcı olmak.
- Düşük etkili tesisler tasarlamak, inşa etmek ve çalıştırmak.
- Bulunulan toplumdaki yerel halkın haklarını ve inançlarını tanımak ve güçlendirmek için yerel halk ile ortaklaşa çalışmak.

Dorobantu ve Nistoreanu (2012: 9)'ya göre, kırsal turizmin sürdürülebilir gelişimi için ekolojik düşüncenin uygulanması bir zorunluluktur. Yani kırsal turizm ve eko turizm yerel, doğal, sosyal ve kültürel kaynaklara dayalı olarak kırsal alanların turizm açısından gelişimine yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla bu iki kavram birbirinden hem teorik olarak hem de pratik olarak ayrılmamalıdır. Turizmin son yıllardaki hızlı gelişimi olumlu birçok etkiyi beraberinde getirirken aynı zamanda doğal kaynakların tüketimini hızlandırmış ve biyoçeşitliliğin azalmasına da neden olmuştur. Bu durumda doğal olanın korunması ve gelecek nesillere de aktarılması için sürdürülebilir kırsal ve ekolojik bir yaklaşım sergilenmelidir. Bu sürdürülebilirliği sağlamak kaynakların yalnızca geleceğe aktarılması için değil ekonomik ve sosyal refahın devamlılığı içinde oldukça önemlidir (Viljoen ve Tlabela, 2007: 1-8; Dorobantu ve Nistoreanu, 2012: 9).

2010 yılında yapılan bir çalışmada agro turizmin kırsala dayalı olmasından ötürü kırsal turizm türleri kapsamında ele alındığı görülmektedir. Agro turizm, çalışmakta olan bir çiftliği veya herhangi bir bahçecilik ya da tarım işletmesini zevk, eğitim, çiftlik veya işletme faaliyetlerine aktif katılım amacıyla yapılan ziyaretler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Agro turizm, sosyal ve kültürel bağlamla olan ilişkisi aracılığıyla çiftçinin kendi ürünlerinin değerini artırmakla beraber üretici-tüketici buluşmasını daha nitelikli bir hale getirmektedir (Irshad, 2010:6).

Nitekim agro turizm, ziyaretçilere kırsal dünyayla, doğayla ve çiftlik geleneklerini anımsatan geleneklerle doğrudan temas kurma fırsatı sunmaktadır. Aynı zamanda ziyaretçilere bölgeyi deneyimleme ve manzaranın, yerel ürünlerin ve mevcut hizmetlerin kalitesini takdir etme ve bunlara birebir şahit olma fırsatı sunmaktadır. Öte yandan agro turizm yalnızca özel bir alanı değil uygulandığı bölgenin genelini olumlu anlamda etkisi altına almaktadır. Şöyle ki; bölgenin turizm harcamaları yalnızca çiftliklerle değil, aynı zamanda bölgedeki restoranlar, el sanatları, ticaret ve diğer firmalarla da ilgili olduğundan dolayı, agro turizmin yerel sistem üzerindeki olumlu etkisi çeşitli ekonomik sektörler arasında paylaşılmaktadır. Bu noktada agro turizm istihdam oluşturma gücüyle kırsal kalkınmaya yardımcı olmaktadır (Contini, Scarpellini ve Polidori, 2009: 27-28,35).

Agro turizm kırsal ekonomi için büyüme alanını temsil eden bir turizm türüdür. Bu turizm türü, kırsal alanlarda yerel halkı zenginleştirme ve sosyal kalkınmayı olumlu etkilemenin yanı sıra kırsal alanlardaki sürdürülebilirliği sağlamakta ve kırsal bölgelere yatırım akışını tetiklemektedir. Agro turizmin gelişimi aynı zamanda bölgedeki tarımın olumlu gelişmesini ve ilerlemesini sağlamakla beraber kırsal altyapı optimizasyonunu, ulaşım ağı gelişimini, konaklama ve yiyecek içecek işletmelerini teşvik etmektedir (Kazmina, Makarenko, Provotorina ve Shevchenko, 2020: 1).

Kırsal turizmin diğer turizm türlerine göre daha düşük maliyetli olması kırsal turizme olan talebi artırabilmektedir. Bununla beraber köyleri ve tarımı içeren kırsal turizm, çeşitlilik açısından zengin kırsal yaşamı yeniden keşfetmeye olanak sağlayarak kentsel kesimin merakını giderebilecek kapasitededir. Bununla birlikte aile odaklı eğlence etkinlikleri, doğal yaşam tarzıyla insanların huzuru ve sükûneti bulmasına olanak sağlamaktadır. Sonuç olarak kırsal turizm, tarım turizmi ile birlikte bölgede

kazan-kazan durumu oluşturma kapasitesine sahip hem yenilikçi hem de köklerine bağlı kalabilen bir turizm türüdür (Gopal, Varma ve Gopinathan, 2008: 515).

Kırsal turizm, agro turizm ve eko turizm, kırsal alan tatillerini seçen turistlerin türü, arzuladıkları zamanın kalitesi, aynı zamanda eğilimler, koşullar ve ilkeler açısından ortak noktalara sahip olmakla beraber temelde bazı farklı noktaları da bulunmaktadır. Bu doğrultuda bu üç turizm türünün temel özelliklerinin benimsenmesinin faydalı olabileceği düşünülmektedir (Dorobantu ve Maricica, 2012: 155). Bu turizm türlerinin temel özellikleri Tablo 4 (Ana, 2017: 7-8)'te gösterilmiştir.

Tablo 4.

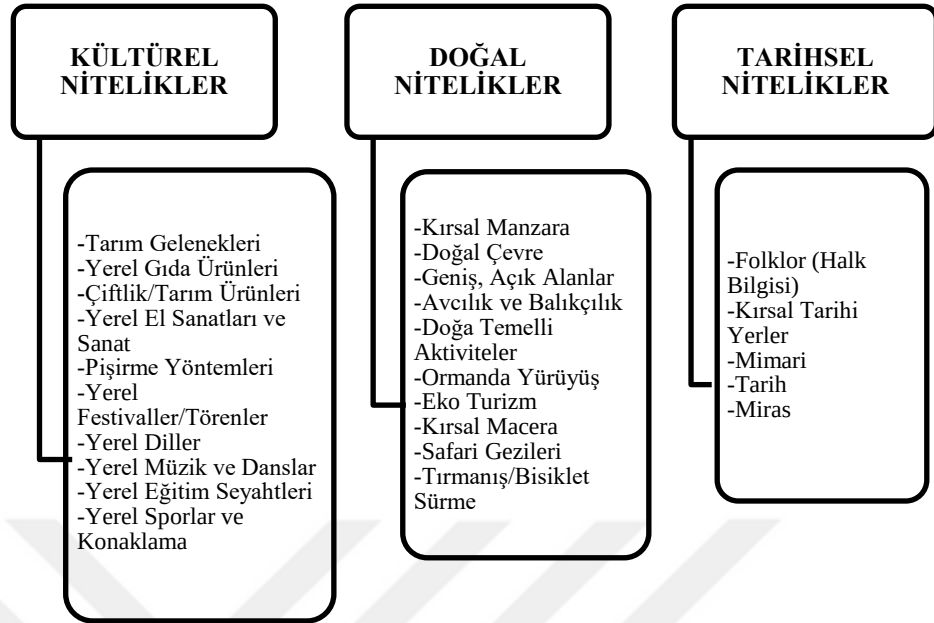
Kırsal turizm, agro turizm ve eko turizmin temel özellikleri

Kırsal Turizm	Agro Turizm	Eko Turizm
Kırsal alanlarda veya kırsal topluluklarda gerçekleşen her türlü turizm faaliyetleri.	Doğrudan tarımla ilgili turizm faaliyetleri.	Doğa temelli turizm türü olan turistlerin temel motivasyonu, doğayı ve doğal alanlarda hakim olan geleneksel kültürleri gözlemlemek ve takdir etmektir.
Küçük aile işletmelerinde uygulanmaktadır.	İkincil bir gelir kaynağı olarak bir çiftlikte veya evde uygulanmaktadır.	Servis sağlayıcılar genellikle küçük, yerel olarak sahip olunan işletmelerdir
Doğal alanları, yerel uygulamaları, kültürü ve gastronomiyi öne çıkarır.	Tarımsal yaşam tarzının özelliklerini vurgulamayı ve açıklamayı amaçlayan eğitim faaliyetleri yürütülür.	Doğal ve kültürel varlıkların korunmasına yönelik farkındalığı artıran eğitici ve yorumlayıcı özelliklere sahiptir.
Genellikle “agro-turizm”, “doğa temelli turizm”, “çiftlik turizmi” ve “köy turizmi” olarak anılır.	Genellikle “çiftlik turizmi”, “kırsal turizm” ve “köy turizmi” olarak anılır.	Genellikle “sürdürülebilir turizm”, “sorumlu turizm” ve “yeşil turizm” olarak anılır.

Tablo 4 (devamı)

Potansiyel müşteriler doğaseverlerdir.	Potansiyel müşteriler çiftçilik, zanaatkarlık, folklor, doğal tarım ürünleri ve gastronomi ile ilgilenirler.	Potansiyel müşteriler, anlamlı topluluk katılımı, yavaş seyahat, yüksek kaliteli deneyimler, pitoresk, doğa yapımı unsurlar, gastronomi, gelenekler ve kendilerini yerelmiş gibi hissetmelerini sağlayan rotalarla ilgilenirler.
Ekonominin üçüncül sektörüne entegre edilmiş bağımsız faaliyet, alternatif/tamamlayıcı kitle turizmi biçimi.	Kırsal turizme tamamen entegre olunmakta.	Mükemmel bir şekilde “niş turizm” olarak tanımlanan, doğaya yakınlığı ve turizm kaynaklarının daha rasyonel kullanımı ile kırsal turizmden farklıdır.

Kırsal turizme geniş bir perspektiften bakıldığında ekoturizm, macera turizmi, çiftlik turizmi, agro turizm, yemek ve şarap turizmi gibi turizm türlerinde yapılan faaliyetlerin kırsal turizm kapsamında ele alındığı ya da bunlara dahil edildiği görülmektedir. Bu bağlamda araştırmacıların bu terimlerin kırsal turizmin alt kümeleri olduğu konusunda hemfikir olduğu düşünülmektedir. Bu durum kırsal turizm kapsamında yapılan etkinliklerin çerçevesini genişletmekle beraber kırsal turizmin şemsiye bir kavram olarak düşünüldüğünü göstermektedir (Ayazlar ve Ayazlar, 2015: 172).

Şekil 5. Kırsal turizm faaliyetlerinin sınıflandırılması (Nair vd. 2015)

Şekil 5'te de görüldüğü üzere kırsal alanlarda yapılan birçok etkinlik kırsal turizm faaliyetleri kapsamına girmektedir. Öte yandan, kırsal alanlarda kano, rafting, at binmek, fotoğraf çekmek, piknik yapmak, köy ve çiftlikleri gezmek, tarımsal etkinliklere katılmak (çilek ya da başka bir meyve toplamak gibi), festival, dans ve müzik etkinliklerine katılmak gibi birçok rekreasyonel faaliyet kırsal turizm faaliyetleri arasında bulunmaktadır (OECD, 1994: 16). Kırsal alanlarda ziyaretçilere sunulan bu rekreasyonel faaliyetler dışında bir de halkı bilinçlendirici hizmetler verilmektedir. Eğitim kapsamında olan bu hizmetlerin amacı kırsal alanın tamamen kırsal turizm temelini oluşturmayı sağlamaktır. Verilen bu eğitimlerin başında dil eğitimi bulunmaktadır. Bunun yanı sıra bilinçlendirici eğitimler verilmekte ve bu yönde faaliyetler yapılmaktadır (Morgül, 2017: 66; Aktürk, 2020: 52).

1.1.5.Kırsal Turizmin Etkileri

Turizm hem beşerî hem de doğal özelliklerden oluşan çevrede gerçekleşmektedir. İnsan çevresi ekonomik, sosyal ve kültürel faktörleri ve süreçleri içermektedir. Doğal ortam, habitatlarındaki bitki ve hayvanlardan oluşmaktadır. İnsan çevresi ile doğal çevre arasında ayırım yapmak mümkündür. Bununla birlikte, gerçek

bir ortamda, insan çevresi ve doğal çevre iç içe geçmiş ve insan faaliyetleri doğal çevreden hem etkilenmekte hem de üzerinde etkiler bırakmaktadır (Mason, 2003: 26).

Kırsal turizm birçok ekonomik ve ekonomik olmayan aktiviteyi başlatmaktadır. Kırsal turizm ile organik ve sağlıklı üretim ve küçük mülklerde tarım teşvik edilmekte, turistlerin yerel üretime aktif katılımını ve doğal ve geleneksel kültüre dönmelerini sağlamaktadır (Serdarusic ve Tustonjic, 2017: 26). Ayrıca kırsal turizm insanlara ek bir gelir kaynağı sağladığından ötürü insanların yaşam kalitelerini iyileştirmelerini de sağlamaktadır (Ohe, 2008: 344,355). Öte yandan kırsal turizmin gelişmesi ya da kötü planlanmış bir turizm modeli de olumsuz sonuçlar oluşturabilmektedir (Halder, 2007: 114). Hall ve Roberts (2001: 4) kırsal turizmin etkilerini Tablo 5’te de görüleceği üzere sosyo-ekonomik, kültürel ve fiziksel-çevresel açıdan incelemekle beraber olumlu ve olumsuz yönleri ile ele almıştır.

Tablo 5.

Kırsal turizmin sosyo-ekonomik, kültürel ve fiziksel-çevresel etkisi

Sosyo-Ekonomik	Kültürel	Fiziksel-Çevresel
Pozitif		
➤ Yeni, alternatif veya ek gelir ve istihdam kaynağı sağlar. ➤ Cinsiyet ve diğer sosyal güç dengesizliklerinin azaltılmasına yardımcı olur. ➤ Toplum hep birlikte hareket etmesini teşvik eder. ➤ Nüfusun azalmasıyla karşılaşabilecek alanlarda nüfus kaybını engeller. ➤ Nüfus artışını destekler. ➤ Kırsal alanlarda daha düşük olma eğiliminde olmasına rağmen genel çarpan etkisi oluşturur.	➤ Yerel kültürü canlandırır. ➤ Yerel gurur, benlik saygısı ve kimlik duygusu aşılır.	➤ Doğal çevreyi korur ve korumaya katkı sağlar. ➤ Terkedilmiş binaların yenilenmesine yardımcı olur.

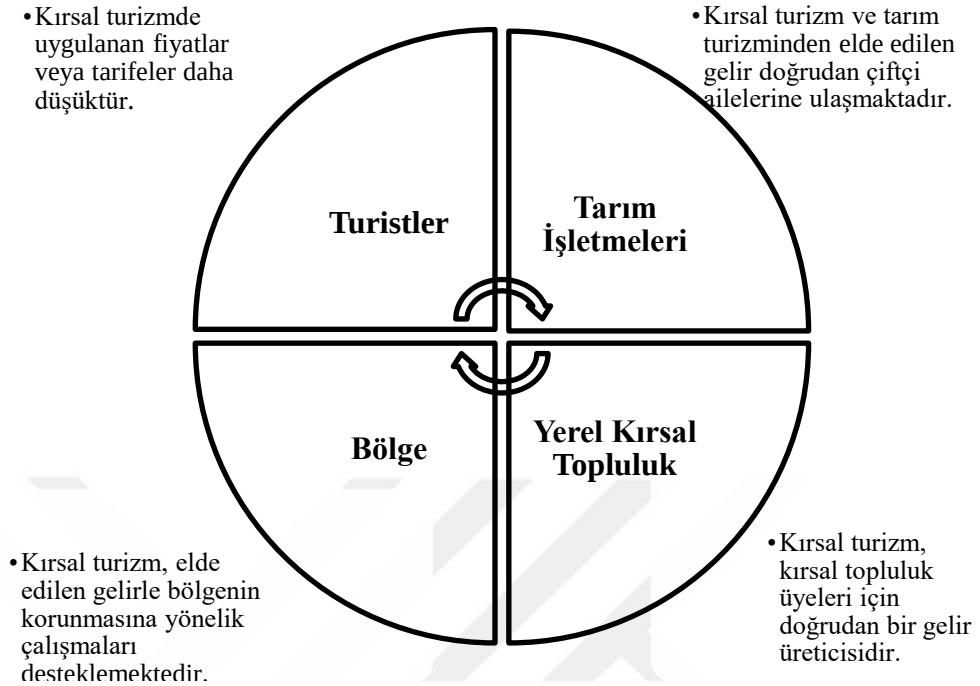
Tablo 5 (devamı)

Negatif		
➤ Ekonomik sızıntılara yol açar.	➤ Metalaştırma için yerel kültürün özünden kaçmak, kültürün özgünlüğünü kaybetmesi ve yozlaşmasına yol açması.	➤ Doğal yaşam alanların tahrip edilmesi.
➤ Kırsal alanlarda enflasyona yol açar.	➤ Yerli kültürün yok edilmesi.	➤ Çevre kirliliğinin oluşması.
➤ Çalışmak için gelen göçmenler, yerel istihdam yapısının bozulmasına neden olur.		➤ Yeni binalarla birlikte yerleşim yerlerinin artması.
➤ Yerel konut piyasasında sorunların oluşmasına neden olur.		
➤ Kadın istihdamının düşük ücretli ve yarı zamanlı olduğu ve 'ev içi rolün' bir uzantısı olduğu algısını güçlendirir.		
➤ Yerel ekonomiye katkısı az olan kompleksler açılması.		
➤ Talebin mevsimsel olması.		

Kırsal turizm, henüz azınlık bir turizm pazarı olmakla birlikte, kırsal alanlara değerli katkılarda bulunmaktadır. Katkısı yalnızca finansal terimlerle değil, aynı zamanda işler, fonların korunmasına yönelik katkılar olarak da ifade edilmektedir. Öte yandan kırsal turizm yeni çalışma uygulamalarının benimsenmesine yönelik teşviklerde bulunurken, bazen zayıflamış ekonomilere de yeni bir canlılık getirmektedir. Sonuç olarak kırsal turizm hem turistler hem de kırsal alanda yaşayan halk için birçok fayda sağlamaktadır (Irshad, 2010: 8).

Kırsal turizmin etkileri turistlerin yerel çevre, ekonomi, kültür ve toplum ile etkileşime girdiği destinasyon bölgesinde belirgin olarak görülmektedir. Burada kırsal turizmin hem olumlu ve faydalı hem de olumsuz ve zararlı etkileri olabilmektedir. Bu etkilerin olumlu ya da olumsuz olarak algılanıp algılanmaması, etkileri gözlemleyen değer konumuna ve yargısına bağlıdır. Bu durumda genellikle ekonomik etkiler göz önünde bulundurulmaktadır. Örneğin kırsal bir alanda yapılan otel binasını gözlemleyen bir kişi bu otelin hem yapımında hem de işletmesinde daha fazla istihdam oluşturacağını düşünerek olumlu bir izlenimde bulunmaktadır. Ancak yalnızca yarı

zamanlı, yarı vasıflı, düşük ücretli ve kariyer yapısından yoksun olunacağını gözlemlediği takdirde olumsuz bir izlenime sahip olacaktır (Mason, 2003: 28).

Şekil 6. Kırsal turizmin yararları (Kataya, 2021)

Turistler için kırsal turizmde uygulanan fiyatlar veya tarifeler daha düşüktür. Fiyatların daha düşük olması nedeniyle, daha az tercih edilene sosyal kategorilerin erişimine izin verilmektedir. Ayrıca konaklanacak yerlerin kırsal alanın her tarafına yayılmış olması turistlere boş zamanlarını her zaman başka bir bölgede geçirebilme fırsatı sunmaktadır (Hall ve Roberts, 2001: 3-4). Konaklama koşullarının iyi ve çeşitli olması, turistlere finansal olanaklara, kültür derecesine göre konaklama alanını seçme olanağı tanımaktadır. Bunlara ek olarak kırsal turizmde turiste sunulan doğayla, yerel geleneklerle, toplumla ve tarımsal faaliyetlerle doğrudan temas imkânı, turistlerin kırsal çevreyi tanınmasına ve kırsal hayata aşına olmasına olanak tanımaktadır (Sanchez del Rio-Vazquez, M.E., Rodriguez-rad, C.J. ve Revilla-Camacho, 2019: 4-6).

Tarım işletmelerinin gelirleri herhangi bir yan kuruluştan geçmeden doğrudan çiftçilerin ve ekonomik birimlerin ailelerine ulaşmaktadır. Bu noktada çiftçiler, profesyonel olarak yapmak zorunda oldukları turizm hizmetleri alanında yeni bir mesleki yetkinlik kazanmaktadırlar. Kırsal turizm çiftliğin istihdamını arttırdığından, kırsal kesimde yaşayan aileler işsizlik durumunda kendi hanelerinde uygun bir iş ve gelir sağlayabilmektedirler. Bununla beraber turistlerin çiftliklerde ya

da köy evlerinde konaklaması, mevcut yaşam alanının belirli bir bölümünün iyileştirilmesini, kırsal alanlarda bir devrim olan modern uygarlığın unsurlarıyla (banyo, elektrik, kanalizasyon, telefon, televizyon) donatılmasını gerektirecek ve bu konuda iyileştirmeler yapılmak zorunda olacaktır (Irshad, 2010: 9; Kataya, 2021: 2).

Yerel kırsal topluluklar için kırsal turizm, kırsal toplumun üyeleri için doğrudan bir gelir kaynağıdır. Yaşam standartlarının iyileştirilmesine ve özellikle altyapının geliştirilmesine olanak sağlarken, yerel imkanların ve peyzajında güzelleştirilmesine de imkân tanımaktadır. Öte yandan kırsal turizm çevresel bozulmanın önlenmesine yardımcı olmakta ve kırsal alanlardaki kaynakların korunması ve geliştirilmesi hususunda önderlik etmektedir (Haldar, 2007: 14).

Bölgelerde kırsal turizm, elde edilen gelirlerle bölgenin korunmasına yönelik çalışmaları desteklemektedir. Kırsal turizm, sosyal gerilimlerin önlenmesinin yanı sıra yerel geleneklerin korunmasına veya geliştirilmesine, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasına ve bölgelerarası iş birliğine yardımcı olmaktadır. Öte yandan kırsal turizm yerel halkı turizme teşvik edebilecek ekonomik faydalarının yanı sıra birçok sosyal fayda da sağlamaktadır. Yerel sanatların teşvik edilmesi ve desteklenmesi, kültürel mirasın rehabilite edilmesi veya yeni yatırımların çekilmesi kırsal turizmin bölgeye sağladığı sosyal faydalar arasında sayılmaktadır (Shanker, 2008: 57; Kataya, 2021: 8)

1.1.5.1.Kırsal turizmin sosyo-kültürel etkileri

Turizmden elde edilen gelir, kırsal kesimin tarımdan elde edebileceğinden çok daha fazla olduğu için, olumsuz etkileri de olmasına rağmen birçok kırsal alanda turizmin isteyerek kabul edildiği görülmektedir. Kötü planlanmış turizm, köylerin farklı değerlere sahip yabancı ziyaretçiler tarafından istila edilmesi ve kırsal kültürü bozması anlamına gelmektedir. Kentsel turizm destinasyonlarında daha yüksek yaşam standartları, yakındaki kırsal komşulardan göçe neden olarak demografik yapıda değişikliklere ve olası bir kültür şokuna neden olmaktadır. Ayrıca istihdam ve eğitimin, genç neslin turizmden deneyim, iş ve para kazandıkça büyüklerinden daha fazla saygınlık kazanması olumsuz bir sosyal etki oluşturabilmektedir. Doğası gereği turizm hem etkileyen hem de etkilenen bir sektördür. Dolayısıyla kırsal turizm hem

olumlu hem de olumsuz sosyo-kültürel etkileri bulunmaktadır (Rathore, 2012:255; Dalyan, 2018: 45).

1.1.5.1.1. Kırsal turizmin olumlu sosyo-kültürel etkileri

Kırsal turizmin gelişimi ile birlikte yöre halkı modern kültürle birlikte geleneksel değer ve inançlarından çıkmayı öğrenecektir. Turizmden elde edilen gelir, kırsal kesimdeki insanların tarımdan ve diğer hizmetlerden kazanabileceklerinden çok daha yüksek olduğu için modern toplumun farklı uygulamalarını benimseyecektir (Dalyan, 2018: 45). Bu bağlamda kırsal turizmin olumlu sosyo-kültürel etkileri aşağıda belirtildiği gibidir:

- Kırsal turizmde yerel halk ve turistlerin bir arada bulunması kaçınılmazdır dolayısıyla kırsal turizm insanlara kültürel değişim ve etkileşim için fırsatlar sağlamaktadır.
- Özellikle kültürel etkinliklerin ve eğlence etkinliklerinin geliştirilmesi yoluyla ekip ruhunu teşvik etmektedir.
- Yerel kültürel kimliğin korunması ve geliştirilmesi için uygun ortamı ve koşulları sağlamaktadır.
- Kırsal turizmin gelişimi ile birlikte kırsal kesimden kentsel alanlara göçler azalmaktadır.
- Kırsal turizm aynı zamanda tarım ürünleri ve el sanatları pazarını geliştirmekte, çiftçiler ve zanaatkârların müşterilerle doğrudan temas kurmasını sağlamaktadır.
- Turizmin için geliştirilen hizmet alt ve üstyapısı sayesinde kırsal alanda yaşayan insanların yaşam standartları yükselmektedir (Gannon, 1994: 56; Rathore, 2012: 255-256; Başol, 2021: 20).

1.1.5.1.2. Kırsal turizmin olumsuz sosyo-kültürel etkileri

Kötü planlanmış bir turizm yerel halkı etkilemekle birlikte kırsal kültürü de bozabilir. Öte yandan geleneksel uygulamaları, tarımı ve diğer ilgili faaliyetleri olumsuz yönde etkileyebilir (Ayhan, 2021: 47-48). Bu bağlamda kırsal turizmin olumsuz sosyo-kültürel etkileri aşağıda belirtildiği gibidir:

- Kırsal turizm yörenin gelişiminde uyumsuzluk oluşturabilir.

- Modernleşme yerel halkın geleneksel değerlerini ve kültürel uygulamalarını etkileyebilir.
- Geleneksel ürünlerin yerini modern ürünlerin alması ihtimali olabilir.
- Geleneksel evlerin yerini modern binalar alabilir.
- Kırsal turizmle birlikte yöreye çok çeşitli insanlar gelmektedir bu da yöredeki suç ve cinsel taciz oranlarını arttırabilir.
- Okullarda aşırı kalabalıklaşma yaşanabilir.
- Kırsal kesimdeki insanlar geleneksel ticaretten turizm faaliyetlerine geçebilir.
- Kırsal kesimde yaşayan insanların gelen turistlere özenmesi ve onu taklit etmeye çalışması günlük yaşamlarını etkileyebilir.
- Yerel halkın geleneksel ve kültürel uygulamalara katılımında düşüş yaşanabilir (Halдар, 2007: 17; Naghizadeh, 2021: 156-157,162).

1.1.5.2. Kırsal turizmin ekonomik etkileri

Kırsal turizmin gelişimi kırsal alanlarda tarım, hayvancılık ve orman temelli ekonomik faaliyetlerin hâkim olmasını sağlayacaktır. Turistler için, kentsel ve endüstriyel olmayan ekonomi sunacaktır. Öte yandan kırsal ekonomi daha güçlü bir hal alacaktır. Çünkü artık bölgede sadece kırsala dayalı üretim faaliyetleri olmayacaktır. Bu durum kırsal alanda yaşayan kadınların iş hayatına katılmasını kolaylaştıracak aynı zamanda da ekonomiye olumlu bir şekilde yansıyacaktır. Kırsal turizm, kırsal alanlarda istihdam sağlamak, kadınları iş hayatına teşvik etmek, ekonomik ürün çeşitliliğini arttırmak gibi olumlu etkiler bıraksa da tarımsal üretimi azaltmak gibi olumsuz etkiler de bırakabilmektedir (Lane, 1994: 11).

1.1.5.2.1.Kırsal turizmin olumlu ekonomik etkileri

Kırsal alanlarda kırsal turizmin gelişimi, kırsal kesim için istihdam oluşturarak yerel halk için yeni bir gelir kaynağı oluşturacaktır. Öte yandan kırsalda yaşayan çocukların yaşam standartlarının yükselmesini ve eğitim kalitelerinin yükselmesini sağlayacaktır (Bayram, Karaçar ve Erkol Bayram, 2018: 517). Bu bağlamda kırsal turizmin olumlu ekonomik etkileri aşağıda belirtildiği gibidir:

- Ekonomiye başta döviz olmak üzere daha fazla para kazandırır.

- Özellik kırsal kesimdeki gençler için istihdam oluşturmakla beraber aile ve toplum gelirini arttırır.
- Gelirin artmasıyla birlikte eğitim, sağlık vb. toplumun diğer ölçütlerinin de yükselmesine yardımcı olur.
- Kırsal ekonomiyi çeşitlendirmeye ve istikrarlılığı sağlamaya yardımcı olur.
- Kırsal alanlara talebin artmasıyla beraber arsa fiyatları ve konut harcamaları artar.
- Diğer mal ve hizmetlere olan talep artar.
- Kamu hizmetlerindeki iyileştirmeler artar.
- Tarım ve diğer kırsal faaliyetlerin modernizasyonu artar (Gannon, 1994: 56; Slee, Farr ve Snowdon, 1997: 182-183).

1.1.5.2.2.Kırsal turizmin olumsuz ekonomik etkileri

Kırsal turizm gelişimi beraberinde kırsal alanlara birçok yenilik getirecektir. Nitekim hizmet alt ve üstyapısı oluşturulurken yalnızca yerel halk ile yetinilmeyecektir. Bu durumda ekonomik karın çoğunu tesis sağlayıcılar, tur operatörleri gibi yatırımcılar alacaktır. Kötü planlanmış bir kırsal turizmde tüketilen ürünlerin çoğu, yerel olarak üretilmeyecek ve dışarıdan ithal edilecektir. Bu durumda yerel halkın kırsal turizmden ekonomik olarak faydalanma oranı düşecek, yatırım ve gelişim için herhangi bir çaba sarf etmeyecektir (Akca, Sayılı ve Bal, 2012: 118-119). Bu bağlamda kırsal turizmin olumsuz ekonomik etkileri aşağıda belirtildiği gibidir:

- Kırsal turizmin gelişimi ile birlikte kırsal kesim sömürülebilir.
- Kırsal kesimdeki insanların, kırsal turizmdeki faydanın kendilerine ulaşabilmesi için girişimciye bağımlı hale gelebilir.
- Kentsel yatırımcıların karın çoğunu alması ihtimali yüksektir.
- Modern tesisleşmeye başlanması ile birlikte yiyecek, içecek ve gerekli tüm ürünler dışarıdan ithal edilecektir.
- Kırsal kesimdeki insanlara düşük ücret ödenebilir.
- Yerel esnaf kırsal turizmden, gelişim aşamasında faydalandığı kadar faydalanamayabilir.
- Rekabet nedeniyle yerel el sanatları ve çiftlik ürünleri değerinin altında veya çok üstünde satılabilir.

- Lüks ürünlere olan talep artabilir.
- Yerel tarım ürünlerinin fiyatında artış yaşanabilir (Snieska, Barkauskiene ve Barkauskas, 2014: 280-281; Pramanik ve Ingkadijaya, 2017: 7).

1.1.5.3.Kırsal turizmin fiziksel çevre üzerindeki etkileri

Kırsal turizm çevre ile iç içe olan bir turizm türü olduğu için kırsal turizmin gelişimi yerel topluluklara ekonomi, sosyo-kültürel ve çevresel faydalar sağlamakta, yerel toplulukların yaşam standartlarını canlandırıp iyileştirmeye yardımcı olmaktadır (Lo, Nair, Songan ve Huihui, 2013: 174). Ancak doğal kaynaklarında sınırlı olduğu konusunda farkındalık oluşturulmazsa bu faydaların tam tersine dönme ihtimali de oldukça yüksektir. Nitekim önlemler alınmadığı ve duyarlılık oluşturulmadığı takdirde kırsal turizm kontrolsüz inşaat, çöp atma ve yangın riskleri nedeniyle çevre üzerinde erozyon ve çevresel bozulma gibi olumsuz etkilere yol açabilmektedir (Ghaderi ve Henderson, 2012: 47-48).

1.1.5.3.1.Kırsal turizmin fiziksel çevre üzerindeki olumlu etkileri

Kırsal turizm kontrollü ve planlı bir şekilde geliştiği takdirde kırsal alanlardaki kaynakların korunması mümkün olmakla beraber çevresel duyarlılıkta artabilir (Dalyan, 2018: 48). Bu bağlamda kırsal turizmin fiziksel çevre üzerindeki olumlu etkileri aşağıda belirtildiği gibidir:

- Kırsal turizmin gelişimi turistlerin kırsal çevre etkisi ile beden ve zihin durumlarını iyileştirir.
- Kırsal turizm gelişimi altyapının geliştirilmesine önayak olur.
- Doğal kaynakların korunması konusunda farkındalık oluşur.
- Doğal parkların oluşmasını ve korunmasını sağlar.
- Kırsal turizm gelişimi ile doğal yaşam alanları, biyoçeşitlilik ve tarihi eserler korunarak kırsal alanda turizmin sürdürülebilirlik sağlanır (Halдар, 2017: 15-16).

1.1.5.3.2. Kırsal turizmin fiziksel çevre üzerindeki olumsuz etkileri

Kırsal turizmde dikkat edilmesi gereken önemli hususlardan bir de taşıma kapasitesidir. Taşıma kapasitesinin üzerine çıkılan kırsal bir alanda ekolojik denge bozulabilir, tarihi ve kültürel kaynaklar tahribata uğrayabilir. Öte yandan orijinal

görsel kaynaklara zarar verilebilir ve trafik sıkışıklığı, çöp, gürültü gibi artan çevre kirlilikleri yerel halkın günlük yaşamını da olumsuz etkileyebilir (Chang, Chien, Cheng, ve Chen, 2018: 2). Bu bağlamda kırsal turizmin fiziksel çevre üzerindeki olumsuz etkileri aşağıda belirtildiği gibidir:

- Kırsal alanlarda alt ve üstyapının gelişmesi doğal güzelliği bozabilir.
- Trekking, kampçılık gibi turistik faaliyetler çevre kirliliğine neden olabilir.
- Çok sayıda ziyaretçinin doğal kaynakları kullanması kaynağın hızlı tüketilmesine neden olabilir.
- Avlanma yaban hayatı popülasyonunu etkileyebilir.
- Aşırı nüfus ile birlikte doğal çevre ve doğal güzellikler bozulabilir.
- Kırsal alanlara yapılan yüksek binalar turistler için manzara güzelliğini bozabilir (Gannon, 1994: 57; Rathore, 2012: 255).

1.1.6.Kırsal Turizmin Özellikleri

Bir destinasyonun kırsal turizm destinasyonu olarak anılması için belli başlı doğal ve fiziksel özelliklere sahip olması gerekmektedir. Örneğin kırsal turizm destinasyonun çeşitli endemik bitkilere sahip olması destinasyon için bir avantajdır. Öte yandan sunulan konaklama hizmetinin de kırsal alanlara uygun olması gerekmektedir. Kırsal turizmin özellikleri yöresel ve konaklama olmak üzere iki grupta ele alınmaktadır (Stetic, 2012: 133; Dalyan, 2018: 50; Küçük, 2021: 32).

1.1.6.1.Kırsal turizmin yöresel özellikleri

Turizm hareketlerinin gerçekleşmesinde turizm ve mekân ayrılmaz kavramlardır. Turizmin bir yörede ortaya çıkışı ve gelişimi coğrafi alan ve özellikleri ile ilişkilidir. Bir yörede kırsal turizmin gelişmesi için yani turistleri çekebilmesi için o yörenin belirli çekici unsura sahip olması gerekmektedir. Uygun iklim veya yöredeki flora ve fauna çeşitliliğinin yüksek olması turistleri kırsal alanlara çeken nedenlerdendir (Jiang, 2021: 4). Öte yandan sıra dışı manzaralar, rekreasyon merkezleri ve zengin kültürel mirasa sahip olan kırsal alanlar da turist sirkülasyonu üzerinde etkilidir. Bir yörede kırsal turizmin gelişmesi için turistlerin o yöreye çekilmesi gerekmektedir. Turistleri çekmek için ise yörenin belli başlı özelliklere sahip olması gerekmektedir (Stetic, 2012: 133). Kırsal turizmin gelişimi için kırsal alanların sahip olması gereken özellikler aşağıda belirtildiği gibidir:

- Kırsal alanın erişilebilirliği kolay ve uygun fiyatlı olmalıdır.
- Marjinal bir yapıya sahip olmalıdır (Lun, Pechlaner ve Volgger, 2016: 9).
- Sportif faaliyetler için uygun bir alan olmalıdır.
- Tarihi ve kültürel kaynaklara sahip olmalıdır.
- Koruma altına alınmış alanlara uzak konumda olmamalıdır.
- Yer ayırma işlemleri pratik ve direkt olarak yapılabilmelidir.
- Peyzaj ve mimari modern olmamalıdır.
- Kırsal alanda yaşayan insanlar cana yakın ve misafirperver olmalıdır.
- Misafirlere sunulan yiyecekler modern değil, yöreye ait olmalıdır.
- Doğal kaynaklar (dağ, akarsu, dere vb.) çok olmalıdır.
- Yöreye yapılan ziyaretler önceden planlanmış olmalıdır (Dalyan, 2018: 50).

Bunların yanı sıra kırsal alanlarda festival ve eğlence etkinliklerinin düzenlenmesi, ücretlendirmenin belirli bir seviyede olması, halkın eğitilmiş olması ve ziyaretçilere karşı olumlu tutuma sahip olması kırsal alanda turizmin gelişiminin önünü açacaktır (Phillips, 2018: 70).

1.1.6.2.Kırsal turizmin konaklama özellikleri

Bir bölgede kırsal turizmin gelişebilmesi için o bölgenin kendine has güzellikleri ve çekicilikleri olması gerekmektedir. Ancak sadece çekicilikler ile kırsal turizmin gelişimi söz konusu olamaz. Kırsal turizmin gelişimi için doğal ve kültürel kaynakların yanı sıra ulaşım, yeme-içme kolaylığı ve en önemlisi konaklama kolaylığının sağlanması gerekmektedir. Kırsal turizme katılan turist profili her ne kadar kısa zamanlı konaklamayı tercih eden, az ve orta gelirli gruplar olarak görünse de son zamanlarda lüks turizme katılan turistlerin de kırsal turizme katılma eğiliminde oldukları görülmektedir. Bu nedenle kırsal alanlardaki konaklama hizmetlerinin her türlü gelir grubundan olan turistlere hitap etmesi gerekmektedir. Her turistin aynı anda, aynı mekânda memnun etmek olanaksızdır ancak bu durum kırsal alanlardaki konaklama işletmelerinin çeşitlendirilmesiyle çözülebilmektedir (Özgüç, 2003: 103-108; Küçük, 2021: 32).

Dalyan (2018: 52)'a göre çağımızda turistler kırsal alanlarda otantik bir tatil beklentisi içinde olmalarının yanı sıra huzurlu ve rahat bir tatil beklentisi içindedirler. Ancak her ne kadar iyileştirmeler ve geliştirmeler turistlerinin beklentisini

karşılacak şekilde yapılmaya çalışılsa da kırsal turizmin tabiatı gereği lüks bir otelin rahatlığının ve imkânlarının yakalanamayacağı bir gerçektir.

Kırsal turizmin gerçekleştiği yerlerde konaklamanın sağlandığı yerler aşağıda belirtildiği gibidir:

Köy ve Çiftlik Evleri: Çoğunlukla ferdi münasebetlere ehemmiyet gösteren kırsal alanı ve yerel halkı kültürel anlamda tanımak isteyen ve bu niyetle yöreyi ziyaret eden turistlerin kalmak istediği yerlerdir. Yurtdışında eski ve özellikli evler, kale ve şatolar restore edilip kırsal turizme hizmet edecek şekilde düzenlenmiş, kullanıma açılmıştır (Küçük, 2021: 32).

Kamp ve Karavan: Temiz ve doğal ortamlarda bulunmaktan hoşlanan, çoğunlukla gelir seviyesi düşük olan insanların tercih ettiği konaklama şeklidir (Kozak, Kozak ve Kozak, 2001: 57). Dalyan (2018: 52)'a göre, kamp ve karavan turizmi tüm yönleriyle bir turizm türü olmasına rağmen bu turizm türünün turistleri aynı zamanda kırsal turizmin gerçekleştiği yerlerde tüm faaliyetlerden faydalanmaktadırlar. Bu durum kamp ve karavan turizmi ile kırsal turizmin bütünleşik bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Kırsal Otel ve Moteller: Kırsal alanda bulunan oteller merkezi yerlerde bulunurken, moteller ise yol kenarlarında bulunmaktadırlar. Kır otelleri hem kırsal kültürü yansıtmakta hem de kırsal deneyim için turistlere alan sağlamaktadırlar. Öte yandan turistlere dinlenme, yeme-içme ve konaklama gibi hizmetleri sağlamasından ötürü en çok tercih edilen konaklama şeklidir (Li, 2015: 471).

Kırsal Pansiyonlar veya Kiralık Odalar: Kırsal alanlarda bu konaklama şekli kırsal alanda yaşayan insanların hanelerinin odalarını kırsal turizm hizmetine sunmasıyla gerçekleştirilmektedir. Bu konaklama şekli özellikle Avrupa'da ilerlemiştir (Zurnacı, 2021: 6).

Kırsal Tatil Köyleri: İşletmeciliğini yerel yönetimlerin ve bağımsız kuruluşların yaptığı yerlerdir. Gereksinim duyulduğunda kırsal alandaki haneler yenilenir, çevresinde çeşitli faaliyetlerin yapılabildiği alanlar bulundurulur.

Kırsal İkinci Evler: Şehirlerde ikamet eden kişilerin şehrin yoğun stresinden kaçıp dinlenmek, eğlenmek doğal alanlarda keyifli vakit geçirmek maksadıyla satın aldıkları ikinci evlerinde konaklamalarıdır.

Yakın Çevre Ziyareti: Yakın arkadaş, aile dostu vb. yanında yapılan konaklama şeklidir (Dalyan, 2018: 53).

1.2. Arıcılık Turizmi (Api Turizm)

Bu başlık altında araştırmanın odak noktası olan arıcılık turizmi anlatılmıştır. Arıcılık turizminin hedefleri, amaçları, tarihi ve işlevlerinin yanı sıra arıcılık ile turizm ilişkisi de açıklanmıştır. Öte yandan araştırmada konuyla ilgili bilgiler verilirken yabancı alan yazında kullanılan api turizm kavramı yerine Türkçe alan yazındaki karşılığı olan arıcılık turizmi kavramı kullanılmıştır. Ayrıca konunun daha iyi aktarılabilmesi adına yer yer çeşitli görseller kullanılmıştır.

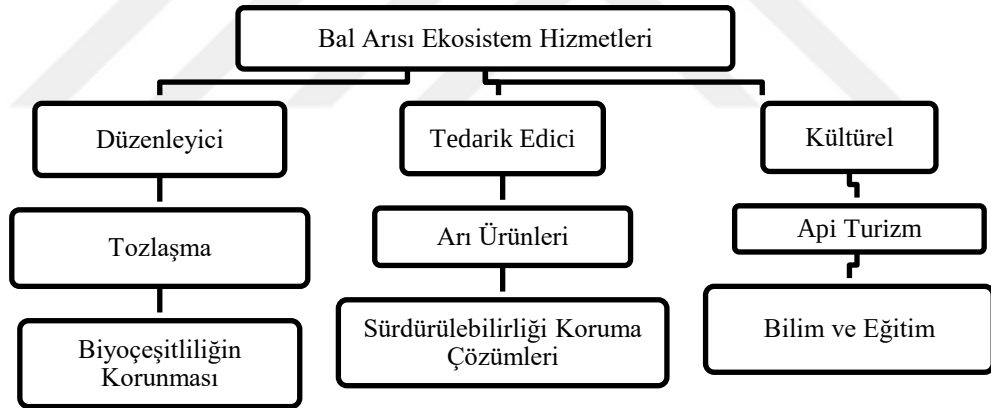
1.2.1.Arıcılık ve Turizm

Uzaklık ve az gelişmişlikleriyle bilinen kırsal alanlar, gelişim ve ekonomik kalkınma için sınırlı seçeneklere sahiptir. Kırsal alanlarda birincil gelir kaynaklarını mahsul veya stoktan geçim sağlamak gibi geleneksel yollar oluşturmaktadır. Kırsal alanlarda ekonomiyi canlandırmak için, yerel kaynakları daha verimli kullanabilmenin alternatif yolları aranması kaçınılmaz hale gelmiştir. Gelir ve istihdam oluşturmada nispeten avantajlı etkileri olan turizm, kırsal yaşam tarzlarını geliştirmek ve gelir dağılımında olumlu değişikliklere neden olmak için iyi bir seçenek durumundadır (Augustyn, 1998: 191). Özellikle kırsal ekonominin yeniden canlandırılması için algılanan bu ihtiyaç, kırsal alanlarda tarım dışında politikaların geliştirilmesine yol açmaktadır. Bu noktada turizm, kırsal ekonominin canlanmasına yardımcı olmakta ve özellikle yerel ürünlerin katma değerini oluşturmada önemli rol oynamaktadır (Liu, 2006: 878).

Kentleşmenin artması, tarımsal modernleşme ve çevreye bakışın değişmesi kırsal alanların popülerleşmesinde önemli rol oynamaktadır. Kırsal turizm, sert kırsal alan olarak adlandırılan bu alanlarda bölgenin ekonomik, sosyopolitik, kültürel, tarihi, coğrafi ve beşerî yapısına göre gelişen alternatif bir turizm türü olarak dikkat çekmekte ve teşvik edilmektedir (Kuşat, 2016: 12). Arıcılık ise biyoçeşitliliği koruyan, ekolojik habitatların bozulma oranını azaltmayı sağlayan ve ekonomik sürdürülebilirliği olan bir faaliyettir. Öte yandan arıcılığın doğası gereği kırsal peyzajın korunmasına katkıda bulunması arıcılığın turizmle ilişkilendirebileceğini göstermektedir. Nitekim bu durumda hem arıcılık hem de kırsal turizm sektörü ile birlikte kırsal alanların

kalkınmasının yanı sıra imaj ve markalaşma açısından da iyileşmeler olacaktır (Blanc, Brun, Di Vita, ve Mosso, 2018: 77).

Temel olarak arıcılık, bal arısının çalışma sistemi ve yetiştirilmesi ile ilgili bilim ve sanat dalıdır. Arı yetiştiriciliği veya arıcılık faaliyetleri ilk olarak Mısırlılar tarafından başlatılmış ve binlerce yıldır da insanlar tarafından yapılan bir faaliyettir (Gandy, Chang ve Rahmi, 2019: 154). Arıcılık geliştirmekte olan birçok ülkede, arı ürünlerinin satışından sağlanan ek gelir nedeniyle kırsal alanlarda yoksulluğun üstesinden gelmede önemli bir rol oynamaktadır. Arılar bal üretiminin yanı sıra, farklı bitki türlerinin tozlaşmasında çok önemli bir rol oynamaktadırlar. Arılar tozlaşmaya ihtiyaç duyan çiçekli bitkilerin yaklaşık %90'ını tozlaştırmaktadır ve bu bitkilerin yaklaşık %75'i gıda görevi gören bitkilerden oluşmaktadır. Sonuç olarak, arıların olmadığı bir dünya hayal etmek mümkün değildir çünkü pek çok kültür bitkisinin veya türünün arılar olmadan var olması mümkün değildir (Pantoja, Gomez, Contreras, Grimaud ve Montenegro, 2017: 139-140).

Şekil 7. Bal arısı tarafından sağlanan ekosistem hizmetlerinin şematik gösterimi (Aryal, Gosh ve Jung, 2020: 120)

Şekil 7'de de görüldüğü üzere bal arısı tarafından sağlanan ekosistem hizmetleri, insan refahı ile ilgili çeşitli düzenleyici, tedarik edici ve kültürel işlevlerden oluşmaktadır. Sadece evcilleştirilmiş değil yabani bal arıları da insana fayda sağlaması açısından önemlidir. Bal arısı tarafından hizmetlerin düzenlenmesi, mahsulün üremesini geliştirmek için başlıca tozlaşma ajanları olarak büyük bir değere sahip olmasının yanı sıra gıda, yem kalitesini ve miktarını da artırmaktadır. Benzer şekilde, bal arısı ekosistemin uygun şekilde korunması için farklı çiçek çeşitliliğinin

korunmasında önemli bir role sahiptir. Tedarik hizmetleri, insan gıdası ve terapötik bileşenler olarak kullanılan bal, polen, propolis, arı sütü ve bal mumu gibi diğer arı ürünlerinin yanı sıra çiftlik hayvanları için de hizmet vermektedir. Kültürel hizmetler ise, arıcılık turizmi, arı ürünlerinin dini değerlerini, bal arıları bilimi hakkındaki bilgileri daha da derinleştirmeyi ve ilham verici bazı kavrayışları içermektedir (Aryal vd., 2020: 120).

Gidilen destinasyonları hatırlatacak hediyelik eşya ya da destinasyona ait yiyecekler satın almak ve yerinde tatmak son zamanlarda turistler arasında oldukça popülerleşen bir durumdur. Seyahatler sırasında yapılan restoran ve çarşı ziyaretleri kişilerin seyahat deneyimlerine ayrı bir hava katmakta ve bu deneyimleri unutulmaz kılmaktadır. Arıcılık, turistik işletmelere ürün arzının yanı sıra turistik alışverişe olanak tanınması ile hem tüketim hem de alışveriş etkinliklerinde etkili bir sektördür. Bundan ötürü bazı destinasyonlarda, yöreye ait örf adetler ve turistik zenginlikler turizme hayat vermek için gün yüzüne çıkarılmakta ve kullanılmaktadır. Dolayısıyla arıcılığın destinasyonlarda turistik bir kaynak olarak kullanılması ve pazarlanması oldukça önemlidir. Zira arıcılık kırsal turizm kapsamında değerlendirildiği takdirde destinasyona gelecek kişiler ile arılar arasında bir bağ kurulmuş olacak ve arıcılık, turizm sektöründe eşsiz deneyimler yaşanmasına olanak tanıyacaktır (Öter, 2010: 3; Arıkan Saltık, Tekin ve Mert, 2019: 126).

1.2.2. Arı Ürünleri

Arılar, günümüzde ormanların, bahçecilik ve tarım ürünlerinin tozlaştırıcıları olarak kabul görmelerinin yanı sıra polen, bal, balmumu gibi pazarlanabilir ürünleri olduğu için de ticari açıdan büyük bir öneme sahiptir (Tesfay, 2014: 527). Doğal ve temiz olma imajına sahip olan arı ürünleri hediyelik eşya, kozmetik, yiyecek-içecek (Waykar ve Alqadhi, 2016: 22) ve özellikle sağlık sektöründe (Hegazi, 2012: 136) fazlasıyla kullanılmaktadır (Arih ve Koresec, 2015: 967). Bu kullanımların çoğu ise arıcılık turizmi faaliyetleri kapsamındadır. Örneğin balmumundan hediyelik eşya yapımı, arı havası soluma ve bal masajı yaptırmak gibi faaliyetler bunlardan sadece birkaçıdır (Wos, 2014: 73). Hem ticari değeri yüksek olan hem çevreye faydalı olan hem de insan sağlığını tedavi edici ve koruyucu özellikleri olan arı ürünleri; bal, polen, arı sütü, arı zehri, balmumu ve propolistir. Söz konusu olan arı ürünlerinin faydaları ve genel kullanım alanları aşağıda belirtildiği gibidir:

1.2.2.1 Bal

Arı veya arıcılık denilince akla gelen ilk ürün kuşkusuz baldır. Doğada üretildiği gibi saklanabilen ve korunabilen tek tatlandırıcı madde olan bal, bal arısı tarafından bitkilerin nektarından elde edilen tatlı ve yapışkan bir maddedir. Balın rengi, aroması ve içeriği arının nektarı aldığı bitkiye bağlıdır. Şeker oranı yaklaşık %80 olan balın içerisinde karbonhidrat, çeşitli mineral ve vitaminlerin yanı sıra sağlıklı asitlerde bulunmaktadır. Yiyecek olarak ve tıbbi olarak çok eski zamanlardan beri kullanılan ve arının kendisi dahil birçok farklı alana faydası olan balın günümüzde turizm, yiyecek-içecek, kozmetik ve sağlık sektöründe kullanımı oldukça yaygındır (Bradbear, 2009: 81; Aryal vd., 2020: 121).

Arılar, çiçeklerin olmadığı veya iklimin olumsuz olduğu dönemlerde koloniye besin deposu görevi görmek için bal üretmektedirler. Örneğin, kuzey, ılıman ülkelerin kışları sırasında Ekim ve mart ayları arasında çok az bitki açmakta ve hava şartları bu kıtlık döneminde arıların yuvalarından çıkması için elverişli olmamaktadır. Dolayısıyla arılar bu gibi durumlar için bal depolamaktadırlar. Bu, balın arının kendisine sağladığı en büyük faydadır (Crane ve Visscher, 2009: 461).

Tarihsel olarak balın kullanımı yaklaşık olarak M.Ö. 3000'lerden başlamaktadır. Özellikle Hindistan, Çin ve Mısır'da kullanımı çok yaygındır. Bal içerdiği mineral, protein ve vitamin gibi çeşitli bileşenler içerdiğinden ötürü yiyecek ve içeceklerde olabildiğince kullanılmaktadır (Bradbear, 2009: 82). Balın kahvaltılık tahıllar, unlu mamuller ve daha başka birçok katma değerli ürünlerde kullanımının yanı sıra ballı şaraplar ve biralar yapmak için bir şeker kaynağı olarak kullanımı çok yaygındır (Arawwawala ve Hewageegana, 2017: 10).

Bal, eski çağlardan beri sağlıklı bir madde olarak kabul edilirken, Pisagor'un (MÖ 530'lar) uzun ömürlü olmasını sürekli olarak bal kullanmasına bağladığı söylenmektedir. Bal, öksürük, hazımsızlık ve semptomatik ülserlerin tedavisi olarak önerilmektedir. Yine eski zamanlarda saman nezlesi hastalarına polen içeren bal yedirerek tedavi edilmiştir. Öte yandan bal, Mısır'da mumyalama işlemlerinde ve çeşitli yaraları tedavi etmede yaygın olarak kullanılmıştır. Hali hazırda bal, günümüzde yine aynı işlevlerde kullanılmakla beraber apiterapi uygulamalarında da kullanılmaktadır (Hellner vd., 2007: 476; Hegazi, 2012: 137).

Bal, birçok ülkede farklı şekillerde kullanılsa da cilt bakımında kullanılan en eski ürün bileşenidir. Japon kadınları balı ellerinin kırışiklardan korumak için kullanırken Çinli kadınlar ise, sivilce ve diğer estetik rahatsızlıklarını gidermek amacıyla nemlendirici ve temizleyici krem yapmak için kullanmışlardır. Öte yandan bazı ülkelerde ise yüz maskesi, cilt losyonu ve koruyucu iksir olarak kullanılmıştır. Yara izlerini ve çilleri giderici özellikleri olduğuna inanılan balın kozmetik ve dermatoloji sektöründeki kullanımı günümüzde halen yaygındır (Burlando ve Cornara, 2013: 306-307).

1.2.2.2. Polen

Tıbbi değeri yüzyıllardır bilinen arı poleni, şimdiye kadar keşfedilen en zengin ve en saf doğal gıdalardan biridir. Toplanan polenin tam kimyasal bileşeni, işçi arıların poleni hangi bitkilerden topladığına bağlıdır. Arı poleni vücudu gençleştirmekte, organları ve bezleri uyarmakta, canlılığı arttırmakta ve aynı zamanda daha uzun bir ömür sağlamaktadır. Saman nezlesini engellemek için kullanılan polen aynı zamanda enerjiyi, hafızayı ve performansı arttırmak için kullanılmaktadır (Hegazi, 2012: 137).

Arı poleninde çok sayıda zararlı bakterinin gelişimini engelleyen çeşitli maddeler bulunmaktadır ve polen bu bakterilere karşı antibiyotik faktör olarak kullanılmaktadır. Öte yandan bağırsak fonksiyonları üzerinde düzenleyici etkisi bulunan polende yüksek oranda selüloz ve lif bulunmaktadır. Bu durum polenin kandaki kolesterol ve trigliserit düzeylerini normalleştirmesini ya da azaltmasını sağlamaktadır. Bunların yanı sıra polen, kilo kaybına yol açan metabolik süreçleri uyarmakta ve kalori yakımını hızlandırmaktadır (Cane ve Tepedino, 2017: 206). Doğal tedavi açısından evrensel bir geriatric tedavi olarak düşünülen polen, yaşlılığın tüm erken gelişmiş semptomlarına karşı mükemmel bir terapötik tedavi olarak da düşünülmektedir (Campos, Frigerio, Lopes ve Bogdanov, 2010: 132).

Arı poleni, fiziksel ve zihinsel yeteneklerde, özellikle konsantrasyon ve hafıza yeteneğinde artışa neden olurken, yavaş metabolik fonksiyonları harekete geçirmekle beraber kardiyovasküler ve solunum sistemlerini güçlendirmektedir (Aryal vd., 2020: 122). Sonuç olarak polen, insanlar ve evcil hayvanlar için besin kaynağı olarak kullanılmakta ve ayrıca kuluçka üretimini arttırmak amacıyla bal arısı

kolonisini beslemek için kullanılmaktadır. Ayrıca belirli bitki türlerinden elde edilen polen meyve tozlaşması için kullanılırken bitki yetiştirme programları ile saman nezlesi gibi alerjik durumların araştırılması ve tedavisinde kullanılmaktadır (Vasquez ve Olofsson, 2009: 190).

1.2.2.3. Arı Sütü

Arı sütü, işçi arıların tükürük bezlerinden salgılanmakta, tüm genç larvalar için besin görevi görmektedir. Aynı zamanda kraliçe arıya dönüşecek olan larvaların tek besin kaynağıdır. Enerji verici özelliği olan arı sütü, doku büyümesi, kas ve hücre yenilenmesi için önemli olan aspartik asiti %15 oranında içermektedir. Arı sütü, asit glikozitler ve steroller ile birlikte vitamin, mineral, protein ve yağ asitlerinin bir karışımını içermektedir. Arı sütünde yaklaşık olarak %12 oranında protein, %5-6 oranında lipid ve %12-15 oranında ise karbonhidrat içermektedir (Crane, 2009: 74). Bunların yanı sıra arı sütünün içeriğinde sağlıkta özellikli öneme sahip olan 8 esansiyel amino asit dahilinde 17 amino asit bulunmaktadır. B vitamininde yüksek miktarda bulunduğu arı sütü çeşitli farmakolojik etkilere sahiptir (Hegazi, 2012: 138).

Arı sütü, biyoaktif bileşiklere sahip doğal bir arı ürünüdür. Antik çağlardan günümüze kadar kullanılan çeşitli tedavi edici özellikle sahiptir. Arılar için besleyici olmasının yanı sıra büyüme ve üreme, kas farklılaştırma, anti mikrobiyel koruma sağlama ve ana arının ömrünün uzatmakla beraber fizyolojik ve zamansal mekanizmaları düzenleme gibi farklı işlevleri bulunmaktadır. Öte yandan arı sütü insan hayatında anti tümör olarak kullanılmakta ve nörolojik rahatsızlıkların tedavisinde yaygın olarak kullanılmaktadır (Ali ve Kunugi, 2020: 3). Arı sütü özellikle son yıllarda gıda, ilaç ve kozmetik endüstrilerinde en çok ilgi gören ticari arı ürünlerinden biridir (Okumuş Yukunç, 2019: 65).

1.2.2.4. Arı Zehiri

Arı zehiri, işçi veya kraliçe bal arısının zehir bezlerinden salgılanan acı ve renksiz bir sıvıdır. Lokal iltihaplanmaya neden olan ve pıhtılaşma önleyici olarak işlev gören bir protein karışımı içermektedir (Crane, 2009: 72). İşçi arılardan elde edilen ve dondurularak kurutulup ticari amaçla kullanılan zehrin ana bileşenleri, fosfolipaz ve hiyalüronidaz dahil olmak üzere %15-17 oranında enzim; özellikle melitin dahil olmak üzere %48-58 oranında küçük proteinler ve birçok amino asitlerden oluşmaktadır (Zolfagharian, Mohajeri ve Babaie, 2015: 7).

Arı zehiri, arı ürünleri arasında farmakolojik olarak en çok aktif olan üründür. Alerjisi olmayan insanlar üzerinde oldukça olumlu etkileri bulunmaktadır. Yapılan hücre ve hayvan deneylerinde arı zehirinin farklı kanser türlerine etki gösterdiği belirtilmektedir. Bu nedenle, arı zehri kanser dâhil çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılmaktadır. Öte yandan kanser kemoterapisinin neden olduğu nöropatiyi kontrol etmek için de arı zehri akupunktur yöntemi ile kullanılmaktadır (Komi, Shafaghat, ve Zwiener, 2017: 388). Bunların yanı sıra arı zehiri merkezi ve periferik sinir sistemleri üzerinde farklı etkilere sahip olması nedeniyle farklı kalp rahatsızlıklarının, Alzheimer ve Parkinson hastalıklarının tedavisinde kullanılmaktadır. Arı zehiri kullanımının en yaygın olduğu alan akupunktur tedavisidir. Arı zehiri akupunkturu, arı zehrinin insan vücuduna yerleştirilmesidir. Ağrı ve romatoid hastalıkların tedavisinde kullanılmaktadır (Lee, Park, Chae ve Lim, 2005: 80; Ali, 2012: 1-2).

1.2.2.5. Balmumu

Arı kolonisinin temeli olan balmumu geniş bir kullanım alanına sahiptir. Balmumu antik çağlardan beri insanlığa hizmet etmek amacıyla kullanılmıştır. Özellikle Mısırlılar ve Romalılar tarafından çok fazla kullanılmıştır. Örneğin Mısır'da duvar resimlerinin renklerinde ve mumyaları kaplamak için ise ambalajlarda kullanılmıştır. Balmumunun büyük bir kısmı yerel arıcılar tarafından petek temeli yapmak amacıyla kullanılmaktadır (Aryal vd., 2020: 122). Ancak günümüzde, kozmetik, eczacılık, sanat, mum yapımı, vernikleme ve cilalamalarda oldukça fazla kullanılmaktadır. Balmumu özellikle cilt bakım kremleri, dudak nemlendiricileri ve koruyucuları olarak kullanılmasının yanı sıra gıda ve sağlık sektöründe oldukça yaygın bir kullanıma sahiptir. Örneğin çikolatalarda veya pastalarda renklendirici madde yerine doğal balmumu kullanılmaktadır (Crane, 2009: 72).

Balmumu alerjik semptomları en az olan arı ürünüdür. Balmumu sahip olduğu anti bakteriyel özelliklerinden dolayı, cilde uygulandığında cildin elastikiyetini arttırmakla beraber taze ve pürüzsüz görünmesini sağlamaktadır. Bunun yanı sıra balmumu yutmayı kolaylaştırıp çözünmeyi geciktirdiğinden ötürü ilaç ve hapların kaplanması da kullanılmaktadır (Tulloch, 1980: 48). Öte yandan balmumu ilaç salınımını geciktirmesinden dolayı, ilaçlarla karıştırılabildiği gibi diş etlerini güçlendirmek, tükürük ve mide sularını arttırmak amacıyla da çiğnenmektedir. Son olarak, ılık balmumu, kas, sinir ve eklem iltihaplarına karşı uygulandığında mükemmel

etkiler göstermektedir dolayısıyla termoterapi için öneri listelerinin başında yer almaktadır (Bogdanov, 2009: 12).

1.2.2.6. Propolis

Propolis, arıların kovanı korumak için kullandıkları maddedir. Bu korumadan kasıt, kovan duvarlarındaki boşlukların doldurulması, soğuk günlerde girişlerin azaltılması ve ayrıca davetsiz misafirlerin mumyalanması sonucu kovan içi çürümelerin engellenmesidir. Bu yüzden propolis aynı zamanda arı tutkalı olarak da bilinmektedir (Ghisalberti, 1979: 60). Propolis, arıların eksüdalarından ve bitkilerin diğer kısımlarından topladıkları reçineleri kendi tükürük enzimleri ve propolisi oluşturan balmumu ile karıştırmaları sonucunda ortaya çıkmaktadır. Propolisin üretiminde farklı kıtalar, bölge ve bitki türleri olması, bileşimini birbirinden farklı kılmaktadır. Ancak ne kadar farklı bileşime sahip olursa olsun tüm propolis örneklerinin içeriğinde anti bakteriyel, anti fungal, anti viral, anti parazit ve antioksidan gibi aktiviteler bulunmaktadır (Park, Kim ve Park, 1996: 337).

Bal arısından elde edilen bu gıda ürünü, yalnızca besin değeri için değil, aynı zamanda tıbbi değeri için de büyük bir öneme sahiptir. Terapötik uygulamaya sahip birçok fenolik bileşik ile bakteriyostatik etkiye sahiptir. Anti bakteriyel, antioksidan ve ülser önleyici olarak kullanılmalarının yanı sıra aynı zamanda farmakolojik olarak kozmetik ve iyileştirici kremlerde, boğaz pastillerinde ve sakızlarda kullanılmaktadır (Sforcin, 2007: 5).

1.2.3. Apiterapi

Arıcılığın turizm sektörüne katkısı yalnızca gıda temini sağlamak değildir. Hediyelik eşya veya yerel ürün tanıtımının yanı sıra arı ürünlerinin tedavi amaçlı kullanılması da arıcılığın turizme sağladığı faydalardandır. Arı ürünlerinin tedavi amaçlı kullanımının dünya çapında kabul görmüş olması ve bu duruma talebin olması gerçeği arıcılığı sağlık turizmi açısından da çekici kılmaktadır (Suna, 2018b: 237). Sağlık turizmi, insanların tedavi olmak, teşhis, rehabilitasyon ve hastalığı önlemek amacıyla ikamet ettikleri yerden ayrılarak eğlence hizmetlerini de kapsayan alanlara giderek yaptıkları faaliyetler bütünüdür (Dunets, Yankovskaya, Plisova, Mikhailova, Vakhrushev ve Aleshko, 2020: 2214).

Çoğu ülkede tıbbi hizmetlerin pahalı olması, bekleme sürelerinin uzun olması ve tedavi sürecinin verimli geçmeyişi insanları sağlık turizmine yöneltmektedir.

İnsanlar sağlık turizmine yönelirken yalnızca tıbbi bir hizmet beklememektedirler. Tedavi süresi boyunca kendileri ile her konuda ilgilenilmesinin yanı sıra turistik aktivitelerin olmasını da beklemektedirler. Bu nedenle sağlık anlamında öne çıkan destinasyonlarda turistik bir gelişme de söz konusu olmaktadır (Lagiewski ve Mayers: 2008: 3).

UNWTO (2021)'ya göre sağlık turizmi, tıbbi ve sağlıklı yaşam temelli faaliyetler yoluyla fiziksel, zihinsel ve ruhsal sağlığa katkı sağlayan, birincil motivasyonu iyileşme olan turizm faaliyetlerini kapsayan turizm türüdür. Dolayısıyla sağlık turizmi sadece tıbbi operasyonlarla ele alınmamaktadır. Sağlık turizmi medikal turizm ve termal turizm olarak iki şekilde ele alınmaktadır (Dunets vd., 2020: 2215). Medikal turizm, öncelikle sağlık hizmeti almak amacıyla yapılan seyahat olarak tanımlanmaktadır. Yani cerrahi operasyon veya deneysel tedaviler içeren seyahat türüdür (Gaines ve Lee, 2019: 371). Termal turizm ise medikal turizmin aksine cerrahi operasyon gerektirmeyen, insanların sadece fiziksel tedavi amaçlı değil psikolojik ve ruhsal bir iyileşme yaşamak amacıyla katıldığı turizm faaliyetleridir. Termal turizm yalnızca insanların tedavi edilmesi odaklı değil rekreatif odaklı bir turizm türüdür (Silvestri, Aquilani ve Ruggieri, 2017: 56). Örneğin, tesislerin bitişiğindeki dağlık araziler kullanılarak düzenlenmekte ve turistlerin yürüyüş veya çeşitli egzersizleri yapabilecekleri alanlar oluşturulmaktadır. Öte yandan programların doğal ortamlarda uygulanması turistlerin kuşları, hayvanları, bitkileri gözlemlemelerine ve bölgenin jeolojik özelliklerini tanımalarına imkân sağlamaktadır. Bu durumda turistlere unutamayacakları ve aynı zamanda sağlıklı bir deneyim yaşatmış olunacaktır (Dunets vd., 2020: 2216).

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Raporu'nda sağlık turizmi öncelikli alanlardan biri olarak incelenmektedir. Bu rapora göre; Türkiye uzun vadeli bir turizm stratejisine sahiptir. Stratejinin ana hedefi ise 2023 yılında dünyanın en çok turist çeken ve en fazla turizm geliri elde eden ilk 5 ülkesinden biri olmaktadır. Yine aynı rapora göre ülkemizin sağlık turizmi potansiyeli yüksek olduğundan termal turizm ve medikal turizme yönelik iyileştirmeler ve yenilikler planlanmaktadır. Bu durum sağlık turizmi kapsamında ele alınan apiterapi için de önemli bir gelişme olarak görülmektedir.

Sağlık turizmi kapsamında ele alınan apiterapi, bal, polen, propolis, arı sütü, arı zehiri ve balmumu gibi arı ürünlerinin hastalıkları önlemek veya tedavi etmek ve

iyileşmeyi desteklemek amacıyla kullanılmasıdır (Hellner, Winter, Georgi ve Münstedt, 2007: 475). Bir başka tanıma göre ise apiterapi, insanlığın ve tüm hayvanlar âleminin yararına bal arısı ve ürünleri aracılığıyla bütünsel şifa ve tedavi sanatı ve bilimidir (Gupta ve Stangaciu, 2014: 2). Suna (2018b: 236)'ya göre arıcılık turizmi hem medikal turizmi hem de termal turizmi içermektedir. Şöyle ki; polen, propolis gibi arı ürünleri medikal turizm kapsamına alınırken, arı yatağı ve arı havası gibi tedavi uygulamalarının gerçekleştirilmesi için termal turizmde olduğu gibi, hizmetin sunulduğu yere gidilmesi gerekmektedir. Bu nedenle arıcılık turizmi hem medikal hem de termal turizm türü içinde yer almaktadır (Suna, 2018b: 236-237).

Apiterapi, kişilerin iyileşmek ya da olası hastalıkları önlemek amacıyla, bal, polen, propolis, arı sütü gibi arı ürünlerinin kullanımıyla yapılan tedavi yöntemidir. Kısacası apiterapi, bal arılarının ürünlerinin tıbbi kullanımudur (Ahuja ve Ahuja, 2011: 2). Arıcılık turizmi, kişilerin arı ve arı ürünlerinden fayda sağlamak ve doğal ortamlarda vakit geçirmek amacıyla seyahat etmesi süresince ortaya çıkan faaliyetler bütünüdür (Wos, 2014: 66). Kırsal toplulukların kültür ve gelenekleriyle ilgilenen, sürdürülebilir kalkınma yollarından biri olan arıcılık turizmi, arıcılık ve ekolojik, gıda temini ve tıbbi yönlerinden dolayı arı ürünleri ile bağlantılı bir turizm şeklidir (Aliyeva vd., 2019: 46). Temel bağlamda arıcılık gerek konaklama endüstrisi gerek sağlık sektörü ile ilişki halindedir. Öte yandan kırsal alanların ekonomik anlamda kalkınması ve ekolojik dengeyi koruyabilmesi açısından da birçok faydası olduğu görülmekte kırsal turizm ile de sıkı bir ilişki halinde olduğu düşünülmektedir (Tisler, 2019: 20-21).

1.2.3.1. Apiterapi uygulamaları

Sağlık turizminde oldukça önemli ve etkin bir role sahip olan apiterapi insanlara fiziksel bir iyileşmenin yanı sıra ruhsal bir iyileşme süreci de sunmaktadır. Örneğin apiterapi uygulamalarından biri olan bal masajı cildi güzelleştirmenin yanı sıra kişilerin sağlıklı ve zinde hissetmelerini sağlamaktadır (Hegazi, Al-Menabbawy, Abd El Rahman ve Helal, 2015: 1). İnsan ruhuna ve bedenine birçok fayda sunan apiterapi uygulamaları aşağıda belirtildiği gibidir:

Api-inhalasyon (kovan havası soluma): Api-inhalasyon diğer bir deyişle arı kovani hava tedavisi genel olarak astım, bronşit, akciğer fibrozu ve solunum yolu enfeksiyonlarını tedavi etmek amacıyla kullanılmaktadır. Kovanlara yerleştirilen

aparatlar yardımıyla şehir merkezlerinden, gürültüden ve çevre kirliliğinden uzakta kurulmuş olan arı evlerinde uygulanan bu arıtma stratejisi Slovenya, Almanya, Macaristan ve Avusturya gibi gelişmiş ülkelerde onay almakla beraber yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Gokulakrishnaa ve Thirunavukkarasu, 2020: 2321). Türkiye’de ise Selçuk Üniversitesi ve Düzce Üniversitesi iş birliğinde arı kovani havasının tedavi ve tamamlayıcı etkileri deney hayvanları üzerinde ilk kez araştırılarak bilimsel verileri saptanmıştır. Maliyet sıkıntısı nedeniyle kovan havası sisteminin burada oluşturularak yapılan araştırmada deney hayvanları önce sigara dumanına maruz bırakılmış daha sonra ise arı kovani havası solumaları sağlanmıştır. Sonuç olarak arı kovani havasının tedavi ve tamamlayıcı etkileri bilimsel veriler ile ispatlanmıştır (Selçuk Üniversitesi, 2022).

Fotoğraf 1. *Api inhalasyon (Honeypark, 2022)*

Bal masajı: Bal masajı bal ve özel masaj dokunuşları kullanılarak cildin bulaşıcı mikroplardan arınmasını sağlamakta, kan akışını arttırmakta ve gözenekleri temizlemektedir. Vücudun birçok bölgesine uygulanabilen bal masajı toksinlerin oldukça yüksek ölçüde atılmasını sağladığından ötürü çoğunlukla sırtta uygulanmaktadır. Bal masajı çeşitli alerjiler, baş ağrısı ve migren, depresyon, uyku bozuklukları, mide ve bağırsak bozuklukları, romatizmal kas ve eklem hastalıkları ile karaciğer hastalıklarının tedavisinde kullanılmakla beraber önlenmesi amacıyla da kullanılmaktadır. Ayrıca selülitleri gözle görülür şekilde azaltmaya yardımcı olmasından ötürü kadınlar tarafından sıklıkla tercih edilmektedir (Fyziopedia, 2022).

Apipunktur: Arı zehiri akupunkturu olarak da bilinen apipunktur, insan vücudunun belirli noktalarına arı iğnesi yerleştirilerek yapılan bir uygulamadır. Özellikle romatizmal ve iltihaplı eklem rahatsızlıklarının tedavisi ve önlenmesi için uygulanmaktadır. Uygulama öncesinde herhangi bir yan etkiye karşı alerji testi yapılmaktadır (Gokulakrishnaa ve Thirunavukkarasu, 2020: 2320).

Fotoğraf 2. Apipunktur (Chine in, 2022)

Api-spa: Api-spa bal ve balmumu kullanılarak yapılan gevşeme masajlarını, arı ürünleri içerikli kozmetik maskeleri, vücut peelinglerini ve ballı banyoları kapsamaktadır. Api-spa uygulamaları özellikle Slovenya’da çok ilgi görmekte beraber

Sloven arıcılık turizmi alanlarında genellikle api-spa arılıkları da bulunmaktadır (Wos, 2014: 71).

Api-terapötik (Tedavi Edici) Uygulamalar: Arı ürünleri ile tedavi yöntemi olan ve alternatif tıpta son dönemlerde daha fazla ilgi gören apiterapi uygulamaları yalnızca insan vücudunu rahatlatıp dinçleştirmekle kalmaz aynı zamanda birçok hastalığın tedavisinde de yardımcı ya da tamamlayıcı rol oynar. Arı ürünleri kullanılarak diyabet, kanser ve astım gibi hastalıklar tedavi edilmekte veya önlenmektedir (Basa, Belay, Tilahun ve Teshale, 2016: 236-241). Bununla beraber diğer solunum yolları hastalıkları, sonradan oluşan cilt yaralanmaları, bağışıklık sorunları, sindirim sistemi ile ilgili rahatsızlıklar ile çeşitli enfeksiyon ve iltihaplanmalar apiterapi kapsamında tedavi edilmekte veya önlenmektedir. Bu süreç hastalığın çeşidine bağlı olarak, arılıklarda ya da apiterapi merkezlerinde uzmanlar tarafından yürütülmektedir (Mannle, Riepen ve Münstedt, 2020: 16).

1.2.4. Arıcılık Turizmi Kavramı

21. yüzyıl ekonomik gelişmelerin yoğun olarak yaşandığı ve çevre bozulmalarındaki artışın en çok görüldüğü dönem olarak görülmektedir. Biyolojik çeşitliliğin azalması ve çoğu ekosistemdeki işlevsel bozukluklar her gün karşılaşılan sorunlardır. İlerici küreselleşme süreci, yerel toplumların davranışlarını, geleneklerini, kültürünü ve bütünlüğünü tehdit etmektedir. Çevresel açıdan, sürdürülebilir kalkınma ilkeleri uygulanarak bu olumsuz süreçlere karşı koyulabileceği düşünülmektedir (Cawley ve Gillmor, 2008: 316-317). Bu noktada turizmin gelişmiş ekonomiler üzerindeki katkısı büyük bir önem arz etmektedir. Seyahatler, turizm ve rekreasyon ile ilgili faaliyetler insanları birçok farklı şekilde etkilemekte ve herhangi bir toplumda yaşamın sosyal, kültürel ekonomik perspektifleri üzerinde derin bir etki bırakmaktadır (Hegarty ve Przezborska, 2005: 63).

Son yıllarda turistlerin eğilimlerinin; kırsal turizm, tarım, doğa ve kültür gibi çevre dostu turizm türlerine yönelik olduğu gözlemlenmektedir. Turistler boş zamanlarını aktif olarak geçirmek isterler ancak bu noktada önemli olan şey yalnızca fiziksel bir aktiflik değil aynı zamanda bilişsel aktifliktir. Yani turistler tatilleri süresince yeni deneyimler kazanma, bir bölgenin doğal ve kültürel özgünlüğünü gözlemleninin yanı sıra bu aktivitelere katılmayı da tercih etmektedirler (Wozniak ve

Cebulak, 2007: 253). İnsanların bu isteklerine karşılık verebilecek aynı zamanda da doğayı ve biyolojik çeşitliliği koruyarak kırsal alanlarda sürdürülebilirliği sağlayabilecek potansiyelde olan bu turizm türü arıcılık turizmidir (Wos, 2014: 66).

Wos (2014: 66-67)'a göre adını bal arısının Latince ismi *Apis Mellifera*'dan alan arıcılık turizmi/apiturizm, geleneksel bir meslek olan arıcılık ve ekolojinin yanı sıra gıda ve tıbbi yönlerinden ötürü arı ürünleri ile bağlantılı olan bir turizm şeklidir. Arıcılık turizmi, turizm hizmetlerinde yeni işler oluşturmaya hevesli olan, yerel altyapının gelişimini destekleyen ve bölgeyi tanıtmaya çalışan kırsal alanlar için fırsatlar sağlarken (Wos, 2014: 73) diğer yandan da niş turizm pazarında arıcıların ve apiterapistlerin konumunu güçlendirmek ve pekiştirmek için fırsatlar sunmaktadır (Koresec, 2016: 115).

Niş turizm kavramı, son yıllarda giderek yaygınlaşan kitle turizmine tepki olarak ortaya çıkmıştır. Turistleri ayırt eden ve farklılaştıran niş turizm küreselleşen dünyada artan aynılığın önüne geçmeye çalışmakta, çeşitliliği ve farklılığı belirleme yollarını temsil etmektedir (Robinson ve Novelli, 2005: 1). Turizmi ekonomik kalkınma için bir mekanizma olarak kullanmak isteyen destinasyon yöneticileri ve planlayıcıları için, niş turizm yaklaşımı daha büyük ve sürdürülebilir olan, özellikle çevreye daha az zarar veren ve daha da önemlisi yüksek harcama yapan turistleri çekme yeteneğine sahip bir yaklaşımdır (Sert, 2017: 16). Daha çok özel ilgi alanları olan turistlere hitap eden niş turizmin ana özellikleri aşağıda belirtildiği gibidir (Dalgıç ve Leeuw, 1994: 39-40):

- Niş pazarındaki müşterilerin farklı ihtiyaçları bulunmaktadır.
- Niş müşterileri ihtiyaçlarını en iyi karşılayan firmaya prim ödemeye isteklidir.
- Niş pazarın diğer rakipleri çekmesi olası değildir.
- Niş uzmanlaşma yoluyla belirli ekonomileri kazanmaktadır.
- Nişin belli bir büyüklüğü, kârı ve daha da büyüme potansiyeli vardır.
- Niş pazarda hizmet daha kaliteli, çevreci ve ayırt edicidir.

Bekic ve Jovanic (2015: 162)'e göre ise arıcılık turizmi, tıbbi veya gastronomik açılardan incelenebilen, geleneksel üretim ve çeşitli arı ürünleriyle arıcılığın avantajlarını kullanan yeni bir turizm şeklidir. Arıcılık turizmi, arı kovani ziyaretleri, arı müzeleri, arı rotalarının düzenlenmesi, arıcıların arılarla çalışmasını izlemenin yanı sıra bal çıkarma ve arıların yaşamını gözlemleme gibi birçok aktiviteyi

içermektedir. Öte yandan arıcılık turizmi insanlara bitkiler hakkında bilgi edinme, arılıkta katma değerli ürünler yapma ve arı ürünlerinin veya gastronomik lezzetlerin tadına bakma imkânı sunmaktadır. Tüm bunlara ek olarak arıcılık turizmi, apiterapi olarak da bilinen, kovandan arı havası solunarak astım tedavisi, bazı hastalıkların tedavisinde arı zehri uygulanması veya bal ile masaj gibi faaliyetleri de içermektedir. Sonuç olarak arıcılık turizminin geliştirilmesi kırsal alanların sosyo-kültürel ve ekonomik anlamda gelişmesini sağlayacak ve aynı zamanda turistik hizmet açısından yeni kaynakların keşfedilmesini sağlayacaktır (Bekic ve Jovanic, 2015: 162).

Grigороva vd. (2016: 80) ise arıcılık turizmini diğer araştırmacılardan farklı olarak bal turizmi olarak da nitelendirmişlerdir. Yazarlara göre arıcılık turizmi, sosyal ve kültürel çevre arasında uyum oluşturma yanısıra uzun vadede ekoloji ve ekonomi arasındaki dengeyi kurabilen, otantik bir atmosfere sahip özgün bir turizm türüdür.

Arıcılık turizmi, temel yapı taşı arıcılık olan, sorumlu seyahat ve eğitim deneyimlerinin arıcılık ile birleştirilip formüle edildiği turizm türü olarak da tanımlanmaktadır. Seyahat ve tatillerde yeni bir kavram olarak ortaya çıkmış olan arıcılık turizmi, yeşil ekonominin önemli bir bileşeni haline gelmiştir (Koressec, 2016: 114). Suna (2018a: 48)'nın deyiimiyle arıcılık turizmi; arı kültürü ile hareket eden özel bir kitlenin, arı kültürünü ve tabiatını gözlemleyerek daha iyi anlamak, hayat kalitesini artırarak devam ettirmek yahut çeşitli rahatsızlıklarını gidermek için arıların bulunduğu ekosisteme gidip konakladığı süre zarfında gerçekleştirdiği faaliyetlerdir.

Alan yazına bakıldığında arıcılık turizminin arılarla etkileşim içinde olunan, çevreci ve sürdürülebilir yeni bir turizm türü olarak ele alındığı görülürken, Lemelin (2020: 169-170) tarafından entomoturizm yani böcek odaklı turizm olarak ele alındığı görülmektedir. Entomoturizm, evcil hayvan olarak kişinin numune toplaması ya da koleksiyon yapabilmesi için belirli böceklerin peşinden koşmasını, kelebek ve böcek evleri gibi kontrollü ortamlarda, festivaller gibi özel etkinlikler sırasında veya ulusal etkinlikler gibi doğal ortamlarda kasıtlı olarak böceklerle karşılaşma arayışını kapsamaktadır. Bal arıları gibi bazı böcek türlerinin özel ekipmanla izlenmesini gerektiren entomoturizmin temel bileşenleri; görünürlük, öngörülebilirlik, yakınlık, aktivite ve güvenlidir. Bazı durumlarda, böcek ürünleri de (örneğin arıdan gelen bal gibi) bu deneyimlere dâhil edilebilmektedir (Lemelin, Boileau ve Russel, 2019: 735-737; Cheng, Faiddi, Tan, Vijayanathan, Malek, Bahashim ve Isa, 2021: 926-928).

Lemelin (2020: 169-170)'e göre arıcılık turizmi, iyi gelişmiş ve popüler olan bir entomoturizm türüdür. Sadece bal arıları ile ilgili olan arıcılık turizmi, arıcılığı bu tür hayvanlar hakkında daha fazla bilgi edinmek, konuyu öğrenirken aynı zamanda da içinde yaşamak isteyen bireylere bağlamaktadır. Bu karşılaşmalar esnasında, ziyaretçiler arılar ve arıcılar arasındaki etkileşimi gözlemleme, tozlaşmanın önemi hakkında daha fazla bilgi edinme, farklı bal çeşitlerini tatma, polen, arı sütü ve arı ekmeği gibi diğer arı ürünleri hakkında bilgi edinme fırsatı yakalamaktadırlar. Öte yandan arıcılık turizmi insanlara sabit etkinliklerden ziyade, 70'ten fazla arı müzesini ziyaret etme, özel hayvanat bahçesi sergilerini veya tozlayıcı bahçelerinin görüntüleme, bilim etkinliklerine ya da arı/bal festivallerine katılma gibi çeşitli fırsatlar sunmaktadır (Lemelin, 2020: 170).

Fotoğraf 3. Ağrı bal festivali (ATOM, 2022)

Turizmde yeni bir fenomen olan arıcılık turizmi, sadece kırsal turizm işlevlerinin yerine getirmekle kalmaz, aynı zamanda tıp, eğitim gibi konuları da dikkate almaktadır. Arıcılık turizmi öncelikli olarak arıcılığa ilgi duyan ve apiterapi ile ilgilenen kesime, yani bal arılarından elde edilen ürünlerin tıbbi kullanımına odaklanmaktadır. Geleneksel bir meslek olan arıcılık, gıda ve tıbbi yönleriyle arı ürünleri ile bağlantılı bir turizm şekli olan arıcılık turizmi, kırsal toplumların kültür ve gelenekleriyle ilgilenmekle beraber kırsal alanlarda sürdürülebilir kalkınmanın en etkili yollarından biridir (Aliyeva vd., 2019: 46). Arıcılık turizmi, öğrencilerin veya sıradan turistlerin arı yetiştirme sanatını tanımalarına, arıcılık kültürünün incelemelerine olanak tanımaktadır. Dolayısıyla arıcılık turizmi insanların ruhsal,

psikolojik ve fizyolojik anlamda iyileşmelerini sağlarken diğer taraftan da eğitsel ve sosyokültürel anlamda gelişmelerini sağlamaktadır (Vanja, 2019: 20).

Fotoğraf 4. Arıcılık turizmi faaliyetlerine katılan çocuklar (Heronhill, 2022)

Arıcılık turizmini kültürel bir fonksiyon olarak ele alan Aryal vd. (2020: 124)'de arıcılık turizminin halka ve çiftçiye hayatlarını idame ettirmek, geçim kaynaklarını ve ekonomik standartlarını yükseltmek için fayda sağladığını belirtmektedirler. Ancak bunun yanı sıra arıcılık turizminin toplumu kalıcı bir şekilde bilinçlendiren bir turizm türü olduğunu belirtmektedirler. Arıcılık turizmi ile birlikte insanlar doğayı ve arıları daha iyi gözlemleyecek ve sahip olunan bu değerlerin korunması gerektiğinin farkına varacaklardır. Öte yandan arıcılık turizminin yerinde gerçekleşmesi gereken bir turizm türü olması, insanların başka hayatlar ve kültürlerle yaşayarak empati yapabilme yeteneğine sahip olmalarını sağlamaktadır (Aryal vd., 2020: 125).

Hizmet sektöründe birçok girdi ve çıktıyı sağlayan arıcılık turizmi, turizm hareketlerinde arı ve arı ürünleri ile tedavi amaçlı seyahat eden turist sayısını artırmasından ötürü sağlık turizmi kapsamında da değerlendirilmektedir (Cesur, 2021: 81). Apiterapi, arıcılıktan elde edilen bal, propolis, polen, arı zehri ve arı sütü gibi

temel ürünlerin kullanılarak bazı hastalıkların tedavi edildiği ve insan sağlığının iyileştirildiği alternatif bir tamamlayıcı tıp yöntemidir (Ahuja ve Ahuja, 2011: 1). Arı ürünleri, eski çağlardan beri romotolojik hastalıklar (Beeton, 2013: 1), sistemik bağışıklık hastalıkları, alerjik hastalıklar, viral hastalıklar ve organa özgü iltihaplı hastalıklar gibi birçok hastalığın önlenmesi ve tedavisinde kullanılmaktadır. Özellikle bal, polen, propolis ve arı sütü vitaminler, uçucu yağlar ve mineraller gibi yüksek biyolojik aktiviteye sahip bileşenler içermektedir (Saral, Yıldız, Aliyazıcıoğlu, Yuluğ, Canpolat, Öztürk ve Kolaylı, 2016: 195). Dolayısıyla alternatif tıpta özellikle apiterapiye olan ilgi gün geçtikçe artmaktadır. Bu nedenle apiterapi, arıcılık turizmine katılan turist sayısını artırmakla beraber turistlerin sağlığına ve esenliğine de katkıda bulunmaktadır (Uzun, 2021: 87).

Türkiye’de arıcılık turizminin hukuki temelleri tam olarak oturtulabilmiş olmasa da (Suna, 2018a: 43-44) ülkemizde arıcılık turizmi adı altında apiterapi hizmetlerinin konaklama işletmelerinde sunulabileceği ile ilgili yönetmelik mevcuttur. 27 Ekim 2014 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı tarafından Resmî Gazete ’de yayımlanan 29158 sayılı Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği’nin 10. maddesinin 2. bendinde apiterapi uygulamaları ele alınmaktadır. Yönetmeliğe göre Kültür ve Turizm Bakanlığında belgeli konaklama tesislerinde apiterapi uygulamalarına yönelik birimlerin kurulabileceği ve hizmet verebileceği belirtilmektedir (Resmî Gazete, 2014). Bu durumun ülkemizde apiterapi seyahatlerinin artabileceğini dolayısıyla arıcılık turizminin gelişiminin de hızlanabileceğini göstermektedir (Uzun, 2021: 81).

Arıcılık ve seyahat fırsatlarını birleştiren arıcılık turizmi, insanın hayatını zenginleştiren, doğa, kültür ve toplumla bağını güçlendiren otantik bir seyahatte gerçekleşen faaliyetler entegrasyonudur. Arıcılık turizminin altında yatan felsefe, doğa ile ortak yaşam geleneklerine bağlılığın yanı sıra arıların öneminin insanın işleviyle eşleştirilebileceği ve sadakat, organizasyon, uyum, çalışkanlık, saygı gibi değerlerin uygulanmasına dayanmaktadır. Yani arıcılık turizmi faaliyetlerine katılım gösteren kişiler sadece farklı bir deneyim yaşamakla kalmaz ömür boyu sahip olup koruyabileceği nitelikler de kazanmaktadırlar (Arih ve Koresec, 2015: 967).

Fotoğraf 5.1. Arıcılık turizmini deneyimleyen çocuklar (Traveldaily media, 2022)

Arıcılık turizmine katılan kişiler yalnızca arıları gözlemleme ve arı ekosistemini öğrenmekle kalmaz tıbbi uygulamalardan da faydalanabilmektedir. Öte yandan ballı hamur yemekleri, ballı ekmekler, hamur işi ve şekerlemeler yapabileceği atölye çalışmalarına katılma fırsatı da bulmaktadırlar (Apiturizem, 2021). Ek olarak arıcılık turizmi ile insanlar arıcılık müzeleri ve koleksiyonları gezileri ve derslerinin yanı sıra balmumundan dekoratif ögeler yapmayı, arı kovani uç panellerini boyamayı da deneyimleme fırsatına sahip olmaktadır (World Bee Day, 2021).

Fotoğraf 6. Avusturalya'da bir müze gezisi (Nature festival, 2022)

Genel olarak arıcılık turizmiyle insanlar birçok faaliyete katılırken aynı zamanda apiterapi uygulamalarına katılma imkânı da bulmaktadır. Böylece arıcılık turizmi insanları eğlendirirken dinlendiren, dinlendirirken iyileştiren faaliyetler

bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Cesur (2021) arıcılık turizmi kapsamındaki faaliyetleri Tablo 6'daki gibi belirtmiştir.

Tablo 6

Arıcılık turizmi kapsamındaki faaliyetler

-
- Arı kovanları ziyareti
  - Doğal ortamlarında arı kolonilerini ve arıların çalışmalarını gözlemleme
  - Balmumu yapımı
  - Arı bahçelerinde yürüyüş
  - Bal ve bal ürünlerinin tadımı
  - Arıcı kıyafetleri ile bal sağımı (bal yapım aşamalarını deneyimleme)
  - Arı kovanı boyama
  - Polen toplama
  - Atölyelerde eğitim
  - Açık ve kapalı arı müzelerini ziyaret
  - Bal gastronomik unsurların sunumu
  - Workshoplar
  - Apı safari
  - Arı ürünlerinin tanıtımı (polen, arı sütü, propolis, arı zehri vb.)
-

Tablo 6'da da görüldüğü üzere, arıcılık turizmi kapsamında yapılabilecek faaliyetler çok çeşitlidir. Bunlara ek olarak Arih ve Koresec (2015: 966) arıcılık ile ilgili profesyonel seminerlere katılımı, kovan önlerini boyayıp süsleme ve balmumundan dekoratif hediyelik eşya yapmayı da arıcılık turizmi kapsamında yapılacak faaliyetler arasında göstermişlerdir.

Fotoğraf 7. Arıcılık turizmi (Apiturizem, 2022)

Arıcılık turizmi hem insana hem de doğaya karşı oldukça duyarlı bir turizm türüdür. Yapısı gereği doğanın ve ekosistemin bozulmasına müsaade etmemekte aksine korumakta ve sürdürülebilirliği sağlamaktadır. Öte yandan arıcılık turizmi bireysel ve toplumsal anlamda ekonomik, sosyo-kültürel ve sağlık açısından gelişme ve iyileşme sağlanmasına olanak tanımaktadır (Tisler v Suligoj, 2020: 65).

1.2.5.Arıcılık Turizminin Tarihi

Arıcılığın geçmişine bakıldığında zaman arıcılık tarihinin insanlık tarihi kadar eski olduğu görülmektedir. M.Ö. 10.000'e ait mağara resimlerinde arıcılıkla ilgili çizimler bulunmuştur. Bal toplama işlemi ise yaklaşık 10.000 yıldır yapılmaktadır. M.Ö. 3000 yıllarında Mezopotamya'da yaşayan Sümerlerin balı ilaç olarak kabul ettikleri bilinmektedir. Mısır firavunlarının mezarlarında yapılan araştırmalarda 3200 yıllık kuru bal bulunmuştur. 4000 yıllık tabletlerde ise Mısırlıların balı yemek, ilaç ve dini amaçlarla kullandığı görülmektedir (Kutlu vd., 2018: 767). Anadolu'dan Sümerler ve Hititler' de, Asya'dan Çin ve Hindistan'da, Afrika'dan Mısır Uygarlığında ve Avrupa'da binlerce yıl öncesine ait resim, tablet ve hiyerogliflerde arıcılıkla ilgili veriler bulunmaktadır. Özellikle Çin ve Hindistan'da arıcılığın önemli ölçüde geliştiği görülmektedir. Hintliler balı tıpta bitki, hayvan ve mineral zehirlenmelerinde panzehir olarak kullanmışlar ve ölümsüzlüğün beş iksirinden bir olduğuna inanmışlardır. Çin'de M.Ö. 2000'de insanlar balı evrensel bir çare olarak düşünüp bal, balmumu ile propolisi muhafaza ve mumyalama için kullanmışlardır (Topal, Adamchuk, Negri, Köseoğlu, Papa, Darjan, Cornea-Cipcigan ve Margaoan, 2021: 2-4). Genel olarak bakıldığında ise arıcılık turizminde öncü ülke olan Slovenya'da arıcılığın tarihi çok eski zamanlara denk gelmektedir (Yonkova vd., 2016: 30).

Slovenya'da arıcılığın sistemli bir şekilde gelişmesi 1700'lere dayanmaktadır. Dönemin imparatoriçesi Maria Theresa'nın Anton Jansa'yı ilk arıcılık öğretmeni olarak ataması ile birlikte bugünkü Sloven arıcılığının dolayısıyla arıcılık turizminin de temelleri atılmıştır. Slovenler özellikle Karniyol bal arısı, geleneksel arı kovanları, arı kovanı panelleri gibi arıcılık mirasları ile gurur duymaktadırlar (Liurta, 2018: 38). Slovenlere göre arıcılık insana sorumluluk, azim, alçakgönüllülük, çalışkanlık, doğa ve vatan sevgisinin öğretmektedir. Slovenler için arıcılık sadece bal üretimi değil bir yaşam biçimidir. Slovenya günümüz dünyasında halen arıcılıkta lider

bir ülkedir. Çünkü arıcılığı bir bütün olarak ele almakta ve arıcılık turizmi gibi hayatlarının her noktasında kullanmaktadırlar (Razpet, 2016: 7-8).

Arıcılıkta dünya tarihine geçmiş olan Peter Pavel Glaver, arıcılığın öğretmeni olarak anılan Anton Jansa, arıcılıkla ilgili bilgilerini her ortamda paylaşan ve arıcılığın gelişimine büyük katkı sağlayan Joannes Antonius Scopoli Sloven asıllı araştırmacılarıdır. Arıcılık literatüründe büyük katkıları olan bu insanlar Slovenler tarafından önemli ölçüde saygı ve sevgi görmektedirler. Nitekim Anton Jansa'nın doğum günü olan 20 Mayıs, Slovenya'nın girişimleriyle BM tarafından Dünya Arı Günü olarak ilan edilmiştir (Beekeeping Academy of Slovenia, 2021).

Arıcılığın tarihi çok eski yıllara dayansa da turizm sektöründe kullanımı henüz yenidir. Sloven arıcıların arıcılık turizmine ilgisi ilk olarak 2003 yılında Slovenya'nın ev sahipliği yaptığı Uluslararası Arıcı Kongresi'nde başlamıştır (Slovenia Information, 2021). Daha sonra arıcılık turizmi, 2007 yılında Slovenya'da arıcıların ve turistlerin ürün ve hizmet geliştirmeleri için yeni bir turizm türü olarak gelişmeye başlamıştır (Arih ve Koresec, 2015: 964-965). Ancak kavramsal olarak arıcılık turizmi, ilk olarak 2013 yılında Slovenya Arıcılar Birliği'nin marka projesi olan ApiRoutes tarafından tanıtılmıştır. Slovenya'da başlayan bu proje daha sonra farklı ülkeler tarafından da kullanılmaya başlanmıştır (Gandhy vd., 2019: 153-154). Slovenya'dan sonra Almanya, Polonya, Ukrayna, İspanya, Litvanya ve Çek Cumhuriyeti arıcılık turizminde gelişmiş olan ülkeler arasında bulunmaktadır (Shiffler, 2014: 38).

1.2.6.Arıcılık Turizminin İşlevleri

Kültür ve geleneklerle ilgilenen bir turizm biçimi olan arıcılık turizmi yalnızca arı ya da bal odaklı bir turizm türü değildir. Aliyeva vd. (2019: 46) arıcılık turizmini birçok sektörü birleştiren bir küre olarak tanımlamaktadırlar. Yazarlara göre arıcılık turizmi; arıcıları, yiyecek-içecek işletmecilerini, sağlık işletmecilerini, kozmetik ve bakım ürünleri üreticilerini ve koleksiyoncuların yanı sıra özel hediye üreticilerini belli bir noktada birleştirmektedir. Çünkü arıcılık turizmi tek yön odaklı bir turizm türü değildir ve hem çevreye hem de insana odaklanmaktadır. Birçok sektör üzerinde çoğunlukla olumlu etki bırakan arıcılık turizminin genel olarak eğitim, seyahat, sağlık ve sosyal işlevler olmak üzere dört temel işlevi bulunmaktadır (Cesur,

2021: 82). Ancak Aliyeva vd. (2019: 46) arıcılık turizminin bunlara ek olarak bilişsel işlevi, Kancler (2020: 20) ise çevresel işlevi de olduğunu belirtmiştir.

1.2.6.1 Arıcılık turizminin eğitim işlevi

Arıcılık turizminin eğitici işlevinin temel amacı, arıların insanlık için önemi konusunda farkındalık oluşturmaktır. Arıcılık turizminde arıcılık faaliyetleri, arı ürünleri, arıcılıkla ilgili oyunlar, apiterapi uygulamaları ve etkileri hakkında bilgiler sunulmaktadır (Arih ve Koresec, 2015: 966-967). Doğal ortamlarda bal üretim süreci, bal türlerinin çeşitliliği, bu kaynakların korunması gerekliliği ve sağlığın önemi üzerinde durulmaktadır. Bu işlevde özellikle ekolojik eğitim ön plandadır ve çevresel davranış teşvik edilmektedir (Wos ve Bien, 2013: 85). Slovenya’da yapılan bir çalışmada arıcılık turizmine katılan en büyük nüfusun %54 oranla çocuklar, ikincisinin ise %43 oranla bireysel turistler olduğu belirlenmiştir (Wos, 2014: 68). Katılımcıların çoğunun çocuk olması, arıcılık turizminin eğitici işlevini de ortaya koymaktadır (Cesur, 2021: 82).

1.2.6.2. Arıcılık turizminin seyahat işlevi:

Destinasyonların eşsiz doğal güzelliklerini görmek, özellikle arıcılıkla ilgili faaliyetlere katılmak amacıyla seyahat etmenin işlevidir (Wos, 2014: 68). Geziler bireysel olarak yapılabileceği gibi özel turlar eşliğinde birçok aktivite ile birlikte de yapılabilmektedir. Arıcılığın tarihi, arıcılıkla ilgili yerel değer ve gelenekler, tarihi arıcılık malzemelerinin sergilenmesi gibi etkinlikler bu turlara dahil edilmektedir (Arias vd., 2015: 95). Yapılan bir araştırma, arı çiftliklerine bireysel olarak seyahat eden turistlerin büyük çoğunluğunun yani yaklaşık %74’ünün farklı bal türlerini tatmayı amaçladığı belirtilmektedir (Wos ve Bien, 2013: 85). Yine aynı çalışmada bal tatmak ve satın almak için gelen turistlerin bölgedeki arı kovanlarını ziyaret etmeye ya da çeşitli etkinliklere katılmaya istekli oldukları sonucuna ulaşıldığı belirtilmektedir.

1.2.6.3. Arıcılık turizminin sağlık işlevi:

Arı ürünlerinin doğru ve uygun şekilde kullanıldığında tedavi edici özelliklere sahip olduğu yıllardır bilinen bir gerçektir. Alternatif tıp alanında da apiterapi uygulamaları ile kullanılmaktadır. Burada arıcılık turizminin sağlık turizmi kapsamında ele alınabilmesi arıcılık turizminin sağlık işlevini de ortaya koymaktadır (Plotnikova ve Fedorov, 2020: 1496). Arıcılık turizminin bu işlevi, propolis, arı sütü, polen, balmumu gibi arı ürünleri ile birlikte arı havası soluma, bal masajı gibi apiterapi

uygulamaları ile doğal tedavi yöntemlerini teşvik etmektedir. Aynı zamanda hem gıda sektöründe hem kozmetik sektöründe hem de tıpta kullanımı ile sağlıklı bir yaşam tarzını vurgulamaktadır (Kancler, 2020: 20).

1.2.6.4. Arıcılık turizminin sosyal işlevi:

Arıcılık turizmi, tarım sektörü ile hayvancılık sektörünü bir araya getirerek turistlere yeni bir turistik ürün sunmaktadır. Bu durum insanları, yerel halkı ve bu sektörlere dâhil olan turistleri harekete geçirmektedir. Arıcıların bilgi ve deneyimlerinden yararlanan turistler bu sayede yerel halkla sosyal ilişkiler kurmaktadır (Wos, 2014: 68). Arıcılık turizmi, kırsal toplumların etkinliğini, tarım turizminin çeşitlendirilmesini ve eko turizm tekliflerini teşvik ettiği için sosyal yönü de olan bir turizm türüdür (Suligoj, 2020: 372).

1.2.7. Arıcılık Turizminin Yeri ve Önemi

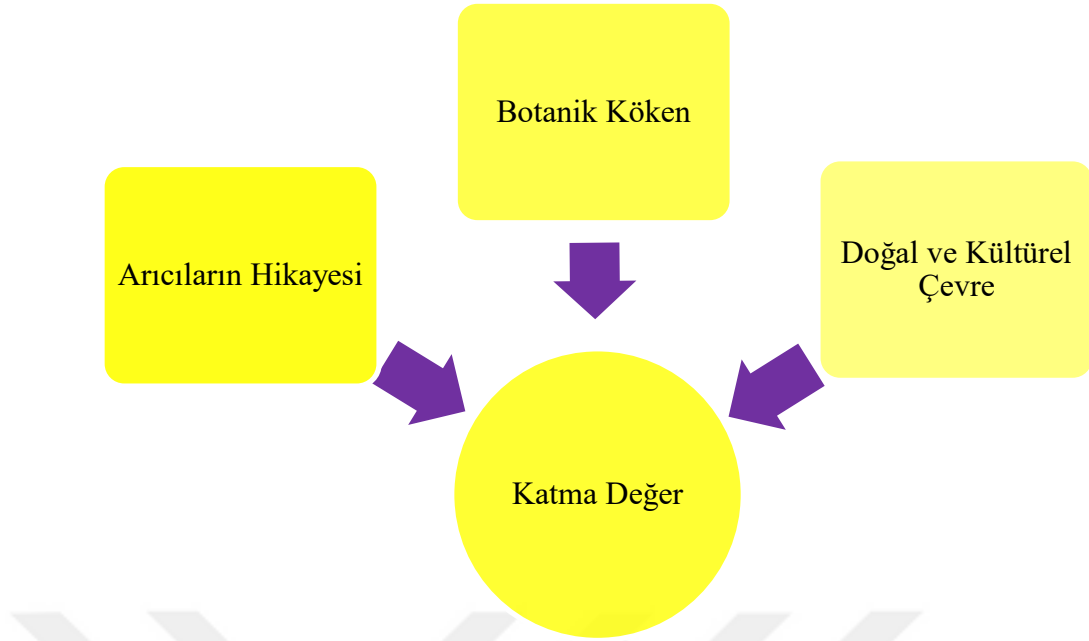
Sürdürülebilir kalkınmayı destekleyen arıcılık turizmi, bir ülkenin doğal zenginliğini ve kültürel mirasını otantik bir seyahat deneyimine dönüştürmektedir. Bu turizm türü, arıcılık faaliyetleri ile turistlere yönelik çeşitli etkinlikler yaparak bölgede arıcılığın tanıtılmasına ve o bölgenin kalkınmasına destek olmaktadır. Arıcılık turizmi, gelişmiş ülkelerde dahil olmak üzere birçok ülkede önemli bir turizm türü olarak görülmekte ve geliştirilmesi için çaba sarf edilmektedir (Yonkova vd., 2016: 30). Örneğin Polonya’da arıcılık turizmini geliştirmek için uzun zamandır faaliyet gösteren arıcılık müzesinin yanı sıra açık hava müzesinde birçok arı kovanı sergilenmektedir. Bunun dışında arıcılık çiftlikleri ile çeşitli arıcılık turizmi faaliyetleri sunulmaktadır. Bu faaliyetlerin etkinliğini artırmak için arıcılık turizmi rotaları oluşturulmakta ve bu rotalar için örnek çiftlikler kurulmaktadır (Wos, 2015: 303-305). Slovenya’da Apiroutes projesi, Yunanistan’da Api Wellness uygulamaları, üniversite öğrencileri ve arıcılar için turlar, Romanya’da apiterapi, Sicilya ve Yeni Zelanda’da ise arıcılar için kültür turları düzenlenmektedir (Wos ve Bien, 2013: 84-85; Shiffler, 2014: 10).

Arıcılık turizmi, karşılıklı anlayışı, sosyal entegrasyonu ve eğitimi teşvik eden benzersiz seyahat deneyimleri oluşturarak sosyal sorumluluğu teşvik etmektedir. Bu bağlamda birçok ülke arıcılık turizmi faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Örneğin, ideal ekosistemlerin verimliliği desteklediği, sürdürülebilirliği güçlendirdiği ve çevre dostu projeler sağladığı api (arıcılık turizmi) rotalarının uygulanmasında Slovenya lider ülke konumundadır (Arih ve Koresec, 2015: 964). Arıcılık turizmi ayrıca, kitle

turizminin neden olduğu çevresel bozulmayı önlemek için bölgelere daha fazla rekabet gücü sağlamaktadır. Yükselişte olan bu yeni turizm türü, kırsal alanlar, ekonomik büyüme, sosyal kalkınma, çevre koruma ve yeni istihdam olanakları oluşturma potansiyeline sahiptir. Ayrıca bu turizm türü tarım ve hayvancılık sektörünü de geliştirici bir etkiye sahiptir (Ambrozic ve Trepel, 2018: 46).

Öte yandan sağlık turizmi kapsamında da değerlendirilebilen bu turizm türü, ulusal ve uluslararası turizmde arı ürünlerinden tedavi olmak için faydalanmak isteyen insan sayısını artırmaktadır. Apiterapi (arı ve arı ürünleri ile tedavi) arıcılık turizmine katılan turistlerin sağlığına ve esenliğine katkıda bulunmaktadır (Gandhy vd., 2019: 154). Ayrıca verimli korumanın mükemmel örneği olarak da tanımlanan arıcılık turizmi habitatı yok etmeden gelir sağlayan aynı zamanda habitatı iyileştiren ve koruyan bir turizm türüdür. Olabildiğince üretken ve koruyucu faaliyetlere sahip olan arıcılık turizmi aynı zamanda katma değer olarak da kullanılabilmektedir (Shiffler, 2014: 5).

Şekil 8’de de belirtildiği üzere katma değer sağlayan arıcılık turizminin bileşenleri, arıcıların hikâyesi, botanik köken ve doğal ve kültürel çevreden oluşmaktadır. Arıcılık turizmde arıcılar aileleriyle bazı durumlarda evlerinde ve bazı durumlarda ise arılıklarında bal üretmeyi öğrenerek birlikte vakit geçirme fırsatı yakalamaktadırlar. Bu birinci kutudaki arıcıların hikâyesi ile alakalı bir durumdur. Arıcılık turizmi ile birlikte insanlar tüketilen balın ya da diğ er arı ürünlerinin ayrıntılarını, faydalarını ve botanik kökenini öğrenmektedirler. Bu ise katma değerin botanik köken olarak adlandırılan ikinci bileşenini oluşturmaktadır. Üçüncü bileşen ise doğal çevre ve bir yerin kültürel özellikleri ile olan bağlantıdır. İnsanların üretimin kaynağına gitmeleri onlar için zamana ve paraya değer bir deneyim sağlamaktadır (Shiffler, 2014: 104).

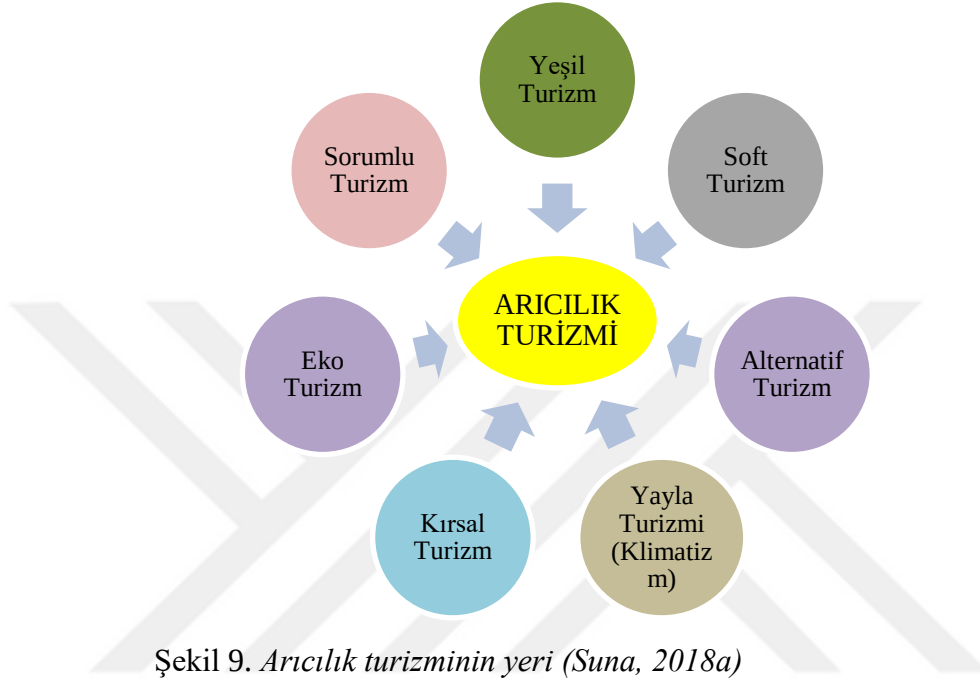

Şekil 8. Katma değer olarak arıcılık turizmi (api turizm) bileşenleri (Shiffler, 2014: 104)

Arıcılık turizmi gerek doğaya gerekse toplumlara faydaları fazla olan bir turizm türüdür. Bu konudaki en büyük avantajı çoğu sektöre entegre edilebilmesidir. Arıların doğaları gereği ekosisteme ve biyoçeşitliliğe olan faydaları dışında, arının kendisinin ve ürünlerinin insanlara yararı oldukça fazladır. Arı ve arı ürünlerinin gıda ve tıp sektöründe kullanımı bilinen bir gerçektir (Lokutova, 2019: 47). Ancak arı ve arı ürünleri kozmetik sektöründe ve hediyelik eşya sektöründe de kullanılmaktadır. Sonuç olarak arıcılık turizmi, kırsal alanların geliştirilmesinde, kırsal alanlardaki biyolojik çeşitliliğin korunmasında ve sürdürülebilir kılınmasında oldukça etkilidir. Öte yandan hem yöre halkına ekonomik refah sağlamakta hem de sosyal ilişkilerin geliştirilmesini sağlamaktadır. Kısaca sosyal ve kültürel özellikleri de dahil olmak üzere arıcılık turizmi; çoğu yönüyle turizme ve dünyaya ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda faydalar sağlamaktadır (Aliyeva vd., 2019: 46; Kancler, 2020: 20).

Ekosisteme ve çevreye zarar verici diğer turizm türlerinden ziyade, çevreyi koruyan ve hatta iyileştiren öte yandan sürdürülebilirliği sağlayan (Senkiv vd., 2020: 176) arıcılık turizminin literatürdeki yeri henüz tam anlamıyla belirlenememiştir. Kimi zaman alternatif turizm (Cesur, 2021: 80) kimi zamanda tarım turizmi (Gandhy vd., 2019: 154) kapsamında ele alınan arıcılık turizminin eko turizm (Koresec, 2016: 114-115) ve kırsal turizm (Pantoja vd., 2017: 141) kapsamında da ele alındığı görülmektedir. Araştırmacılar arıcılık turizminin yeri hakkında farklı görüşlere sahip olsalar da hepsinin ortak buluşma noktası, arıcılık turizminin çevreci, sürdürülebilir ve

fiziksel ve sosyal anlamda iyileştirici bir turizm türü olmasıdır. Literatürdeki bu eksikliğin farkına varan Suna (2018a) kırsal turizm, sürdürülebilir turizm, alternatif turizm ve sorumlu turizm türlerini dikkate alarak arıcılık turizminin yerini Şekil 9'da ki gibi belirtmiştir.

1.2.8.Arıcılık Turizminin Amaç ve Hedefleri

Birey ve doğa odaklı arıcılık turizmi deneyimleri, sürdürülebilirliğe çok taze ve yenilikçi bir yaklaşım olarak, bireylerin hayattan zevk almalarına ve onları çevreleyen dünyaya adanmış faaliyetlerin bütününden oluşmaktadır. Arıcılık ve seyahat olanaklarının birleşiminde oluşan arıcılık turizmi, bir bireyin, kişiliğine, değerlerine, ilkelerine, ilgi alanlarına, isteklerine ve hatta hayallerine ilişkin iç görüş sağlayarak, ziyaretçiye macera, deneyim ve anlayış sunmaktadır (Koresec ve Arih, 2015: 964). Seyahat ve tatilde yeni bir kavram olarak ortaya çıkmış ve yeşil ekonominin önemli bir bileşeni haline gelmiş olan (Koresec, 2016: 115) arıcılık turizminin amaçları aşağıda belirtildiği gibidir:

- Turizm sektörü içerisinde arıcılık faaliyetlerini incelemek,
- Kırsal alanlarda çevre bilinci oluşturmak,

- Arıcılık turizminin öncüleri ve turizm sektörü temsilcileri aracılığıyla doğaya duyarlı bir neslin oluşmasına katkıda bulunmak,
- Arıcılık turizminin ekonomik büyüme, kırsal ve yerel kalkınma ile sosyal kalkınmadaki faydalarını açıklamak,
- Doğa kanunlarına uyan ve sağlıklı yaşam felsefesini benimseyen kişiler arasında bir iletişim ağı kurarak destek olmak (Koresec, 2016: 114; Cesur, 2021: 79).

Gerek turizm sektörü gerekse sağlık sektörü ve başka birçok sektöre katkıda bulunan arıcılık turizmi son derece sürdürülebilir ve doğa dostu bir turizm çeşididir. Arıcılık turizmi olumsuz etkiler bırakan ve tüketim odaklı olan bir turizm türü değildir. Arıcılık turizmi çevreye karşı son derece duyarlı, hassas ve amaçları ve hedefleri içerisinde doğaya karşı duyarlı ve saygılı olmayı bulunduran bir turizm türüdür (Sivic, 2013: 67). Arıcılık turizmi destekçilerinin ve hizmet sağlayıcılarının bu bağlamdaki hedefleri aşağıdaki gibidir:

- Geleneklerin doğayla uyumlu bir şekilde korunmasını sağlamak,
- Turizm ve seyahatte eğitimin sağlanması, yeni boyutların ve deneyimlerin oluşturulması,
- Doğal arı ürünleri ve doğal ilaçların tanıtımı da dâhil olmak üzere arıların insanlık için önemi konusunda farkındalığın oluşturulması,
- Çevresel, sosyal ve ekonomik olarak sürdürülebilir turizm ile birlikte yeşil ekonominin gelişiminin sağlanması,
- Doğal avantajlara, yenilikçiliğe ve yüksek katma değere dayalı turistik ürünlerin oluşturulması,
- Ülkelerin eşsiz doğal ve kültürel mirası ve misafirperver insanlarıyla beraber zengin arıcılık ülkesi olarak tanıtılması (Arih ve Koresec, 2015: 966; Kancler, 2020: 20).

1.3.Literatür Taraması

Odak noktası arıcılık turizmi olan bu araştırmada kırsal turizm ve arıcılık turizmi ile ilgili literatür ayrıntılı bir şekilde incelenmiş olup arıcılık turizmi ile ilgili çalışmaların kısa özetleri hazırlanmıştır. Dolayısıyla çalışmanın bu bölümünde arıcılık turizmi ile ilgili ulusal ve uluslararası çalışmalar sunulmuştur.

1.3.1.Arıcılık Turizmi Üzerine Yapılmış Ulusal Çalışmalar

Uzun (2021) tarafından Muğla’da yapılan tez çalışmasının amacı; Muğla’nın Marmaris ilçesinde arıcılık turizmi faaliyetlerinin uygulandığı takdirde ilçenin kırsal kalkınmasında ortaya çıkacak olan sonuçları ve oluşturacağı etkiyi değerlendirmektir. Bu bağlamda çalışmada yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Son olarak elde edilen veriler yorumlanmış ve tümevarım ile çalışma bütün bir şekilde tamamlanmıştır.

Şahin ve Aydın (2021) tarafından Muğla’da yapılan çalışmanın amacı; Muğla’da turizmden sonra önemli bir sektör olan arıcılığın kültürel ve turistik değer olarak ele alınmasıdır. Çalışmada nitel veri elde etme tekniklerinden görüşme ve gözlem yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda konuyla ilgili yerler ziyaret edilmiş ve gerekli görüşmeler yapılmıştır. Çalışmada Muğla’nın arıcılık turizmine elverişli olabileceği sonucuna ulaşılmış ve bu yönde önerilerde bulunulmuştur.

Cesur (2021) tarafından yapılan çalışmada arıcılık turizmi kavramı, gelişimi, arıcılık turizminin önemi, arıcılık turizmi kapsamında yapılabilecek faaliyetler ile arıcılık turizminin dünyadaki ve Türkiye’deki durumu araştırılmıştır. Çalışma sonucunda arıcılık turizmi ile ilgili çalışmaların sınırlı olduğu, arıcılık turizminin Türkiye’de gün geçtikçe popüler olmaya başladığı belirtilmiş ve bu doğrultuda arıcılık turizminin geliştirilebilmesi yönünde önerilerde bulunulmuştur.

Şeker (2020) tarafından Sivas’ta yapılan kavramsal çalışmanın amacı; Sivas’ın arıcılık turizmi potansiyelini incelemektir. Çalışma kapsamında Sivas’ta arıcılığın mevcut durumu, potansiyeli, arıcılık turizmi potansiyeli ve bu potansiyelin gelecekte kullanılabilme olanakları araştırılmıştır. Keşifsel bir çalışma yöntemiyle ikincil verilere kullanılarak yapılan çalışma sonucunda Sivas’ın arıcılık turizmi açısından değerlendirilebileceği düşünülmüştür.

Suna (2020) tarafından yapılan çalışmanın amacı; Gaziantep ilinde faaliyet gösteren arıcıların bakış açılarını belirlemektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Verilerin elde edilmesinde derinlemesine yarı yapılandırılmış görüşme tekniği tercih edilmiştir. Yapılan içerik analizi sonucunda arıcıların büyük çoğunluğunun arıcılık turizmini duymadığı ancak bu turizm türünün gelecekteki durumuna olumlu baktığı tespit edilmiştir.

Arıkan Saltık, Tekin ve Mert (2019) tarafından Doğu Karadeniz bölgesi için yapılan çalışmanın amacı; bölgede arıcılık faaliyetleri kullanılarak bir apirota geliştirmektir. Bu bağlamda çalışmada Giresun, Trabzon, Rize ve Artvin illeri incelenmiş, çekicilikleri ve arıcılık turizmi kapsamında değerlendirilebilecek faaliyetleri kapsamında bir apirota oluşturulmuştur. Rotanın toplam mesafesi; yolda Ordu ile Artvin illeri arasında ve dönüşte de Artvin ile Trabzon illeri arasında toplam 766 km. belirlenmiştir.

Kutlu, Gül ve Kılıç (2018) tarafından yapılan çalışmanın amacı; arıcılık potansiyelinin bulunduğu kırsal bölgelerdeki köylerin, küçük yerleşimlerin ekonomisine katkıda bulunmak ve ürettikleri arı ürünlerine katma değer katmaktır. Arı biyolojisi ve arı turizmi hakkında bilgi veren çalışmanın sonuç kısmında amaca ulaşmaya yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Suna (2018a) tarafından yapılan çalışmanın amacı; arıcılık turizminin genel turizmdeki konumunu belirlemek, arıcılık turizminin ülkemizde uygulanabileceği hususunda bir farkındalık oluşturmak ve bu turizm türünün ülkemiz için önemini açıklamaktır. Çalışma sonucunda arıcılık turizminin sürdürülebilir turizm ve alternatif turizm kapsamında ele alınabileceği düşünülmüştür.

Suna (2018b) tarafından yapılan bir diğer çalışmada ise sağlık turizmi kapsamında Türkiye'deki arıcılık turizmi potansiyeli incelenmiştir. Çalışmanın temel amacı; Türkiye'de arıcılık turizminin mevcut durumunu tespit etmek ve tedavi amacıyla kullanılan arı ürünlerinin sağlık turizmindeki potansiyelini değerlendirmektir. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada SWOT analizi yapılmıştır. SWOT analizi sonucunda arıcılık turizminin güçlü ve zayıf yönleri ile fırsat ve tehdit unsurları tespit edilmiştir.

Bahar ve Yılmaz (2016), arıcılık turizminin Muğla ilinde uygulanabilirliğini belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmada, ilin arıcılık turizmi potansiyeline sahip olduğunu belirlemişlerdir. Muğla ilinin kovanların bulunması nedeniyle ülkede önemli bir arıcılık merkezi olduğu ve Türkiye'de bal üretiminde ilk sırada yer aldığı belirtildi. Muğla'nın binlerce yıldır arıcılık için önemli olmasının nedeni olarak çam balı ve çam ormanları gösteriliyor. Muğla ilinde 334 köyde 1.200.000 kovan ile yaklaşık 6000 aile arıcılık yapmaktadır. Bu verilere dayalı olarak Muğla ilinde diğer alternatif turizm

türleri ve arıcılık faaliyetleri birleştirilerek arıcılık turizminin uygulanabilir olduğu belirlenmiştir.

1.3.2.Arıcılık Turizmi Üzerine Yapılmış Uluslararası Çalışmalar

Suligoj (2021) tarafından Slovenya’da yapılan çalışmanın amacı; Sloven turizminin yeni stratejik yönergelerini takip ederek, halihazırda Sloven çevresine entegre edilen arıcılık turizminin başlangıcını ve gelişimini aydınlatmaktır. Çalışmada arıcılık turizminin Slovenya’daki başlangıcı ve gelişimi hakkında derinlemesine bilgi verilmiştir. Çalışmada apiterapi ve arıcılığın tarihsel gelişiminin modern arıcılık turizminin gelişimi için esas olduğu belirtilmiştir. Çalışmada arıcılık turizmi ve apiterapi arasındaki bağlantı zamansal açıdan analiz edilmiştir. Sonuç olarak arıcılık-apiterapi-apiturizm (arıcılık turizmi) kavramları arasında açık bir neden sonuç ilişkisi olduğu belirtilmiştir.

Vladimirov (2021) tarafından yapılan çalışmanın amacı; Bulgaristan’da arıcılık turizmini gelişmesi için insanların bu konu hakkındaki tutumlarını ve gelişim fırsatlarını keşfetmenin yanı sıra Bulgaristan’ın arıcılık turizminin gelişimi için kaynaklara ve fırsatlar sahip olduğunu göstermektir. Bulgulara ulaşmak için Tarım ve Gıda Bakanlığı, arıcı dernekleri, bal ve arı ürünleri işleyicileri ve tüccarları, Turizm Bakanlığı ve şube kuruluşlarının verilerinden yararlanılmıştır. Çalışmada Bulgaristan’ın kovan sayısı, arı ve arı üretimi ile ilgili bilgilere yer verilmiş ve arıcılık turizminin geliştirilmesi yönünde öneriler sunulmuştur.

Kancler (2020) tarafından Slovenya’nın Podravska ve Savinjska bölgelerinde yapılan tez çalışmasının amacı; arıcılık turizminin mevcut durumunu incelemektir. Çalışma nicel ve nitel araştırma yöntemleri bir arada kullanılarak yapılmıştır. Konuyla ilgili uzmanlarla yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca 30 gün boyunca devam eden çevrimiçi anketler yapılmıştır. Çalışmanın nitel araştırma sonuçları doğrultusunda SWOT analizi yapılarak bölgede arıcılık turizminin güçlü ve zayıf yönleri ile fırsat ve tehditleri belirlenmiştir. Çalışmanın genel sonucunda ise arıcılık turizminin seçilen bölgelerde iyi temeller üzerinde olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca çalışma sonuçlarında bir diğeri ise; seçili bölgelerde arıcılık turizmini daha çok geliştirmek ve ilerletmek amacıyla bir tasarım modeli geliştirilmiştir.

Kasprowska-Nowak (2020) tarafından Polonya’da yapılan çalışmanın temel amacı; genel bir tanımlama yapmak ve yaklaşımda bulunmaktadır. Çalışma alanı olarak Cieszyn Silesia bölgesi seçilmiştir. Çalışma kapsamında arı çiftlikleri ve belirli güzergâhlar gezilmiş, arıcılarla ve çevreyle görüşmeler yapılmıştır. Çalışma sonucunda bölgede yapılan arıcılık turizmi faaliyetleri ve faaliyetlerin yapıldığı alanlar jeolojik, jeomorfolojik ve botanik ile alanın peyzajı açısından değerlendirilmiştir.

Kocevar (2020) tarafından yapılan tez çalışmasının amacı; Slovenya’nın arıcılık turizmini incelemenin yanı sıra Bela Krajina’daki arıcılarla görüşüp arıcıların arıcılık turizmine karşı tutumlarını araştırmaktır. Bazı arıcıların arıcılık turizmi ile uğraşmamalarının nedenlerini öğrenmek ve Bela Krajina’daki profesyonel turizmcilerin arıcılık turizmine yönelik tutumunu araştırmak da çalışmanın diğer amaçlarındandır. Çalışma verilerini elde etmek için yapılmış olan yarı yapılandırılmış görüşmelerinin sonucuna göre; Bela Krajina’daki arıcılar ve yetkililer sunulan arıcılık turizmi teklifine olumlu yaklaşmış ve bu konu her türlü olasılığı kabul etmiştir.

Plotnikova ve Fedorov (2020) tarafından yapılan çalışmanın amacı; Karelya Cumhuriyeti’nin potansiyel ve hedef apiturist gruplarının ilgisini çekebilecek hizmet türlerini belirlemenin yanı sıra bu arıcılık turizminin gelişimi için temel önerileri formüle etmektir. Çalışmada Karelya Cumhuriyeti’nin arıcılık turizmi için uygunluğunu belirten araştırmalara yer verilmektedir. Çalışma sonucunda bölgedeki mevcut arıcılık faaliyetlerinin arıcılık turizmi faaliyetleri ile entegre edilebileceği dile getirilmiştir. Ayrıca bölgede arıcılık turizmi ortamının oluşması ve geliştirilmesi için önerilerde bulunulmuştur.

Rivera, Alcantara ve Harikumar (2020) tarafından Filipinler’de yapılan çalışmanın amacı; Filipinler’de sürdürülebilir arıcılığın yayılmasını kolaylaştırmak için çözüm üretmektir. Bu bağlamda çalışmada derinlemesine bir literatür taramasının ardından Filipinler’deki arıcılığın kilit paydaşlarıyla röportaj yapılmıştır. Filipinler’de sürdürülebilir arıcılığın yayılmasını sağlayan ve engelleyen kritik faktörlerin analiz edildiği çalışmada, sürdürülebilir arıcılığın geliştirilmesine ve genel olarak sosyal yeniliklerin yayılmasına yardımcı olacak öneriler sunulmuştur. Bu öneriler doğrultusunda sosyal inovasyon kavramı üzerinde durulmuş ve arıcılık turizmi ile sosyal inovasyonun bağdaştığı noktalar aktarılmıştır.

Senkiv, Haba ve Shevchuk (2020) tarafından yapılan araştırmanın amacı; Ukrayna ve Slovenya'daki arıcılık turizminin mevcut durumu ve coğrafyanın karşılaştırmalı analizini yapmaktır. Nitel çalışma yöntemleri kullanılarak yapılan çalışmanın verilerine arıcılık turizmi alanındaki bilimsel araştırmaların yanı sıra mevzuatlar, istatistik veriler ve raporlar incelenerek ulaşılmıştır. Çalışma sonucunda "Bal Rotası İki Ülke: Ukrayna ve Slovenya" adlı bir apituristik rota geliştirilmiştir. Çalışmada apituristik rotanın ürünleri, güzergâhı vs. belirtilmiştir.

Tisler ve Suligoj (2020) tarafından yapılan çalışmanın amacı; Slovenya'da arıcılık turizmi ve apiterapinin gelişimini açıklamaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan yüz yüze mülakat yöntemi kullanılmıştır. Sloven arıcılık turizminin temel özelliği mükemmellik sertifikası olduğu için, görüşmeler hem sertifikalı hem de sertifikasız sağlayıcılarla yapılmıştır. Çalışma boyunca, sertifikalı sağlayıcılar ile sertifikasız sağlayıcılar arasındaki farklar tespit edilmiştir. Çalışmada sağlayıcıların arıcılık turizminin Sloven ortamına entegrasyonu konusunda olumlu görüşlere sahip oldukları, ancak apiterapinin yasal yönden bozuk olduğu görüşüne sahip oldukları sonucuna varılmıştır.

Aliyeva, Baiburiyev, Lorant, Shagyrbay ve Kaliaskarova (2019) tarafından yapılan çalışmanın temel amacı; arıcılık turizminin ülke ekonomisinin ve turizminin gelişimindeki önemini belirlemek, Kazakistan'da arıcılık turizminin gelişiminin sorunlarını ve beklentilerini analiz etmektir. Çalışmada tımdengelim araştırma yöntemiyle arıcılık turizminin gelişimi için kaynak tabanı belirlenmiş ve Kazakistan'daki arıcılığın mevcut durumu değerlendirilmiştir.

Gandhy, Chang ve Rahmi (2019) tarafından Endonezya'da yapılan çalışmanın amacı; Taman Wisata Lebah'ın hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyetini analiz etmektir. Taman Wisata Lebah, arıcılık turizminin Endonezya'daki öncülerinden olan bal arılarına dayalı bir turizm hizmetidir. Çalışmanın örneklemini amaçlı örnekleme tekniği kullanılarak belirlenen 100 kişidir. Çalışmada kullanılan veri analiz teknikleri Önem Performans Analizi (IPA) ve Müşteri Memnuniyeti Endeksi (CSI)'dir. Çalışmada analiz CSI hesaplamalarına dayanılarak Taman Wisata Lebah tüketicilerinin sunulan hizmetlerden memnun olduğu belirtilmektedir. IPA hesaplamalarına göre ise, tüketicilerin yüksek önem ve düşük performansla sahip olan ve iyileştirilmesini şiddetle tavsiye ettikleri beş özellik vardır. Bu özellikler; müşteriler için güvenlik ekipmanlarının artırılması, personelin sahadaki varlığını arttırmak, saha

personelinin ürün bilgilerinin geliştirilmesi ve arı kolonisi için güvenlik kutularının oluşturulmasıdır. Çalışmanın genel sonucuna bakıldığında Taman Wiasta Lebah'ın hizmet kalitesi üst düzeydedir.

Lokutova (2019) tarafından yapılan çalışmanın amacı; arıcılık turizmini sosyo-ekonomik ve ekolojik yönler bağlamında incelemektir. Çalışmanın metodolojik temeli analiz ve sentez yöntemidir. Çalışma sonucunda, arıcıları, çiftçileri, özel çiftlik sahiplerini arıcılık turizmi dâhilinde kırsal turizme çekmenin bir yandan arıcılığın karlılığını artırmaya bir yandan da kültür seviyelerini yükseltmeye yardımcı olduğu belirtilmiştir.

Tihelka (2019) yapılan çalışmanın amacı; sahibi olduğu arı çiftliğinin faaliyetlerini, deneyimlerini ve gelecek planlarını paylaşmaktır. 2014 yılından beri özellikle arıcılık turizmini odağına alan Tihelka çalışmasında, çiftlikteki arıcılık turizmi faaliyetlerini ve müşterileri izlemelerini aktarmaktadır. Tihelka'nın arı çiftliğindeki amacı ise; sonunda tatlı bir ödülle heyecan verici ve unutulmaz bir macera sunmaktır.

Tisler (2019) tarafından yapılan tez çalışmasının amacı Sloven arıcılık turizmini genel olarak ele almaktır. Bu amaçla Slovenya'daki sertifikalı ve sertifikasız arıcılık turizmi faaliyetlerini yürüten kişiler ve arıcılarla yüz yüze ve telefonla görüşülmüştür. Çalışmada düzenlenmemiş apiterapi alanlarının maliyet etkinliği ve potansiyeli ile daha fazla gelişme için ek önerilerde bulunulmuş, ek potansiyellerinde gösterilebileceği belirtilmiştir.

Ambrozic ve Koritnik Trepel (2018) tarafından yapılan çalışma Sloven arıcılık turizmini ve 20 Mayıs Dünya Arı Günü'nü ele almıştır. Çalışmada Sloven arıcılık turizminin faaliyetlerinden bahsetmiştir. Ayrıca dünyada ilk kez kutlanan arı günü çalışmanın temel konusu olmuştur. Çalışmada Dünya Arı Günü'nün öneminden, o gün yapılacak faaliyetlerden, bulunacak kişilerden, görevlilerin aldığı tüm eğitimlerden bahsedilmiştir.

Beigi (2018) tarafından yapılan çalışmanın amacı; arıcılık turizminin ekonomik ve mesleki yönlerini değerlendirmektir. Çalışma saha gözlemlerine ve literatür taramasına dayalıdır. Çalışma bulgularının, ülke (İran) çapındaki tüm arı çiftliklerinde arıcılık turizminin geliştirilmesi için bir plan olarak hizmet edebileceği

düşünülmektedir. Ayrıca çalışmanın ulusal anlamada kendi türünde yeni bir çalışma olduğu belirtilmektedir.

Liourta (2018) tarafından yapılan tez çalışmasının amacı; uluslararası ve yerel çevredeki mevcut durumu incelemek ve Yunanistan'daki büyüme beklentilerinin haritasını çıkarmaktır. Çalışmada nitel ve nicel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmada ilk olarak, konuyla ilgili uzman olduğu düşünülen kişilerle yüz yüze görüşmeler yapılmış, daha sonra 155 kişiye anket uygulanmıştır. Çalışma bulgularında ankete katılanların yaklaşık %67'si tükettikleri balın faydalarını bilerek aldıkları, arıcılık faaliyetlerine katılım sağlayabileceklerin ise çoğunlukta olduğu belirtilmiştir. Çalışma sonucunda Yunan arıcılık turizminin yasal bir zeminde daha güvenilir oturtulabilmesi, arıcılık turizminin uygulama ve gelişimi yönünde önerilerde bulunulmuştur.

Pantoja, Gomez, Contreras, Grima ve Montenegro (2017) tarafından yapılan çalışmanın amacı; O'Higgins Bölgesinin (Şili) apituristik uygunluğunu Coğrafi Bilgi Sistemleri tekniğini kullanarak değerlendirmektir. Çalışma, karar vermede görev yapan grupları ve uzmanları içeren arazi uygunluk analizi için ampirik bir yöntem sunmuştur. Sonuç olarak çalışma, istatistiksel analiz ve botanik kökeni daha önce analiz edilen bölgedeki arılıklardan alınan bal örnekleri ile doğrulanmış bir apituristik uygunluk haritasıdır. Haritaya toprak kullanımı, otoyollar ve devlet koruması altına alınmış vahşi alanlarda dâhil edilmiştir.

Grigorova, Timareva ve Shopova (2016) tarafından yapılan çalışmanın amacı; tarım işletmeciliği ve arıcılık turizmi alanında faaliyet gösteren şirketlere ve bireylere arı ürün ve hizmetlerinin gerçekleştirilmesi konusunda yardımcı olmaktır. Bu bağlamda amaca ulaşmak için Ulusal İstatistik Enstitüsü, Tarım Bakanlığı, Gıda Arıcıları Birliği, bal ve arı ürünleri işleyicileri ve tüccarları, Turizm Bakanlığı ve turizm endüstrisi kuruluşlarının verileri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda amaca yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Koresec (2016) 5. Uluslararası Muğla Arıcılık ve Çam Balı Kongresi'nde sunmuş olduğu bildiri çalışmasında arıcılık turizmini genel olarak ele almış, Sloven arıcılık turizminin durumunun yanı sıra yapılan faaliyetleri anlatmıştır.

Razpet (2016) tarafından yapılan tez çalışmasının amacı; arıcılık turizmi kavramını açıklamak ve Slovenya'daki arıcılık turizmine değinmektir. Çalışmada

arıcılık turizminin durumu ve kısmi tanıtımı ile Slovenya'daki arıcılık ürünleri açıklanmış, SWOT analizi ile mevcut durum değerlendirilip, iyileştirme gereken noktalar için de önerilerde bulunulmuştur.

Yonkova, Grigorova, Shopova, Timareva ve Gancheva (2016) tarafından yapılan çalışmanın amacı; Bulgaristan'da arıcılığın gelişimi ve bunun turizmle ilişkisi için mevcut durum, eğilimler ve fırsatlar hakkında analizler sunmaktır. Balın gelenekleri, durumu, üretimi ve pazarlamasını içeren kaynak tabanı oluşturulmuştur. Ulusal İstatistik Kurumu ve diğer kamu kurum ve kuruluşlardan alınan veriler analiz edilmiştir. Sonuç kısmında ise bu gelişim için önerilerde bulunulmuştur.

Arih ve Korosec (2015) tarafından yapılan çalışmada Slovenya'da arıcılık turizminin önemi, temel bakış açıları, api deneyimleri (arıcılık turizmi) ve en iyi uygulamaları hakkında bilgi sunulmuştur. Bu kapsamda turlar ve eğitim programlarının birleşiminde hem belirli ilgi grupları hem de yerel halk için arıcılık turizmi ürünleri formüle edilmiştir. Buradaki genel amaç, arıların insanlık için önemi konusunda farkındalık oluşturmak, arı ürünleri ve apiterapinin kullanımı ve etkileri hakkında bilgi birikimini zenginleştirmektir. Öne çıkan uygulamalar arasında çeşitli kovan sistemlerinin gösterimleri, arı poleni, arı sütü ve propolis üretimi üzerine sunumlar ve bunların insan sağlığı üzerindeki faydalı etkilerine ilişkin seminerler, mimari açıdan benzersiz ve olağanüstü çekici arıcılık müzeleri ve tipik Sloven arı evlerine ziyaretler yer almaktadır. Ayrıca arıcılık turizmi kapsamında Karniyol ana arı yetiştiriciliğinden çeşitli arıcılık yöntemlerine, mum ve arılık pano boyama, lezzetli ballı hamur yapımına kadar çeşitli faaliyetler yürütülmektedir.

Wos ve Bien (2015) tarafından yapılan çalışmanın amacı; arıcılık turizminin eğitimsel yönlerine vurgu yaparak sürdürülebilir turizmin bir biçimi olarak sunmaktır. Çalışmada, arıcılık turizmi ile ilgili iyi uygulama örnekleri ile Polonya'daki gelişimi sunulmaktadır. Çalışma, 2012-2013 yıllarında 20'den fazla Polonyalı ve yabancı arıcılık çiftliğinde, 12 müze ve arıcılığa ayrılmış açık hava müzelerinde yürütülen saha araştırması temelinde hazırlanmıştır.

Arias, Nunez ve Perez (2015) tarafından yapılan çalışmada Kosta Rika'da ve Mezoamerikan bölgesinin birçok ülkesinde kırsal kalkınma ve arıcılık turizmi kombinasyonunun olduğu belirtilmiş ve katma değerli ürünlerin tanıtımı için kırsal turizm girişimlerinde yerli arıların ve bal arılarının kullanılabileceği bir vaka çalışması

sunulmuştur. Buradaki amaç yoksulluğa karşı savunmasız olan kırsal üretim sektörü için yeni bir gelir kaynağı olan arıcılık turizmini örneklerle daha çok anlatmak ve insanları bu yönde teşvik etmektir. Çalışma sonucunda Kosta Rika’da 2012 yılından beri faaliyet gösteren bir arı çiftliği örnek gösterilmiş, arı ve arı ürünlerinin nasıl daha verimli kullanılabileceği konusu ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

Wos (2015) tarafından yapılan çalışmanın amacı; kırsal alanlarda yenilikçi bir turizm biçimleri olarak arıcılık turizmini ve Polonya’da gelişme olasılığını göstermektir. Çalışma, Polonya ve Slovenya’daki arı kovanlarında, arı müzelerinde ve eğitim çiftliklerinde yürütülen saha araştırmalarının yanı sıra 2014-2015 yıllarında arıcılık turizminin gelişimi ile ilgilenen Polonyalı arıcılarla yapılan doğrudan görüşmeleri içermektedir. Bölgenin çekiciliğini artırmak için arıcılık turizmi gelişiminin etkisine, kırsal alanların insan potansiyelinin kullanılmasına ve yerel toplumun uyarılması noktalarına değinilmiştir.

Koresec (2014) tarafından yapılan çalışmada Sloven arıcılık turizmi ve api rotaları hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmada Slovenya’daki apikültür müzeleri, bal masajı, apiterapi ve biyodinamik arıcılık, bal ekmeği atölyeleri, köpüklü bal likörü ve ballı yiyecek ve içecekler hakkında ayrıntılı bilgiye yer verilmiştir. Ayrıca Slovenya’nın arıcılık turizmi çalışma ortaklarından olan Apimondia çalışma grubu hakkında bilgileri verilmiştir.

Shiffler (2014) Şili’de yaptığı tez çalışmasında ilk olarak farklılaştırılmış ballara ve arıcılık turizmine dayalı kırsal turizm potansiyeli nedir? Ballara dayalı bir turist rotası neye benziyor? Sorularına yanıt bulmaya çalışmıştır. Bunun yanı sıra Şili’de bulunan ‘bal yolu’ ile ilgili zorlukların ve fırsatların neler olduğunu araştırmıştır. Shiffler bu amaçla 26 arıcıyla görüşmüş, kısa bir süre bir arıcının yanında eğitim görmeye başlamıştır. Çalışmasının sonunda ‘bal yolu’ ile ilgili SWOT analizini paylaşmış, balın botanik kökenini belirlemeye çalışmıştır.

Wos (2014) tarafından yapılan çalışmanın temel amacı, Avrupa’da gözlemlenen arıcılık turizminin başarılı uygulamalarını ve arıcılık turizminin işlevlerini göstermektir. Çalışma, 2012-2014 yıllarında arı kovanlarında, Arı müzelerinde ve eğitim çiftliklerinde yapılan saha araştırmasına dayanmaktadır. İlk olarak 2013 yılında Polonya’da, ardından 2014 yılında araştırma alanı olarak seçilen diğer Avrupa ülkelerinde çalışmalar yapılmıştır. Bu kapsamda 40’ı Polonya’da, 6’sı

Çek Cumhuriyeti'nde olmak üzere 75 arıcılık turizmi kuruluşu ile anket formu aracılığıyla veriler toplanmıştır. Almanya'da 7, Slovenya'da 7, İspanya'da 4, Litvanya'da 2, Ukrayna'da 2, Portekiz'de 2, Slovakya'da 2, Macaristan'da 2 ve Yunanistan'da 1'dir. Araştırmanın ikinci bölümünde, arıcılık turizminin dizginlerini belirlemek için rastgele seçilen 50 turist ile görüşmeler yapılmıştır. Çalışma sonucunda arıcılık turizminin eğitim işlevi, seyahat işlevi, sağlık işlevi, sosyal işlevi ortaya çıkarılmıştır. Arıcılık turizmi etkinliklerine katılanların çoğunluğunu (%54) okul çağındaki çocuklar oluştururken, ikinci en önemli grup (%43) bireysel turistlerdir. Analiz sonucunda grubun çoğunlukla bal almak için kovana gelen ve daha sonra kovayı ziyaret etmeye veya atölyelerine katılmaya teşvik edilen ek faaliyetleri seçen turistlerden oluştuğu tespit edilmiştir.

Madras-Majewska ve Majewski (2013) tarafından yapılan çalışmanın amacı; arıcılık turizminin eğitim işlevini ortaya koymaktır. Bu bağlamda çalışmada arıcılık turizminin eğitim işleviyle ilgilenen turist gruplarına dikkat edilmiştir. Çalışma kapsamında 20 tarım turizmi çiftliği incelenmiş ve anket yapılmıştır. Çalışmaya katılan çiftliklerin sadece %20'sini eğitim temelli arıcılık turizmi çiftliği olduğu, geriye kalanların ise yalnızca arı çiftliği olduğu ortaya konulmuştur.

Sivic (2013) yaptığı çalışmada Slovenya'nın ve dünyanın arıcılık turizmi faaliyetlerini almıştır. Çalışmada Sloven arıcılık turizminin yasal zemini, bal evlerinin dizaynı gibi ayrıntılı bilgilerin yanı sıra Norveç ve İsviçre gibi ülkelerin arıcılık turizmi merkezleri ve faaliyetleri anlatılmıştır.

II. BÖLÜM

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde araştırmada elde edilen verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan bulgulara yer verilmiştir. Araştırmada nitel ve nicel araştırma yöntemleri bir arada kullanıldığı için bulgular nitel ve nicel bulgular olarak iki ana başlık altında sunulmuştur. Verilerin toplanması sürecinde nitel ve nicel veriler birbirlerine paralel bir şekilde toplanmıştır. Dolayısıyla bulguların sıralaması çalışma yöntemine uygun bir şekilde verilmiştir. Sonuç olarak bu bölümde birinci başlıkta nitel veri bulguları ikinci başlıkta ise nicel veri bulguları sunulmuştur.

2.1.Nitel Bulgular

Araştırmada belirlenen amaca ulaşmak için gerçekleştirilen görüşmeler ayrıntılı bir şekilde incelenmiş olup incelemeler sonucunda çözümlemeler yapılarak ifade ettikleri anlamlara göre kodlanmıştır. Bu kodlar yardımıyla elde edilen veriler araştırmanın amacı ve alan yazın dikkate alınarak ana tema ve alt kodlara göre sınıflandırılmıştır. Çalışmanın nitel bulguları katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bulgular ile Ağrı ilinde turizm ve arıcılık turizmi olmak üzere iki başlık altında ele alınmıştır.

2.1.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Bu kısımda katılımcıların demografik özelliklerine yer verilmiştir. Katılımcıların cinsiyet, arıcılığa bakış açısı, arıcılık yapma süresi gibi demografik özellikleri Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7

Görüşme yapılan katılımcıların demografik özellikleri

Katılımcılar	Cinsiyet	Arıcılığa Bakış Açısı	Arıcılığa Başlama	Arıcılık Yapma Süresi
A1	Erkek	Ek İş	Sonradan	20 Yıl
A2	Erkek	Asıl Meslek	Sonradan	50 Yıl
A3	Erkek	Asıl Meslek	Sonradan	20 Yıl
A4	Erkek	Asıl Meslek	Sonradan	22 Yıl
A5	Erkek	Asıl Meslek	Sonradan	
A6	Erkek	Ek İş	Sonradan	25 Yıl
A7	Erkek	Hobi	Sonradan	4-5 Yıl
A8	Erkek	Hobi	Sonradan	4-5 Yıl
A9	Erkek	Asıl Meslek	Sonradan	7 Yıl
A10	Erkek	Asıl Meslek	Sonradan	10 Yıldan Fazla
A11	Erkek	Asıl Meslek	Sonradan	25 Yıldan Fazla
A12	Kadın	Asıl Meslek	Sonradan	4-5 Yıl
A13	Erkek	Hobi	Sonradan	15 Yıl
A14	Erkek	Ek İş	Baba Mesleği	50 Yıl
A15	Erkek	Asıl Meslek	Sonradan	20 Yıl

Araştırma için görüşme yapılan katılımcıların biri kadın (A12) geriye kalan 14'ü ise erkektir. Katılımcıların büyük kısmı mesleğini arıcılık olarak ifade etmiş olup, arıcılardan 12'si (A1, A2, A3, A4, A5, A6, A9, A10, A11, A12, A14, A15) arıcılık mesleğini bir geçim kaynağı olarak görürken, diğer üç arıcı (A7, A8, A13) için ise hobi mahiyeti taşımaktadır.

Katılımcılardan meslekte en az faaliyet gösteren arıcıların (A7, A8, A12) 4-5 yıldır bu alanda çalıştığı anlaşılrken, en fazla çalışan arıcıların (A2, A14) ise bu işi 50 yıldır yaptığı anlaşılmıştır. Katılımcılardan 9 arıcı (A2, A3, A4, A5, A9, A10, A11, A12, A15) arıcılık mesleğini asıl iş olarak yaparken, 6 arıcı (A1, A6, A7, A8, A13, A14) ek iş olarak yapmaktadır. Öte yandan arıcıların büyük çoğunluğu arıcılık mesleğini sonradan yapmaya başladığını belirtmişken bir arıcı (A14) bu mesleği babasından öğrendiğini belirtmiştir.

2.1.2. Ağrı İlinde Turizm ve Arıcılık Turizmine Dair Bulgular

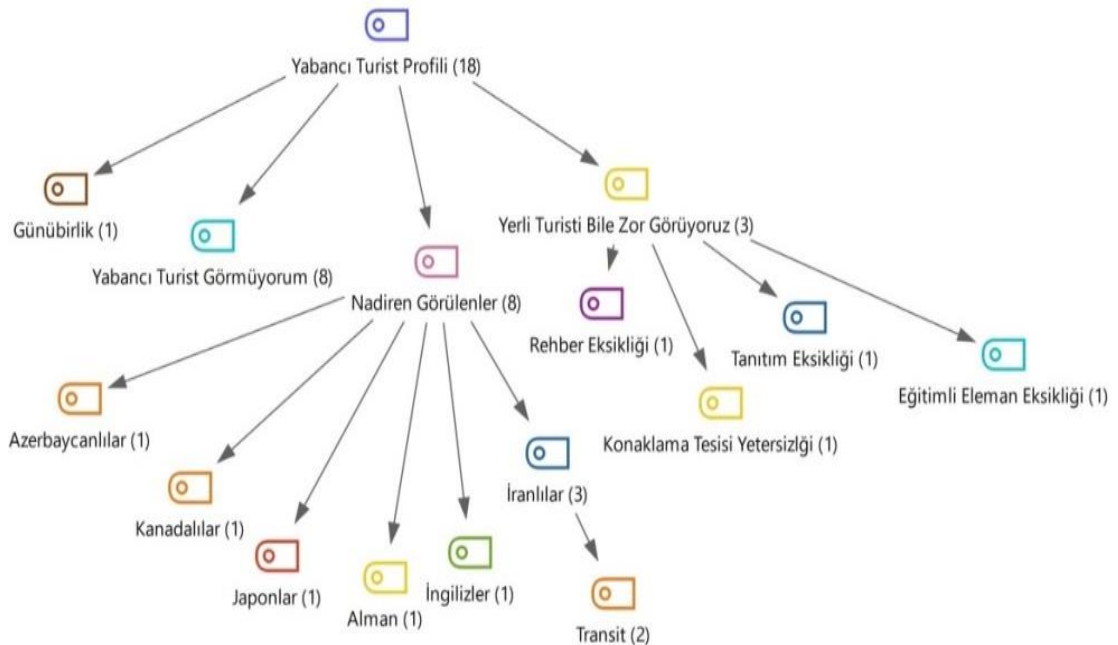
Amacı Ağrı İlinin arıcılık turizmi potansiyelini belirlemek olan bu araştırmada katılımcılara yöneltilen soruların araştırma amacına uygun olmasına dikkat edilmiş ve analiz esnasında da amaca uygun temalar belirlenmiştir. Sonuç olarak araştırmada 3 tema ve 9 alt kod oluşturulmuştur. Araştırmanın bu bölümünde Ağrı turizmi ve arıcılık turizmine dair bulgulara yer verilmiştir.

Tema 1: Ağrı İlinde Turizm

Araştırmanın bu kısmında katılımcıların Ağrı turizmi üzerine değerlendirmelerine yer verilmiştir. Bu tema altında katılımcılara yöneltilen sorulara ve katılımcıların vermiş olduğu cevaplara uygun dört alt kod oluşturulmuştur.

Kod-1: Yabancı Turist Profiline İlişkin Görüşler

Katılımcıların Ağrı'nın yabancı turist profiline ilişkin görüşlerine ait hiyerarşik kod-alt kod modeli Şekil 10'da gösterilmiştir. Buna göre katılımcılardan A7 numaralı arıcı Ağrı'ya yabancı turistlerin gününbirlik olarak geldiklerini belirtirken, A3, A4, A5, A6, A10, A11, A13 ve A15 numaralı arıcılar ise Ağrı'ya yabancı turist gelmediğini belirtmişlerdir. Öte yandan katılımcılar Ağrı'ya nadiren de olsa Azerbaycan (A12), Kanada (A8), Japonya (A6), Almanya (A6), İngiltere (A5) ve İran'dan (A1, A9, A12) turistlerin geldiğini belirtmekle birlikte A1 ve A9 numaralı arıcıların İranlıların çoğunlukla transit olarak geçtiklerini ifade etmiştir.

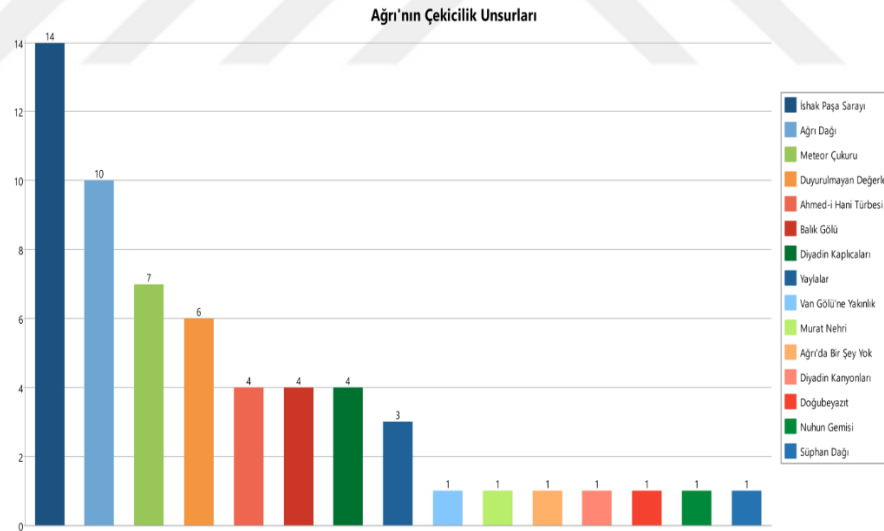
Şekil 10. Yabancı turist profili hiyerarşik kod-alt kod modeli

Ayrıca Şekil 10'da da görüldüğü üzere bazı katılımcılar (A1, A2, A10) Ağrı'ya yerli turist bile gelmediğini ifade etmiştir. A2 numaralı katılımcı, yerli turist gelmediği görüşünde olduğunu gerekçeleriyle birlikte şu ifadelerle belirtmiştir:

“...Yani bir şey söyleyeyim size ya bırak yabancı turisti biz yerli turist göremiyoruz. Çünkü turist nereye gelsin, nereye gezsin, kiminle gezsin, hangi tesiste konaklasın? Hangi tanıtımımız var bizim, hangi eğitilmiş elemanımız var? Yani bu ülkenin halkı zaten fakir. Eğer devlet bunları bu halktan bekliyorsa ömür boyu bekleyecek çünkü yok...”

Kod-2: Ağrı'nın Çekicilik Unsurları

Bu kısımda katılımcılara Ağrı'nın çekicilik unsurlarının neler olduğu, turistlerin Ağrı'ya gelince ziyaret ettikleri başlıca noktaların nereler olduğu sorulmuştur. Katılımcıların Ağrı'nın çekicilik unsurlarına ilişkin görüşleri Şekil 11'de gösterilmiştir. İlgili şekil incelendiğinde katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (A1, A2, A3, A4, A5, A6, A7, A8, A9, A10, A11, A12, A14, A15) İshak Paşa Sarayı'nın turistlerin önemli ziyaret yerlerinden biri olduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Akabinde Ağrı Dağı, Meteor Çukuru, Ahmed-i Hani Türbesi, Diyadin Kaplıcaları gibi değerlerin ziyaret edildiği anlaşılmaktadır.

Şekil 11. Ağrı'nın çekicilik unsurlarına dair alt kodların istatistiği

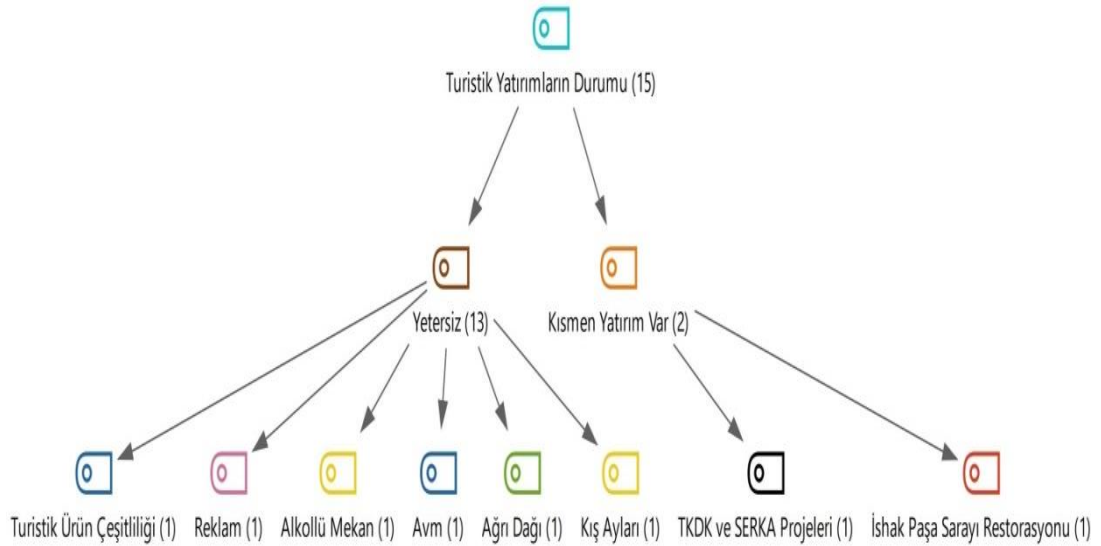
Öte yandan katılımcılar Nuh'un Gemisi, Süphan Dağı, yaylalar, Balık Gölü, Diyadin Kanyonları ve Murat Nehri'ni de Ağrı'yı çekici kılan unsurlar olarak ifade etmişlerdir. Son olarak A12 numaralı aracı Ağrı'nın Van Gölü'ne olan yakınlığını bir çekicilik unsuru olarak ifade ederken A13 numaralı aracı ise Ağrı'da bir şey olmadığını ve Doğubeyazıt'ın daha çekici olduğunu şu ifadelerle dile getirmiştir:

“...Ağrı'nın çok bir cazibesi yok. Son dönemlerde terörle anılmaya başladı, o da kötü bir şöhret oldu bize. Onun dışında da bilmiyorum yani ben Ağrılıyım ama yok yani. Toplumumuzda şu yok; bir kere yeme-içme kültürümüz yok, eğlence kültürümüz yok. E hadi şimdi genç bir çift metropolden sıkıldı hadi Doğuya gidelim dedi. Örneğin adam bara gitmek isteyecektir, e Ağrı'da bar yok. Eşyle veya sevgiliyle oturacak alkol alacak, öyle bir ortam yok. Onun gelme şansı yok. Din turizmi desen öyle kutsal bir yerimiz yok ki Ağrı'nın bir köklü yeri Merkez Cami idi, Ağrı'nın yüzüydü onu bile ihale için, para için yıktılar. Yani geçmişe saygımız olmadığı için geçmişten bir şey getirmedi kendimize...”

Öte yandan katılımcılar Ağrı'da bunların yanı sıra daha birçok turistik değer bulunduğunu ancak bunların tanıtılmadığını, yerli halka dahi duyurulmadığını ve çoğunun sahipsizlikten, bakımsızlıktan boş yere yok olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcılar bu değerleri manastırlar (A11), antik kaleler (A9), Toprak Kale (A6), Tutak ilçesinde bulunan mağaralar (A3), Ermeni Kiliseleri (A1) ve Hamur Kümbeti (A3, A14) olarak ifade etmişlerdir.

Kod-3: Ağrı'daki Turistik Yatırımların Mevcut Durumu

Bu bölümde katılımcılara Ağrı'daki turistik yatırımların mevcut durumu ile ilgili düşünceleri sorulmuştur. Katılımcıların konuyla ilgili görüşleri Şekil 12'de gösterilmektedir. Şekil 12 incelendiğinde katılımcıların konuyla ilgili olumlu görüşe sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. Katılımcıların 13'ünün (A1, A2, A3, A4, A5, A8, A9, A10, A11, A12, A13, A14, A15) yatırımları tamamen yetersiz bulduğu tespit edilirken A6 ve A7 numaralı katılımcıların yapılan SERKA Projeleri ve İshak Paşa Sarayı restorasyonundan ötürü kısmen yeterli buldukları tespit edilmiştir. Turistik yatırımlar hususunda katılımcılardan A12 numaralı aracı turistik ürünlerin çeşitlendirilmesi ve Ağrı Dağı'nın turizmde daha etkin kullanılması gerektiğini belirtmiştir.

Şekil 12. Turistik yatırım hiyerarşik kod-alt kod modeli

Öte yandan A11 numaralı arıcı turistik reklamların yapılması gerektiğini ifade ederken, A6 numaralı arıcı ise yatırımlara alkollü mekânların ve alışveriş merkezlerin eklenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca A8 numaralı arıcı kış aylarının değerlendirilmesi gerektiğini şu ifadelerle dile getirmiştir:

“...Atıyorum burada kayak tesisi kurmak istersen herhalde 100 tane kurabilirsin. Çünkü etrafı dağ, pist olarak düşünürsek örneği Sarıkamış'ta bir pist var 10 km. burada öyle düzinelerce pist yapılır. Ama var mı öyle bir şey, yok. Mesela şimdi bir tane yapmışlar, çalışmıyor. Bir tane teleferik yapmışlar ki büyük bir para da yatırmışlar ama yani yok. Yani olsa çalışır. Hem Ağrı halkı seviyor böyle şeyleri hem de insanlar kışın uzun olduğu yerlere gidiyor. Mesela adam kaymak için buradan Sarıkamış'a gidiyorsa büyük sıkıntı vardır demektir...”

Kod-4: Ağrı Altyapısı

Bu kısımda katılımcılardan Ağrı'nın altyapısını değerlendirmeleri rica edilmiştir. Bu kapsamda katılımcıların Ağrı'daki sağlık tesisleri, ulaşım olanakları, haberleşme gibi noktaların yanı sıra turistik hizmet ve istihdam noktalarında da görüşleri alınmıştır. Ağrı'nın altyapısını değerlendirirken katılımcıların biri (A14) haricinde hepsinin altyapıyı yetersiz buldukları tespit edilmiştir. Konaklama tesisleri hususunda ise A12 numaralı katılımcı yeni yapılan yatırımlardan dolayı yeterli bulunduğunu ancak daha çok geliştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Katılımcıların 11'inin (A1, A2, A3, A4, A5, A6, A7, A8, A9, A11, A13, A14, A15) konaklama tesislerini donanım olarak yetersiz bulduğu tespit edilirken A8 ve A10 numaralı arıcıların donanım olarak yeterli bulduğu tespit edilmiştir. Öte yandan 7 arıcı (A2, A3, A4, A9, A11, A14, A15) konaklama tesislerini sayı olarak yetersiz bulduğunu, 6 arıcı

ise (A1, A6, A7, A8, A10, A13) mevcut durumlarda sayı olarak yeterli bulunduğunu ifade etmiştir.

Konaklama tesislerinin sayı olarak yetersiz olduğunu düşünen A15 numaralı arıcının ifadeleri şöyledir:

“...Yok, yeterli değil. Zaten bu yeterli değil biz turist açısından da demiyoruz yani ilimize gelen yerli turist için ve hatta bir iş için gelen insan için de yeterli değil. Yani bunları arttırmak lazım, buralarda çalışan insanın kalitesini arttırmak lazım...”

Konaklama tesislerinin sayı olarak yeterli olduğunu düşünen A10 katılımcının ifadeleri ise şöyledir:

“...Yani turist burada çok kalmaz tarihi yerleri daha çok ziyaret eder ve burada da konaklamaz. Yani ben kendi adıma konuşayım; ben buraya gelsem burada konaklamam. Bu nedenle var olan yeterli bence...”

Turizm alanında istihdam edilen kişilerin nitelik ve nicelik açısından yeterliliği sorulduğunda A1, A8 ve A10 numaralı arıcılar bu konuda bilgisi olmadığını ifade etmiştir. Ancak A1 numaralı arıcı tanıtların ziyadesiyle yetersiz olduğunu ve mevcut değerlerin kullanılması gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Bilmiyorum ki yani bu konuda pek bilgi sahibi değilim yalnız çok tanım yok. Geçen gün İshak Paşa'ya gittim, bir resim sergisi vardı ama burada kimsenin haberi yok bundan. Diğer illere göre turizm açısından çok eksiklerimiz var. Alanya'da, Antalya'da deniz turizmi var burada da bir dağ turizmi olabilir yani. Yani bir Kar Festivali oldu haberini festival bittikten sonra aldık. Sizlerde biliyorsunuz ki Ağrı rakımı yüksek bir yer en azından kış turizmi için bir şeyler yapılabilir. Kayak tesisleri yapılabilir. Ama yok yani bu konuda yetersiziz.”

Öte yandan A7 ve A9 numaralı arıcılar turizm alanında istihdamın olmadığını ifade ederken A2, A3, A5, A6, A11, A12, A13, A14 ve A15 numaralı arıcılar istihdamın yetersiz olduğunu ifade etmiştir. İstihdamın yetersiz olduğunu ifade eden katılımcılardan A13, A14 ve A5 numaralı arıcılar personelin eğitim almadan çalıştığını dolayısıyla nitelikli turizm yapılamadığını ifade ederken A5 ve A11 numaralı arıcılar ise yabancı dil bilen personel olmayışını büyük bir eksiklik olarak ifade etmiştir. Buna ek olarak A11 numaralı arıcının gelen turistlere rehberlik edecek personelin olmadığını ifade ettiği tespit edilmiştir.

Ağrı'daki sağlık tesislerinin durumu ile ilgili bulgular incelendiğinde katılımcılardan A4 ve A7 numaralı arıcıların sağlık tesislerini yeterli olduğu tespit edilmiştir. Ancak A7 numaralı arıcı bu görüşünü şu şekilde ifade etmiştir:

“...Yani şöyle; var sağlık tesisimiz ama tesiste birçok bölümde doktor yok. Geçen çocuğun birini götürdük Çocuk Cerrahi yok, bilmem ne yok. Yani bakıyorsun birçok alanda doktor yok. Hastane var, yerimiz var ama doktor eksikliğimiz var...”

Sağlık tesisleri konusunda katılımcıların büyük çoğunluğunun (A1, A2, A3, A5, A6, A9, A10, A11, A12, A13, A14, A15) tesisleri yetersiz olduğu anlaşılmıştır.

A1, A2, A3, A5, A6, A8, A9, A11 ve A12 numaralı arıcıların sağlık tesislerinin yerel halka dahi yetmediğini dolayısıyla gelen turistlerin ihtiyaçlarını da karşılamayacağını düşündükleri tespit edilmiştir.

Ayrıca katılımcılardan A13 numaralı arıcının sağlık tesislerini sağlık turizmi açısından da son derece yetersiz olduğunu belirten ifadeleri şu şekildedir:

“...Sağlık turizmi açısından soruyorsanız sıfır diyebilirim. Çünkü bu kadar nüfusa tek bir devlet hastanesi yetmez. E özel desen bir tane tek var. Yani ilginç ama yetmiyor...”

Katılımcıların hepsi Ağrı'daki haberleşme olanaklarını yeterli bulurken, turistik hizmet altyapısı konusunda sıkıntılar olduğunu ifade etmişlerdir. A5 ve A10 numaralı arıcılar turistik hizmet altyapısını tamamen yeterli bulduklarını, A14 numaralı arıcı ise normal düzeyde olduğunu ancak daha da geliştirilebileceğini ifade etmiştir. 11 katılımcının (A1, A2, A3, A4, A6, A7, A9, A11, A12, A13, A15) ise turistik hizmet altyapısını tamamen yetersiz bulduğu tespit edilmiştir. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

A1: *“...Bence yeterli değil. Sizlerde biliyorsunuz Ağrı'da böyle şeylere yeni yeni iştirak ediliyor. Tanıtım çok az. Mesela İshak Paşa Sarayı var turistleri Doğubayazıt'a rahat çekebiliyoruz ama bir yayla turizmi de olabilir. Karadeniz'de yapılan etkinlikler gibi etkinlikler burada da yapılabilir. Bizim Sinek, Kılıçgedik, yaylalarımız var buraların değerlendirilmesi gerekiyor. Gerçi Balık Gölü Festivali yapılıyor ama yeterli değil. Birde dış turizm açısından bakarsak; gelenler bir tek Ağrı Dağı'na geliyor yani bu yeterli değil. Dış turizme yönelik çalışmaların artırılması gerekiyor...”*

A8: *“...Bunları duyurma ya da organize etme konusunda bir sıkıntı yok ama insanları buraya ulaştırma konusunda sıkıntı var yani gitmek isteyen insanlara yetecek kadar araç yok ya da sunamıyorlar. Bir kısmı özel aracıyla gelmek zorunda kalıyor gelmeyen de katılamıyor zaten...”*

A13: *“...Yok denecek kadar az. Yani turizm sadece otel değil veya bir yemek eğlence olarak algılanmamalı. Hani evet insanlar bunun için geziyor ama her insanın ihtiyacı karşılanmalı. Doğa turizmi, kış, sağlık turizmi olabilir. Bunlarla ilgili bir şey yok ve yapan da yok. Gerçekten yapmak isteyen de bir şekilde engelleniyor. Bir ülke imalat yaptıkça, ürettikçe gelişir. Ama her ne hikmetse bizde birileri üretime karşı. Yani bugün Ağrı'da turizm olsa senin dediğin arıcılık turizmi çok rahat oturur yerine. Yani tek başına arıcılık turizmi olmaz yani...”*

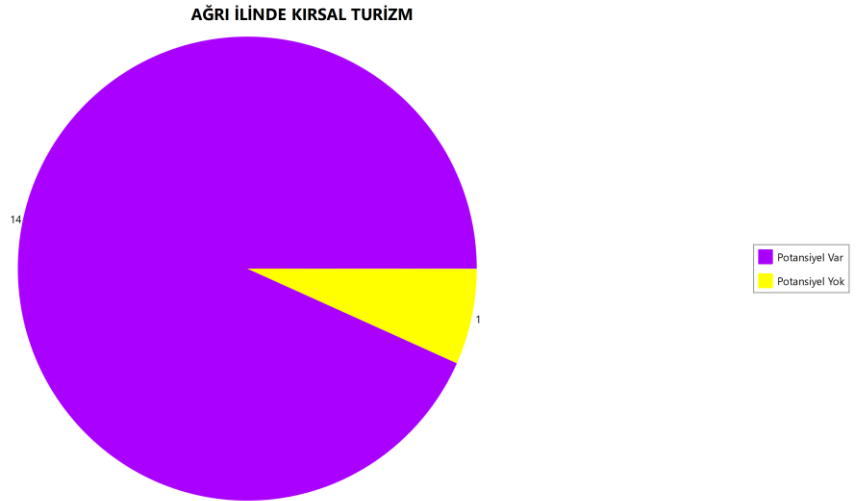
Katılımcılara ulaşım ile ilgili düşünceleri sorulduğunda, 8 arıcının (A1, A2, A6, A9, A10, A12, A14, A15) karayolları ulaşımını yeterli bulduğu ancak A9 numaralı arıcının son zamanlarda trafik yoğunluğunun fazla olduğunu belirttiği tespit edilmiştir. A13 numaralı arıcının karayolları ulaşımını ortalama düzeyde bulduğu anlaşıırken, kalan 6 arıcının (A3, A4, A5, A7, A8, A11) tamamen yetersiz bulduğu anlaşılmıştır. Bunlara ek olarak karayollarını yetersiz bulan katılımcılardan A11 numaralı arıcı bazı iyileşmelerin olduğunu vurgularken, A3 numaralı arıcı ise görünen yolların düzgün olduğunu ancak mahalle ve ara sokaklardaki yolların vasatın altında olduğunu vurgulamıştır.

Katılımcıların 4'ü (A3, A5, A9, A12) hava yolları ulaşımını yetersiz bulduğunu ifade etmiş A3 numaralı arıcı bunun sebebinin yapılan sefer sayısının az olması olarak belirtmiştir. Hava yolları ulaşımını yeterli bulan 11 arıcıdan (A1, A2, A4, A6, A7, A8, A10, A11, A13, A14, A15) A2 ve A11 numaralı arıcılar yeterli olmasının yanı sıra kısıtlı yerlere sefer olmasının bir dezavantaj olduğunu ifade etmişlerdir.

Tema 2: Ağrı İlinde Kırsal Turizm

Kod-1: Kırsal Turizm Potansiyeli

Araştırmanın bu kısmında katılımcıların Ağrı'nın kırsal turizm potansiyeline ilişkin görüşlerine yer verilmiştir. Konuya ilişkin verilerin istatistiği Şekil 13'te belirtilmiştir. İstatistiğe bakıldığında 14 katılımcının Ağrı'da kırsal turizm potansiyelinin yüksek olduğunu ifade ettiği görülmektedir.

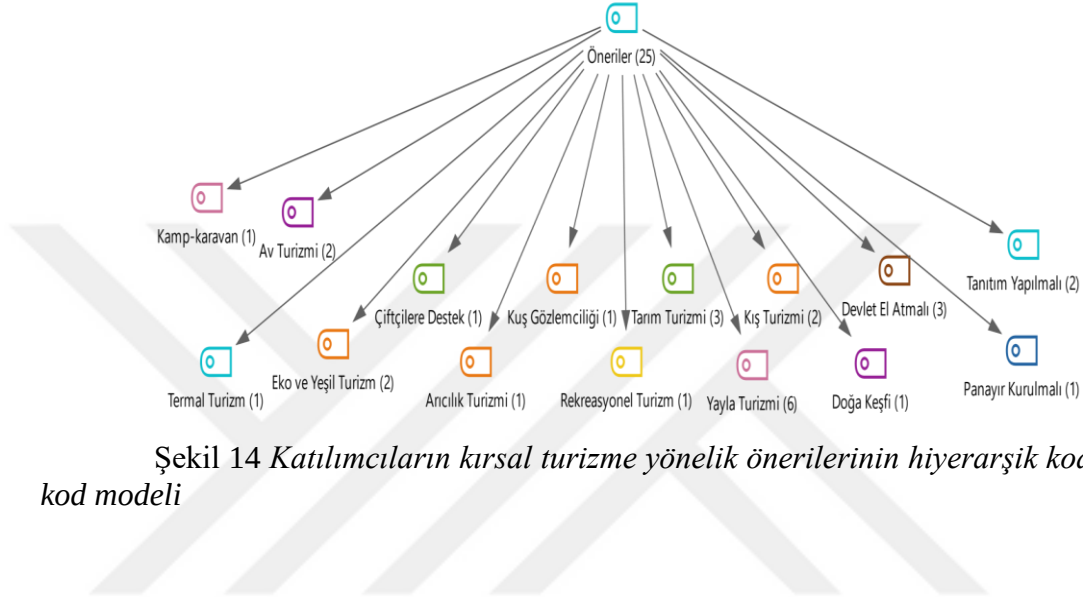
Şekil 13. Ağrı kırsal turizm potansiyeline dair alt kodların istatistiği

Ağrı'nın kırsal turizm potansiyeli konusunda olumsuz bakış açısına sahip olan A10 numaralı katılımcının ifadesi şu şekildedir:

“...Yok, o konuda bir şey olacağını düşünmüyorum. Hani Doğubayazıt'ta en azından İshak Paşa Sarayı falan var ama onun dışında ilçelerde fazla bir şey yok. Kırsal kesimde fazla bir şey olacağını düşünmüyorum...”

Kod-2: Katılımcıların Önerileri

Bu noktada veriler incelendiğinde katılımcıların genel olarak Ağrı’da sadece kırsal turizm için değil farklı turizm çeşitleri için de olumlu konuştuğu tespit edilmiştir. Katılımcıların konuyla ilgili önerileri Şekil 14’te gösterilmektedir.

Şekil 14 Katılımcıların kırsal turizme yönelik önerilerinin hiyerarşik kod-alt kod modeli

Katılımcılardan A15 numaralı arıcı Ağrı’nın kamp-karavan turizmi için oldukça elverişli bir yer olduğunu ifade ederken, A13 numaralı arıcı aynı durumun termal turizm için geçerli olduğunu ifade etmiştir. A13 ve A15 numaralı arıcılar Ağrı’nın av turizminin yanı sıra eko ve yeşil turizm için de oldukça elverişli olduğunu ifade etmişlerdir. Öte yandan A4 numaralı arıcı Ağrı’da doğa keşiflerinin, A11 numaralı arıcı arıcılık turizminin, A9 numaralı arıcı ise kuş gözlemciliğinin ve rekreasyonel turizmin rahat bir şekilde yapılabileceğini ifade etmişlerdir. Ayrıca A7, A11 ve A15 numaralı arıcıların Ağrı’da tarım turizminin yapılabileceğini düşündükleri tespit edilirken, A6, A7, A9, A11, A12 ve A15 numaralı arıcıların yayla turizmi için de olumlu düşüncelere sahip oldukları tespit edilmiştir. Son olarak A4 ve A15 numaralı arıcılar Ağrı’da kış turizminin geliştirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. A15 numaralı arıcının bu konudaki ifadeleri şöyledir:

“...Bunun dışında kış aylarımızın kesinlikle değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Bugün bize yağan kar, bizim coğrafi alanımız kayak pistlerinin yapılması küçük yatırımlarla çok kolay halledilebilir. Avrupa’da adamlar bu işler için çok büyük yatırımlar yaparken bize küçük yatırımlar yeterlidir...”

Tüm bunların yanı sıra A12 numaralı arıcı bu noktada çiftçilere destek sağlanması gerektiğini, A2, A3 ve A8 numaralı arıcılar ise devlet kurumlarının bu noktada istekli ve destekçi olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca A1 numaralı arıcı gelişim için panayırlar kurulabileceğini ve tanıtım konusundaki eksikliğin giderilmesi gerektiğini ifade ederken A6 numaralı arıcının tanıtım konusunda A1 numaralı arıcı ile aynı fikirde olduğu tespit edilmiştir.

Tema 3: Ağrı İlinde Arıcılık Turizmi ve Apiterapi

Araştırmanın bu bölümünde katılımcıların arıcılık turizmi ile ilgili bilgisine ve arıcılık turizmine bakış açılarına yönelik bulguların yanı sıra apiterapi ile ilgili bilgi ve görüşlerine dair bulgulara yer verilmiştir. Öte yandan katılımcıların ürün satış şekillerine ve pazar konusundaki düşüncelerine yönelik bulgular da yine bu tema altında incelenmiştir.

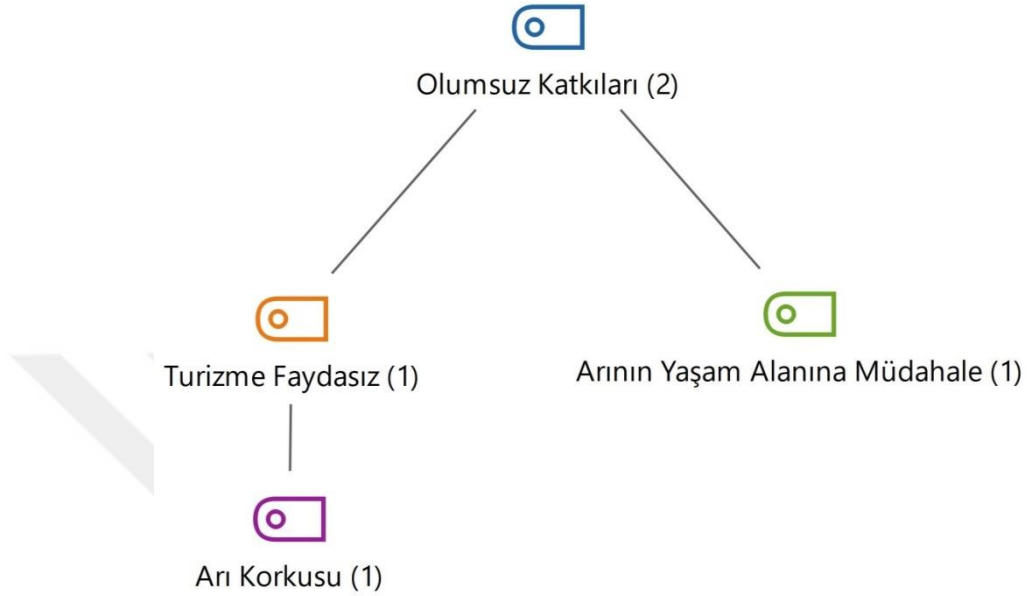
Kod-1 Arıcılık Turizminin Bilinirliği

Çalışmaya katılan arıcılardan A1, A2, A3, A4, A6, A10, A12, A13 ve A14 numaralı arıcılar kavramı daha önce hiç duymadıklarını ifade etmişlerdir. Ancak A1, A10, A13 ve A14 numaralı arıcılar arıcılık turizminin Ağrı’da hayata geçirilmesinin kolay olduğunu ve bölgeye büyük katkıları olacağını belirtmişlerdir. Öte yandan A7, A8, A9, A11 ve A15 numaralı katılımcılar kavramı duyduklarını ifade ederken A5 numaralı katılımcının konuyla ilgili bilgisinin ve ilgisinin diğer katılımcılara göre nispeten fazla olduğu tespit edilmiştir. A5 numaralı katılımcı kavramı bildiğini ve bu konuyla ilgili hayallerinin de olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

“...Bu konuda hayallerimiz de var, kendimiz de arıcıyız. Şahsi olarak değil de böyle Ağrılı arıcılar olarak güzel bir api-turizm alanı oluşturabiliriz. Örneğin 300 kovan kapasiteli bir arıcı kendi merasında gelenlerin konaklayabileceği otantik yerler yapar, burada turistler gece gündüz, atıyorum 1 hafta, 1 ay kalacaklar. Bu esnada hem yayları gezerler, temiz hava alırlar hem arı ürünleri ile haşır neşir olurlar. Bu konuda arıcılarımız zaten istekli. Yalnız sahipsizlik konusunda biraz sıkıntı yaşıyoruz. Bize bu konuda sahip çıkan yok. Ben mesela geçen öğretmen arkadaşlarla görüştüm, dedim ki sakın ırklı arıları cam kovanlarda çitle çeviririm minik öğrencileriniz gelir, minik kıyafetler giyerler, arıya beraber körük yakarız. Yani taş duvarlarda bir şeyler öğreneceklerine biraz daha açık havada bir şeyler öğretip özgüvenlerini arttırabiliriz. Arının içine girip tanırırlar, polenin nasıl geldiğini, propolisin kovan içinde kullanımını gözlemlerler. Sonrasında burada bir arkadaşımızın ayçiçeği tarlası var oraya giderler onu gözlemlerler. Bunun çok iyi olacağını düşünüyorum ki onlar da bir an önce bu fikri hayata geçirmemizi bekliyorlar. Bakalım nasipse inşallah ileriki dönemlerde yapabiliriz...”

Kod-2 Arıcılık Turizminin Bölgeye Katkılarına Dair Görüşler

Bu kısımda katılımcılara arıcılık turizminin Ağrı’da uygulanabilirliğine dair görüşleri sorulmuştur. Katılımcıların konuya ilişkin görüşleri Şekil 15 ve 16’da gösterildiği gibidir.

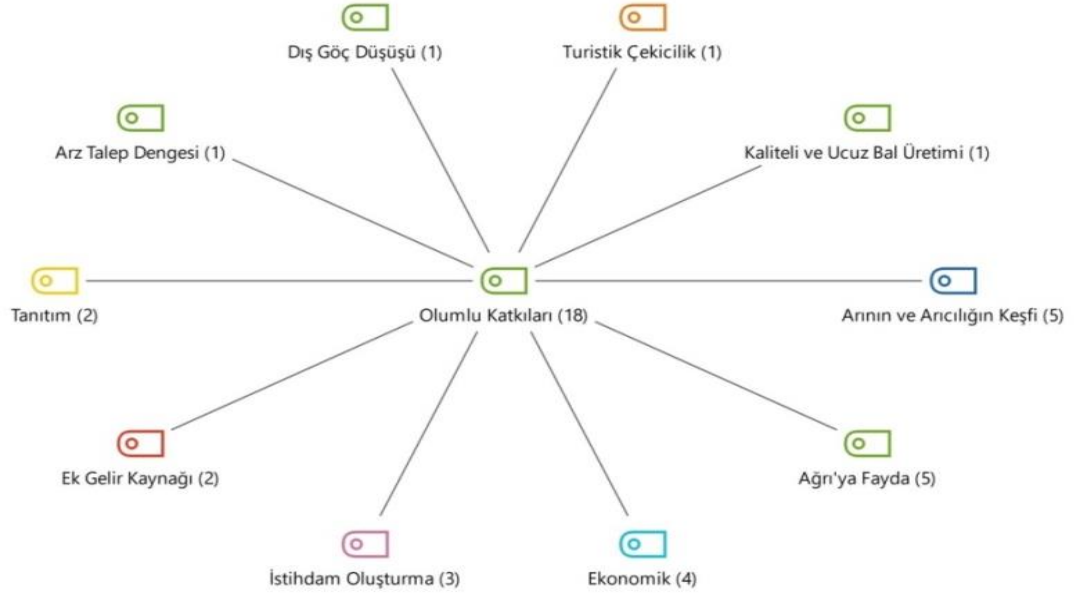

Şekil 15. Arıcılık turizmi olumsuz katkıları hiyerarşik kod-alt kod modeli

Şekil 15’te de görüldüğü üzere katılımcılardan iki arıcının arıcılık turizmi ile ilgili olumsuz görüşlere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada olumsuz görüşlere sahip olan A8 ve A14 numaralı arıcıların ifadeleri şu şekildedir:

“...Yani aslında Ağrı’da gözümde pek bir şey canlanmıyor. Yani şimdi burada insanların ya da çocukların gelip gözlemlemesi için bir cam kovan vs. yapabilirsin ama iyi bir şey mi bilemiyorum. Yani bence pek etik bir şey de değil çünkü arının bir yaşam alanı var buna bu kadar müsaade etmez, etse bile verimli olmaz...”

“...Zannetmiyorum. Yani turizme faydalı olacağını da düşünmüyorum. Çünkü arı zaten saldıran bir hayvan olduğu için, insanlarımız ürküyor bundan. E bundan dolayı arıcılığa ve arıya gelmez. Oysaki arı zehri çok faydalı bir şeydir. Arı ve arı zehri çok faydalıdır. Arının üzerindeki koku bile faydalı. Yani kovani açtığında gelen o koku, hava bile insana fayda verir. Arı insanlığa hizmet eden güzel bir varlıktır...”

Şekil 16. Arıcılık turizmi olumlu katkıları kod-alt kod modeli

Arıcılık turizminin Ağrı'da uygulanabilirliğine yönelik olumlu bakış açısına sahip olan katılımcılar ise (A1, A2, A3, A4, A5, A6, A7, A9, A10, A11, A12, A13, A15) Şekil 16'da görüldüğü gibi arıcılık turizminin ülke ve bölge ekonomisine büyük katkıları olacağını, arının ve arıcılığın daha yakından tanınmasını sağlayacağını belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcılar arıcılık turizminin dış göçü azaltacağını, Ağrı'nın tanıtımına katkı sağlayacağını, önemli ölçüde istihdam ve turistik çekicilik oluşturacağını belirtmişlerdir. Diğer yandan katılımcılar arıcılık turizmi ile arz talep dengesinin sağlanacağını dolayısıyla kaliteli ve ucuz bal üretiminin artacağını aynı zamanda insanlarda merak uyandırarak çoğu kişiye ek bir gelir kaynağı sunacağını belirtmişlerdir.

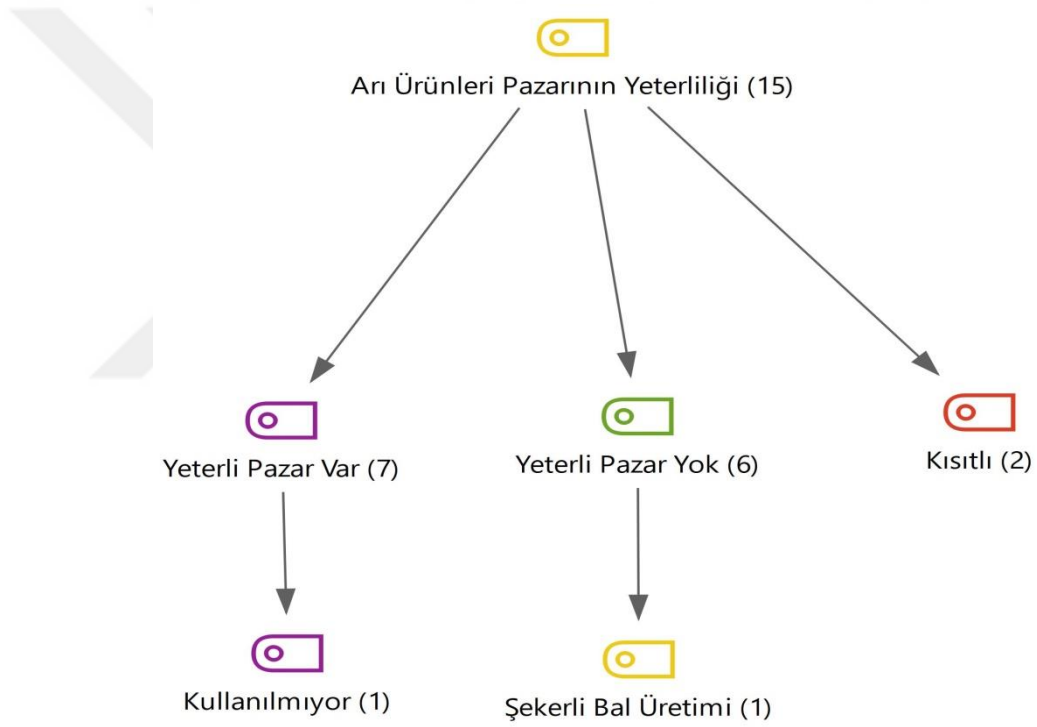
Kod-3: Ağrı'da Üretilen Arı Ürünleri

Ağrı'da üretilen arı ürünleri sorulduğunda katılımcıların tümü bal ve polen, 13'ü propolis (A1, A2, A3, A4, A5, A6, A7, A8, A9, A10, A11, A13, A14, A15) üretimi yaptığını ifade etmiştir. Katılımcıların 8'i (A2, A3, A4, A5, A9, A10, A12, A15) arı sütü üretimi yaptığını belirtirken 5 katılımcı da (A1, A2, A5, A9, A11) perga (arı ekmeği) üretimi yaptığını ifade etmiştir. Öte yandan A5, A9 ve A10 numaralı arıcılar bal mumu, A4 ve A5 numaralı arıcılar arı zehri ve A2 numaralı katılımcı ise

ana arı üretimi yaptığını belirtmiştir. Katılımcılar gerekli ortam ve ekipmanlar sağlandığı sürece Ağrı’da tüm arı ürünlerinin üretilebileceğinin ifade etmişlerdir.

Kod-4: Ürün Satışı

Bu kısımda katılımcılara arı ürünlerinde pazarın yeterliliği ve ürün satışları konusundaki cevaplarına yer verilmiştir. Katılımcıların Pazar yeterliliği konusundaki görüşleri Şekil 17’de belirtildiği gibidir. Bu bağlamda ilgili şekil incelendiğinde 7 katılımcının pazarı yeterli, 6 katılımcının yetersiz ve 2 katılımcının ise kısıtlı bulduğu görülmektedir.

Şekil 17. Arı ürünlerinde pazarın yeterliliği hiyerarşik kod-alt kod modeli

Katılımcılardan A2, A6, A7, A8 ve A14 numaralı arıcılar yeterli pazarın olduğunu ifade ederken, A13 numaralı arıcı ise yeterli pazarın olduğunu ancak bunun etkin bir şekilde kullanılmadığını ifade etmiştir.

Katılımcılardan A1, A3, A5, A10, A11 ve A12 numaralı arıcıların pazarı tamamen yetersiz bulduğu anlaşılmıştır.

Arı ürünleri pazarının yeterliliği konusunda olumsuz bakış açısına sahip olan A10 numaralı katılımcı düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“...Maalesef bizim Ağrı’da yeterince bir pazarımız yok. Ağrı’da genelde dışardan gelen arıcılar var onlar mesela şekerli arıcılık yapıyor, şekerli bal üretiyor. Ama biz mesela yerli arıcılar olarak şekersiz bal artı propolis, polen, arı sütü gibi şeyleri ön plana çıkarıyoruz. Ama biz kaideye alınmıyoruz, adamlar için sorun yok. Ama biz kendimizi yeterince tanıtamıyoruz. Biz ürünlerimizi evden satış yapıyoruz çünkü şekersiz bal daha pahalı oluyor ve dükkânlar almıyor, şekerli balı daha ucuza almayı tercih ediyor...”

Öte yandan A15 numaralı arıcı pazarın kendisi için yeterli olduğunu ancak diğer arıcılar için kısıtlı olduğunu belirtmiştir. Pazarın kısıtlı olduğunu düşünen katılımcılardan A9 numaralı katılımcının ifadeleri ise şu şekildedir:

“...Pazar bu alanda biraz kısıtlıdır. Daha doğrusu şöyle söyleyeyim; Pazar kısıtlı değil de müşteriye ulaşmak kısıtlıdır. Çünkü insanlar daha arı ürünlerinin tedavilerde kullanılabildiğini öğrenmiş değil. Hangi ürün hangi işe yarıyor bunları bilmiyor. Bir de bal sektörü sahtekârlık üzerine faydasıyla istismar edildiği için onların fazla güveni olmuyor bu işe. Bu yüzden pazar biraz sıkıntı. Yani balı bile satamazken arı ürünlerinin satışı daha da zor oluyor...”

Katılımcılardan A7 numaralı arıcı, arıcılığı hobi olarak yaptığı için üretimi sadece kendisi ve ailesi için yaptığını dolayısıyla herhangi bir satışta bulunmadığını ifade etmiştir. A2, A4, A5, A6 ve A14 numaralı arıcılar satışlarını kendi işletmelerinde yaptıklarını ifade ederken, A1, A8, A12, A13 ve A15 numaralı arıcılar ise satışlarını yakın çevrelerine ve akrabalarına yaptıklarını ifade etmişlerdir. Öte yandan A3, A10 ve A11 numaralı arıcılar satışlarını tamamen kendi çabalarıyla perakende bir şekilde yaptıklarını ifade etmişlerdir. Son olarak A6 ve A9, A13 numaralı arıcıların satışlarını genelen il dışına yaptıkları tespit edilmiştir.

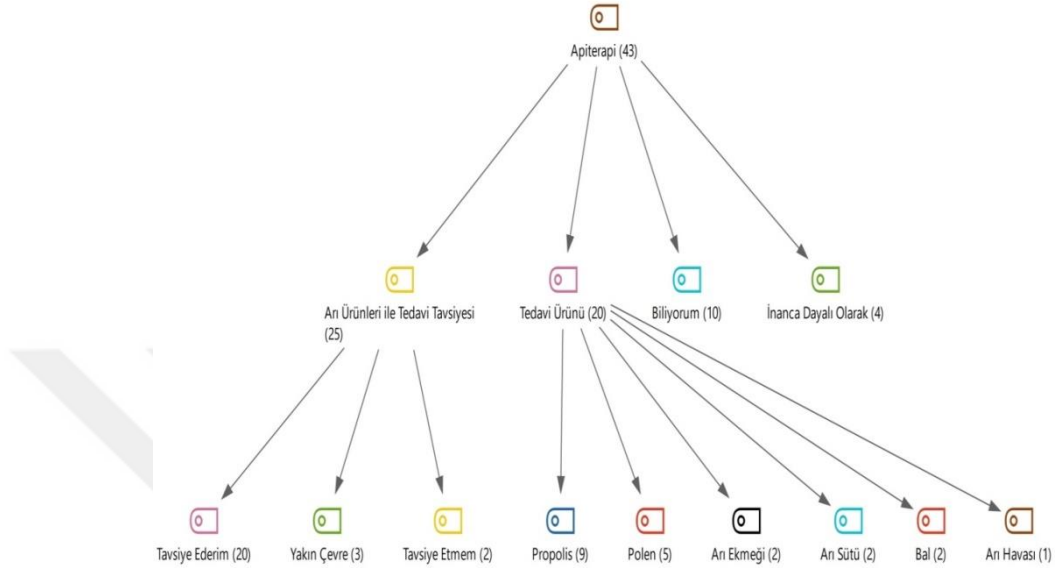
Kod-5: Arı Ürünleri ile Tedavi

Çalışmanın bu kısmında katılımcıların arı ürünleri ile tedavi yöntemine dair bilgilerine ve genel bakış açılarına yer verilmiştir. Konuya ilişkin veriler Şekil 18’de görüldüğü gibidir. Buna göre katılımcıların biri hariç (A8) tüm arıcıların arı ürünleri ile tedavi yaptığını bildikleri anlaşılmıştır. Katılımcıların 10’u (A3, A4, A5, A6, A7, A9, A10, A11, A12, A15) apiterapi tedavi kavramını bildiğini ifade etmiştir.

Katılımcıların 4’ü (A1, A2, A11, A14) ise arının şifa kaynağı olduğunu Kur’an-ı Kerim’de geçen Nahl Suresi’ne dayanarak belirtmiştir. Bu noktada bazı katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

A2: “...Benim güzel kızım Allah-u Teâla Nahl suresinde bahsediyor. Diyor ki biz arıya vahyettik gidin dağlarda ve ağaçlarda yuva edinin. Gönderdiğimiz bitkilerden nektar alın, kursağınızda işleyerek bak buranın altını çiziyorum kursağınızda işleyerek. Şimdi bir ürün nerede işlenir? Nerede üretilir? Fabrikada değil mi? Allah-u Teâla arının kursağına bir fabrika yerleştirmiş. Ve diyor ki kursağınızda işleyerek, kullarımıza şifa olacak rengârenk ürünler çıkarın...”

A11: “...Valla o biraz tıp alanına, hekimlik alanına giriyor. Alanım olmadığı için konuşmam pek de doğru olmayabilir. Ama birçok duyumlar alıyoruz ayrıyeten Kur'an-Kerim'de, biz arıya vahiy ettik, çiçekleri dolaş, insanlara faydası olan, şifa veren sıvıyı getir, diyen ayet-i kerime vardır. Balın başlı başına şifa kaynağı olduğuna, arı ürünlerinin insanın bağışıklık sisteminin güçlendirdiğine inanıyorum...”

Şekil 18. Apiterapi tedavi yöntemi hiyerarşik kod-alt kod modeli

Katılımcılardan A8 ve A14 numaralı arıcılar tedavi tavsiyesinde bulunmadıklarını, A3, A4 ve A10 numaralı arıcıların ise sadece yakın çevrelerine tedavi tavsiyesinde bulunduklarını ifade etmişlerdir. Geriye kalan 10 arıcı (A1, A2, A5, A6, A7, A9, A11, A12, A13, A15) kendilerinden ürün almak için gelen müşterilere tedavi tavsiyesinde bulunduklarını ifade etmişlerdir.

Şekil 19’da oluşturulan kod bulutunda da görüldüğü üzere katılımcılar arı ürünlerinin hücre yenileyici, bağışıklık güçlendirici, enerji verici, virüs ve bakterilere karşı koruyucu olduklarını ifade etmişlerdir. Bununla beraber arı ürünlerinin iltihaplanmalar, solunum yolları ve sindirim sistemi hastalıkları, ülser, MS, öksürük, diş ve diş eti yaralanmaları, boğaz ağrısı, Covid-19 ve kanser hastalığında tedavi edici olduğunu belirtmişlerdir.

Şekil 19. Arı ürünleri ile tedavi edilen hastalıkların kod bulutu modeli

Bulgularda arıcıların arı ürünlerinin tedavi edici özelliğini genelen uygulayarak öğrendikleri ve medikal ilaçlardan ziyade arı ürünlerini tercih ettikleri anlaşılmıştır. Bu noktada, önceden arıcılığı hobi olarak yapan ancak kanser olan oğlunu arı ürünleri ile tedavi ettikten sonra arıcılığa tamamen yönelen A2 numaralı katılımcının dikkat çeken ifadesi şu şekildedir:

“...Ben arı ürünleri ile doktorların tedaviye cevap vermiyor dedikleri oğlumu tedavi ettim. Ve oğlumdan sonra bugüne kadar en az 2000 tane, modern tıptan ümidini kesmiş kanser hastası tedavi ettim ve şu anda Türkiye’de iki özel hastane modern tıptan ümidi kesilmiş olan kanser hastalarını tedavi için gönderiyor. Kızım yani arının soktuğu iğne bile ilaçtır. Havası, propolisi, poleni, sütü, arı ekmeği...”

A2 numaralı katılımcı ile kan bağı bulunan arı ürünleri ile insanları tedavi eden, akupunktur eğitimleri almış ve arıcılık meslek yüksekokulu mezunu olan A5 numaralı katılımcının konuyla ilgili ifadeleri de şu şekildedir:

“...Böyle bir tedavi tavsiyesinde bulunduk. En büyük örneği abim. Abim kanser hastalığına yakalandıktan sonra biz arıcılığa başladık ve arı ürünleri ile şifasına kavuştu. Sonrasında kendisi arıcılık yapmak istedi, bundan şifayı bulmuşum neden bu işi yapıp başka insanlara şifa olmayayım diye kendisi başladı. Dediğim gibi arı ürünlerinin tedavi potansiyeli çok yüksek...”

Ayrıca A5 numaralı katılımcının apiterapi ile ilgili bir başka ifadesi şöyledir:

“...Biz ilk Covid dünyada yayıldığı zaman CİMER’e bir yazı yazdık; arının her türlü virüs ve bakterileri propolisle dezenfekte ettiğine şahit oluyoruz yıllardır. Neden dışarda bulunan bu virüse de fayda sağlamasın diye düşünüyoruz. Bizim kovide yakalanan hastalarımızda oldu, doktor ilaçlarını kullanırmadık, tamamen arı ürünleri ile özellikle propolisle kendilerini tedavi ettik çok ta basit bir şekilde atlattılar...”

2.2. Nicel Bulgular

2.2.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine ve Arıcılık Turizmi ile İlişkilerine Yönelik Bulgular

Bu kısımda katılımcıların demografik özelliklerine yer verilmiştir. Katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek amacıyla cinsiyet, yaş, eğitim durumu, arıcılık sektöründe çalışma durumu ve apiterapi bilgilerine yönelik sorular sorulmuştur. Katılımcıların demografik özelliklerine ve arıcılık turizmi ile ilişkilerine yönelik bulgular Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8

Katılımcıların demografik özelliklerine ve arıcılık turizmi ile ilişkilerine yönelik bulgular

Katılımcıların Demografik Özellikleri	N (Sayı)	% (Yüzde)
Cinsiyet		
Kadın	172	42,6
Erkek	232	57,4
Toplam	404	100
Yaş		
18-25	113	28,0
26-35	133	32,9
36-45	91	22,5
46-55	46	11,4
56 Yaş ve üzeri	21	5,2
Toplam	404	100
Eğitim Durumu		
İlkokul	47	11,6
Ortaokul	25	6,2
Lise	88	21,8
Ön Lisans	61	15,1
Lisans	160	39,6
Lisansüstü	23	5,7
Toplam	404	100
Arıcılık Sektöründe Çalışma Durumu		
Evet	21	5,2
Hayır	383	94,8
Toplam	404	100
Sektörde Çalışma Süresi		
1 Yıldan az	4	19,2
1-4 Yıl arası	3	14,2
5-9 Yıl arası	5	23,8
10 Yıl ve üzeri	9	42,8
Toplam	21	100

Tablo 8 (devamı)

Apiterapi Bilgisi		
Hiç Bilmiyorum	87	21,5
Bilmiyorum	94	23,3
Kararsızım	138	34,2
Biliyorum	47	11,6
Çok İyi Biliyorum	38	9,4
Toplam	404	100

İlgili tabloya göre katılımcıların %42,6'sı kadınlardan, %57,4'ü erkeklerden oluşmaktadır. Ankete katılanların %5,2'si 56 yaş ve üzeri, %11,4'ü 46-55 yaş, %22,5'i 36-45 yaş, %28'i 18- yaş ve %32,9'u 26-35 yaş aralığında bulunmaktadır. Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında, katılımcıların %5,7'sinin lisansüstü öğrencisi ya da mezunu, %6,2'sinin ortaokul mezunu, %11,6'sının ilkokul mezunu, %15,1'inin ön lisans öğrencisi ya da mezunu, %21,8'inin lise mezunu, %39,6'sının lisans öğrencisi ya da mezunu olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan tabloya bakıldığında katılımcıların %5,2'sinin arıcılık sektöründe çalıştığı görülmektedir. Arıcılık sektöründe çalışan katılımcıların %14,2'sinin 1-4 yıl, %19'unun 1 yıldan az, %23,8'inin 5-9 yıl ve %42,8'inin ise 10 yıldan fazla süredir sektörde çalıştığı görülmektedir. Öte yandan katılımcıların apiterapi bilgilerine yönelik sorulan soruya katılımcıların %9,4'ü çok iyi biliyorum, %11,6'sı biliyorum, %21,5'i hiç bilmiyorum, %23,3'ü bilmiyorum ve 34,2'si kararsızım cevabını vermiştir.

2.2.2. Katılımcıların Arıcılık Turizmi Algı Düzeylerinin Boyutlarına

Yönelik Bulgular

Araştırmaya katılan kişilerin Ağrı'ya ilişkin arıcılık turizmi algı düzeylerine yönelik boyutların neler olduğunun ortaya koyulması için keşifsel faktör analizi yapılmıştır. Araştırmanın ilgili bölümlerine ait değişkenler arasındaki boyutların belirlenmesi için rotasyona tabi tutulmamış matrisin yorumlanmasının zor olmasından dolayı faktör analizinde matris “Varimax” rotasyonuna tabi tutulmuştur. Ölçeğin ilgili bölümlerine ait değişkenler arasındaki ilişkiyi en az faktör sayısını belirlemek amacıyla Kaiser Kriteri esas alınarak döndürülmemiş ve temel bileşenler yöntemi kullanılmıştır.

Faktör analizi sonucunda katılımcıların Ağrı'ya ilişkin arıcılık turizmi algı düzeylerine yönelik geliştirilen 47 önermenin 8'i (5, 13, 14, 15, 19, 20, 32 ve 41 numaralı önermeler) düşük faktör yük değerlerine sahip olduğu için ölçekten

çıkarılmıştır. Faktör analizi sonucunda, katılımcıların Ağrı'ya ilişkin arıcılık turizmi algı düzeylerinin 6 boyut ve bu boyutlara müteakip olarak 39 önermeye sahip olduğu tespit edilmiştir. Faktör analizinde ortaya konulan ölçeğe ait önermelerin toplam açıklanan varyans oranının %57,155 olduğu ve önermelerin faktör yük değerlerinin ise 0,517 ile 0,722 arasında değişim gösterdiği tespit edilmiştir.

Katılımcıların Ağrı'ya ilişkin arıcılık turizmi algı düzeylerine yönelik olarak yapılan keşifsel faktör analizi sonucunda elde edilen boyutlar ve boyutların önermelerinin ölçekteki madde numaraları Tablo 9'da gösterilmiştir. İlgili tabloya göre faktör analizi sonucunda katılımcıların Ağrı'ya ilişkin arıcılık turizmi algı düzeylerine yönelik ölçeğin birinci boyutu "Ağrı'da Arıcılık Turizmi" olarak isimlendirilmiş ve bu boyutun 13 önermeye sahip olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların Ağrı'ya ilişkin arıcılık turizmi algı düzeylerine yönelik ölçeğin ikinci boyutu "Arıcılık Turizmi için Fiziki Koşullar" olarak isimlendirilmiş ve bu boyutun 8 önermeye sahip olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan ölçeğin üçüncü boyutu "Ağrı'nın Turizm Açısından Avantajları" olarak adlandırılmakla beraber bu boyutun 6 önermeye sahip olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin dördüncü boyutu "Turistik Arz Kaynakları" olarak isimlendirilmiş ve boyutun 6 önermeye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte ölçeğin beşinci boyutu "Arıcılık turizminin Çevresel Etkileri" şeklinde adlandırılmış ve bu boyutun 3 önermeye sahip olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin son boyutu olan altıncı boyut ise "Ağrı'da Turistik Alt ve Üst Yapı" olarak adlandırılmış ve bu boyutun 3 önermeye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 9

Katılımcıların Ağrı'ya ilişkin arıcılık turizmi algılarına yönelik boyutlar

Boyut Sırası	Boyut	Ölçekteki Madde Numarası
1	Ağrı'da Arıcılık Turizmi	31, 39, 38, 37, 40, 34, 25, 24, 33, 16, 23, 30, 18
2	Arıcılık Turizmi için Fiziki Koşullar	42, 43, 44, 46, 47, 45, 17, 36
3	Ağrı'nın Turizm Açısından Avantajları	10, 11, 22, 29, 35, 12
4	Turistik Arz Kaynakları	3, 2, 4, 6, 1, 9
5	Arıcılık Turizminin Çevresel Etkileri	28, 27, 26
6	Ağrı'da Turistik Alt ve Üst Yapı	7, 8, 21

Katılımcıların Ağrı'ya ilişkin arıcılık turizmi algılarına yönelik boyutların elde edilmesi amacıyla yapılan faktör analizi sonuçları Tablo 10'da gösterilmektedir. İlgili tabloda katılımcıların Ağrı'ya ilişkin arıcılık turizmi algılarına yönelik olarak elde edilen boyutlar, boyutların önermeleri, faktör yük değerleri, KMO ve Barlett Küresellik Testi sonuçları, boyutlara göre Cronbach Alpha katsayıları ve ölçeğin Cronbach Alpha katsayısına yönelik sonuçlar bir arada gösterilmiştir.

Tablo 10

Katılımcıların Ağrı'ya ilişkin arıcılık turizmine yönelik algılarına ilişkin bulgular

Katılımcıların Ağrı'ya ilişkin arıcılık turizmi algılarına ilişkin ifadeler	Faktör Yükleri					
Ağrı'da Arıcılık Turizmi	1	2	3	4	5	6
Uygulama ve planlama aşamasını kapsayan iyi bir organizasyon ve gerçekleştirilecek farklı turizm türleri için maddi destek, yöredeki arıcılık turizmi çalışmalarının başarısı için önemlidir.	,722					
Ağrı'da arıcılık turizminin gelişmesi, diğer sektörlerin gelişimini de olumlu yönde etkileyecektir.	,704					
Yöre halkının turizm sektöründe yer alması, burada gerçekleştirilecek arıcılık turizmi çalışmalarının başarısı için önemlidir	,697					
Ağrı'daki Ahmed-i Hani Havalimanı arıcılık turizmi için avantajdır.	,691					
Ağrı'da bulunan doğal güzellikler, vadiler ve yaylalar Ağrı'nın arıcılık turizmini destekleyici önemli unsurlardır.	,686					
Ağrı halkının geleneksel yapısı ve misafirperverliği arıcılık turizmi olumlu yönde etkileyebilir.	,674					
Arıcılık turizmi uygulamalarına adapte olabilecek genç ve dinamik nüfusun varlığı yöre turizmini olumlu yönde etkileyebilir	,664					
Tarım Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen Geleneksel Bal Festivali bölgedeki arıcılık turizminin gelişimini olumlu yönde etkileyecektir.	,661					
Ağrı'nın flora (bitki) ve fauna (yaban hayatı) zenginliği arıcılık turizmini olumlu yönde etkileyebilir.	,654					
Sinek ve Aladağ Yaylaları, Davul yaylası, Pani ve Katavin Yaylaları yayla turizmi ve arıcılık turizmi için önemli bir kaynak olabilir.	,614					

Tablo 10 (devamı)

Ağrı'da Arıcılık Turizmi (devamı)	1	2	3	4	5	6
Arıcılık turizmi Ağrı ve yakın çevresinin, sosyo-kültürel gelişimini olumlu yönde etkileyecektir.	,571					
Ağrı halkı gerçekleştirilecek farklı arıcılık turizmi aktivitelerinde aktif bir şekilde yer alabilmek için arıcılık ve arıcılık turizmi hakkında eğitim desteği almalıdır.	,563					
Murat Nehri'nin içerisinde aktığı Hamur Deresi doğal güzellikleri ve kuş çeşitliliği ile arıcılık turizmine önemli katkılar sağlayabilir.	,531					
Arıcılık Turizmi İçin Fiziki Koşullar						
Nem oranının düşük olması arıcılık turizmini olumlu yönde etkilemektedir.		,695				
Yörede fabrikalaşmanın olmaması arıcılık turizmi için bir avantajdır.		,679				
Yörede tarım ilacı kullanımının düşük olması arıcılık turizmini olumlu yönde etkilemektedir.		,675				
Ağrı'nın Iğdır'a yakın olması arıcılık turizmi için bir avantajdır.		,632				
Ağrı'da yaz mevsiminin kısa sürmesi arıcılık turizmi için bir dezavantajdır.		,593				
Ağrı'da rakımın yüksek olması arıcılık turizmini olumlu yönde etkilemektedir.		,589				
Bölgede bulunan Meya Mağaraları, Hesar Mağarası ve Buz Mağarası arıcılık turizmini olumlu yönde etkileyebilir.		,587				
Ağrı ve yakın çevresinde, arıcılık turizmi çekim merkezleri için herhangi bir ulaşım sıkıntısı yaşanmamaktadır.		,463				
Ağrı'nın Turizm Açısından Avantajları						
Yöredeki kamu teşekkülleri ve yerel yönetimler turizm gelişimi için yeterli ve isteklidirler.			,828			
Yöredeki kamu teşekkülleri ve yerel yönetimler arıcılık turizminin gelişimi için yeterli ve isteklidirler.			,820			
Ağrı'daki arıcılık turizminin gelişmesi açısından yeterince kırsal kalkınma desteği sağlanmaktadır.			,766			
Yöredeki seyahat acenteleri merkez ve yakın çevresine ulaşımında yeterli hizmet vermektedir.			,750			
Ağrı ve yakın çevresinde, önemli turizm çekim merkezleri için herhangi bir ulaşım sıkıntısı yaşanmamaktadır.			,453			
Turizm Bakanlığının turizmi 12 aya yayma ve alternatif turizmi geliştirme politikaları yöre turizmini olumlu etkileyebilir.			,450			

Tablo 10 (devamı)

Turistik Arz Kaynakları	1	2	3	4	5	6
Ağrı-Iğdır arasında bulunan ve koruma altına alınan Ağrı Dağı Milli parkı bölgenin önemli doğal kaynak değeridir.				,723		
Bölgede doğal olarak üretilen Beyaz Bal arıcılık turizmi için önemli bir kaynaktır.				,658		
Türkiye’de bölge insanının olumlu imajı bölgedeki turizmin gelişimini olumlu yönde etkilemektedir.				,627		
Yöresel ürünler ve geleneksel el işçiliği (halı dokumacılığı, çorap vb.) bölge için önemli bir turizm kaynağıdır.				,603		
Ağrı’nın yer şekillerin ve iklim şartlarının arıcılık için uygun olması Ağrı’nın arıcılık turizmini olumlu yönde etkileyebilir.				,574		
Yörenin doğal ve kültürel kaynak değerleri konusunda eğitim almış, donanımlı rehberler olmayışı turizme katkı sağlanmasında önemli bir engeldir.				,506		
Arıcılık Turizminin Çevresel Etkileri						
Yöreye arıcılık turizmi için gelecek turistler, tarihi ve kültürel değerlerin tahribi ve bozulmasına sebep olur.					,874	
Yöreye arıcılık turizmi için gelecek turistler, yerel halkın yaşam tarzını ve geleneksel yapısını bozar.					,854	
Arıcılık turizmi için turistlerin Ağrı’ya gelmesi, doğal hayatın zarar görmesine, bitki örtüsünün bozulmasına ve buna bağlı olarak bölgenin estetik değerlerinin azalmasına sebep olur.					,782	
Ağrı’da Turistik Alt ve Üst Yapı						
Yörenin turizm bilinci, arıcılık turizminin gelişmesi için yeterli ve uygundur.						,799
Yörenin tanıtımı için hazırlanan mevcut internet siteleri yeterlidir						,768
Ağrı’nın üst yapısı (Otel, pansiyon, yol, lokanta, avm) turizm için yeterli ve uygundur.						,517
AÇIKLANAN VARYANS	17,248	11,428	9,434	8,127	6,324	4,594
TOPLAM AÇIKLANAN VARYANS						57,155
KMO						,882
BARLETT KÜRESELLİK TESTİ						,000
BOYUTLARA GÖRE CRONBACH ALPHA KATSAYISI	,915	,854	,831	,795	,853	,598
ÖLÇEĞİN CRONBACH ALPHA KATSAYISI						,888

2.2.3. Katılımcıların Ağrı'ya İlişkin Arıcılık Turizmi Algi Düzeylerine Yönelik Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde katılımcıların Ağrı'ya ilişkin arıcılık turizmine yönelik algı düzeyleri incelenmiştir. Katılımcıların Ağrı'ya ilişkin arıcılık turizmine yönelik algı düzeylerini belirlemek amacıyla; “Ağrı’da Arıcılık Turizmi” boyutu altında 13 soru, “Arıcılık Turizmi için Fiziki Koşullar” boyutu altında 8 soru, “Ağrı’nın Turizm Açısından Avantajları” boyutu altında 6 soru, “Turistik Arz Kaynakları” boyutu altında 6 soru, “Arıcılık Turizminin Çevresel Etkileri” boyutu altında 3 soru ve “Ağrı’da Turistik Alt ve Üst Yapı” altında 3 soru olmak üzere toplamda 39 soru sorulmuştur. Katılımcıların Ağrı'ya ilişkin arıcılık turizmi algı düzeylerini belirlemeye yönelik bulgular Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11.

Katılımcıların Ağrı'ya ilişkin arıcılık turizmi algı düzeylerine yönelik bulgular

Arıcılık Turizmi Algi Düzeyine Yönelik İfadeler	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
AĞRI'DA ARICILIK TURİZMİ		
Uygulama ve planlama aşamasını kapsayan iyi bir organizasyon ve gerçekleştirilecek farklı turizm türleri için maddi destek, yöredeki arıcılık turizmi çalışmalarının başarısı için önemlidir.	4,31	,786
Ağrı’da arıcılık turizminin gelişmesi, diğer sektörlerin gelişimini de olumlu yönde etkileyecektir.	4,50	,743
Yöre halkının turizm sektöründe yer alması, burada gerçekleştirilecek arıcılık turizmi çalışmalarının başarısı için önemlidir	4,40	,764
Ağrı’daki Ahmed-i Hani Havalimanı arıcılık turizmi için avantajdır.	4,25	,994
Ağrı’da bulunan doğal güzellikler, vadiler ve yaylalar Ağrı’nın arıcılık turizmini destekleyici önemli unsurlardır.	4,50	,740
Ağrı halkının geleneksel yapısı ve misafirperverliği arıcılık turizmi olumlu yönde etkileyebilir.	4,40	,805
Arıcılık turizmi uygulamalarına adapte olabilecek genç ve dinamik nüfusun varlığı yöre turizmini olumlu yönde etkileyebilir	4,41	,748
Tarım Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen Geleneksel Bal Festivali bölgedeki arıcılık turizminin gelişimini olumlu yönde etkileyecektir.	4,42	,769
Ağrı’nın flora (bitki) ve fauna (yaban hayatı) zenginliği arıcılık turizmini olumlu yönde etkileyebilir.	4,38	,826
Sinek ve Aladağ Yaylaları, Davul yaylası, Pani ve Katavin Yaylaları yayla turizmi ve arıcılık turizmi için önemli bir kaynak olabilir.	4,44	,751
Arıcılık turizmi Ağrı ve yakın çevresinin, sosyo-kültürel gelişimini olumlu yönde etkileyecektir.	4,26	,855
Ağrı halkı gerçekleştirilecek farklı arıcılık turizmi aktivitelerinde aktif bir şekilde yer alabilmek için arıcılık ve arıcılık turizmi hakkında eğitim desteği almalıdır.	4,40	,802
Murat Nehri’nin içerisinde aktığı Hamur Deresi doğal güzellikleri ve kuş çeşitliliği ile arıcılık turizmine önemli katkılar sağlayabilir.	4,44	,771
Genel Ortalama	4,39	,563

Tablo 11 (devamı)

ARICILIK TURİZMİ İÇİN FİZİKİ KOŞULLAR	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
Nem oranının düşük olması arıcılık turizmini olumlu yönde etkilemektedir.	4,24	,958
Yörede fabrikalaşmanın olmaması arıcılık turizmi için bir avantajdır.	4,35	1,00
Yörede tarım ilacı kullanımının düşük olması arıcılık turizmini olumlu yönde etkilemektedir.	4,42	,855
Ağrı'nın Iğdır'a yakın olması arıcılık turizmi için bir avantajdır.	4,27	,955
Ağrı'da yaz mevsiminin kısa sürmesi arıcılık turizmi için bir dezavantajdır.	4,19	,937
Ağrı'da rakımın yüksek olması arıcılık turizmini olumlu yönde etkilemektedir.	4,34	,852
Bölgede bulunan Meya Mağaraları, Hesar Mağarası ve Buz Mağarası arıcılık turizmini olumlu yönde etkileyebilir.	4,31	,956
Ağrı ve yakın çevresinde, arıcılık turizmi çekim merkezleri için herhangi bir ulaşım sıkıntısı yaşanmamaktadır.	3,72	1,23
Genel Ortalama	4,23	,684
AĞRI'NIN TURİZM AÇISINDAN AVANTAJLARI		
Yöredeki kamu teşekkülleri ve yerel yönetimler turizm gelişimi için yeterli ve isteklidirler.	3,34	1,40
Yöredeki kamu teşekkülleri ve yerel yönetimler arıcılık turizminin gelişimi için yeterli ve isteklidirler.	3,36	1,35
Ağrı'daki arıcılık turizminin gelişmesi açısından yeterince kırsal kalkınma desteği sağlanmaktadır.	3,52	1,38
Yöredeki seyahat acenteleri merkez ve yakın çevresine ulaşımında yeterli hizmet vermektedir.	3,42	1,33
Ağrı ve yakın çevresinde, önemli turizm çekim merkezleri için herhangi bir ulaşım sıkıntısı yaşanmamaktadır.	3,79	1,21
Turizm Bakanlığının turizmi 12 aya yayma ve alternatif turizmi geliştirme politikaları yöre turizmini olumlu etkileyebilir.	4,15	,849
Genel Ortalama	3,60	,936
TURİSTİK ARZ KAYNAKLARI		
Ağrı-Iğdır arasında bulunan ve koruma altına alınan Ağrı Dağı Milli parkı bölgenin önemli doğal kaynak değeridir.	4,49	,688
Bölgede doğal olarak üretilen Beyaz Bal arıcılık turizmi için önemli bir kaynaktır.	4,47	,733
Türkiye'de bölge insanının olumlu imajı bölgedeki turizmin gelişimini olumlu yönde etkilemektedir.	4,37	,794
Yöresel ürünler ve geleneksel el işçiliği (halı dokumacılığı, çorap vb.) bölge için önemli bir turizm kaynağıdır.	4,37	,877
Ağrı'nın yer şekillerin ve iklim şartlarının arıcılık için uygun olması Ağrı'nın arıcılık turizmini olumlu yönde etkileyebilir.	4,51	,773
Yörenin doğal ve kültürel kaynak değerleri konusunda eğitim almış, donanımlı rehberler olmayışı turizme katkı sağlanmasında önemli bir engeldir.	4,20	1,12
Genel Ortalama	4,40	,593

Tablo 11 (devamı)

ARICILIK TURİZMİNİN ÇEVRESEL ETKİLERİ	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
Yöreye arıcılık turizmi için gelecek turistler, tarihi ve kültürel değerlerin tahribi ve bozulmasına sebep olur.	1,92	1,16
Yöreye arıcılık turizmi için gelecek turistler, yerel halkın yaşam tarzını ve geleneksel yapısını bozar.	1,96	1,18
Arıcılık turizmi için turistlerin Ağrı'ya gelmesi, doğal hayatın zarar görmesine, bitki örtüsünün bozulmasına ve buna bağlı olarak bölgenin estetik değerlerinin azalmasına sebep olur.	2,25	1,27
Genel Ortalama	2,04	1,06
AĞRI'DA TURİSTİK ALT VE ÜST YAPI		
Yörenin turizm bilinci, arıcılık turizminin gelişmesi için yeterli ve uygundur.	2,61	1,33
Yörenin tanıtımı için hazırlanan mevcut internet siteleri yeterlidir	1,89	1,04
Ağrı'nın üst yapısı (Otel, pansiyon, yol, lokanta, avm) turizm için yeterli ve uygundur.	2,13	1,29
Genel Ortalama	2,21	,919
Ölçeğin Genel Ortalaması	3,92	,449

*1,00-1,79: Oldukça Düşük Düzey; 1,80-2,59: Düşük Düzey; 2,60-3,39: Orta Düzey; 3,40-4,19: Yüksek Düzey; 4,20-5,00: Çok Yüksek Düzey

İlgili tabloya göre katılımcıların Ağrı'ya ilişkin arıcılık turizmine yönelik algı düzeylerinin genel itibarıyla “yüksek” seviyede ($\bar{x}$: 3,92; s.s.: ,449) olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte katılımcıların arıcılık turizmine ilişkin algı düzeyleri boyutlara göre incelendiğinde; “Ağrı'da Arıcılık Turizmi” boyutu ($\bar{x}$: 4,39; s.s.: ,563), “Arıcılık Turizmi için Fiziki Koşullar” boyutu ($\bar{x}$: 4,23; s.s.: ,684) ve “Turistik Arz Kaynakları” boyutu ($\bar{x}$: 4,40; s.s.: ,593) “çok yüksek” seviyede algı düzeyine sahip olduğu tespit edilirken, “Ağrı'nın Turizm Açısından Avantajları” boyutunun ($\bar{x}$: 3,60; s.s.: ,936) “yüksek” seviyede algı düzeyine sahip olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan “Arıcılık Turizminin Çevresel Etkileri” boyutu ($\bar{x}$: 2,04; s.s.: 1,06) ile “Ağrı'da Turistik Alt ve Üst Yapı” boyutunun ($\bar{x}$: 2,21; s.s.: ,919) “oldukça düşük” seviyede algı düzeyine sahip olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcıların Ağrı'ya ilişkin arıcılık turizmi algı düzeylerine yönelik oluşturulan boyutların önermelerinin içerisinde en yüksek ve en düşük önermelerin bilinmesi ilgili araştırma açısından önemli bir noktadır. Bu bağlamda “Ağrı'da Arıcılık Turizmi” boyutu içerisinde yer alan “Ağrı'da bulunan doğal güzellikler, vadiler ve yaylalar Ağrı'nın arıcılık turizmini destekleyici önemli unsurlardır ($\bar{x}$: 4,50; s.s.: ,740)” ifadesinin en yüksek, “Ağrı'daki Ahmed-i Hani Havalimanı arıcılık turizmi için

avantajdır ($\bar{x}$: 4,25; s.s: ,994)” ifadesinin ise en düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir. “Arıcılık Turizmi için Fiziki Koşullar” boyutu içerisinde yer alan “Yörede tarım ilacı kullanımının düşük olması arıcılık turizmini olumlu yönde etkilemektedir ($\bar{x}$: 4,42; s.s: ,855)” ifadesinin en yüksek, “Ağrı ve yakın çevresinde, arıcılık turizmi çekim merkezleri için herhangi bir ulaşım sıkıntısı yaşanmamaktadır ($\bar{x}$:3,72; s.s: 1,23)” ifadesinin ise en düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir. “Ağrı’nın Turizm Açısından Avantajları” boyutu içerisinde yer alan “Turizm Bakanlığının turizmi 12 aya yayma ve alternatif turizmi geliştirme politikaları yöre turizmini olumlu etkileyebilir ($\bar{x}$: 4,15; s.s: ,849)” ifadesinin en yüksek, “Yöredeki kamu teşekkülleri ve yerel yönetimler turizm gelişimi için yeterli ve isteklidirler ($\bar{x}$: 3,34; s.s: 1,40)” ifadesinin ise en düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir. “Turistik Arz Kaynakları” boyutu içerisinde yer alan “Ağrı’nın yer şekillerin ve iklim şartlarının arıcılık için uygun olması Ağrı’nın arıcılık turizmini olumlu yönde etkileyebilir ($\bar{x}$: 4,51; s.s: ,773)” ifadesinin en yüksek, “Yörenin doğal ve kültürel kaynak değerleri konusunda eğitim almış, donanımlı rehberler olmayışı turizme katkı sağlanmasında önemli bir engeldir ($\bar{x}$: 4,20; s.s: 1,12)” ifadesinin ise en düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir. “Arıcılık Turizminin Çevresel Etkileri” boyutu içerisinde yer alan “Arıcılık turizmi için turistlerin Ağrı’ya gelmesi, doğal hayatın zarar görmesine, bitki örtüsünün bozulmasına ve buna bağlı olarak bölgenin estetik değerlerinin azalmasına sebep olur ($\bar{x}$: 2,25; s.s: 1,27)” ifadesinin en yüksek, “Yöreye arıcılık turizmi için gelecek turistler, tarihi ve kültürel değerlerin tahribi ve bozulmasına sebep olur ($\bar{x}$: 1,92; s.s: 1,16)” ifadesinin ise en düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Son olarak; “Ağrı’da Turistik Alt ve Üst Yapı” boyutu içerisinde yer alan “Yörenin turizm bilinci, arıcılık turizminin gelişmesi için yeterli ve uygundur ($\bar{x}$: 2,61; s.s: 1,33)” ifadesinin en yüksek, “Yörenin tanıtımı için hazırlanan mevcut internet siteleri yeterlidir ($\bar{x}$: 1,89; s.s: 1,04)” ifadesinin ise en düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

2.2.4. Arıcılık Turizmi Algılarının Demografik Özellikleri İtibarı ile Farklılıklarına İlişkin Bulgular

Katılımcıların demografik özellikleri itibarı ile Ağrı’ya yönelik arıcılık turizmi algılarının farklılıklarını tespit etmek amacıyla; Ağrı’ya yönelik arıcılık turizmi algılarına ilişkin ifadeler bağımlı değişken, iki grup özelliği taşımasından dolayı demografik özellikler (Cinsiyet, Arıcılık Sektöründe Çalışma Durumu) ise bağımsız değişken olarak alınarak, bağımsız örneklem T Testi (Independent Samples)

yapılmıştır. Öte yandan iki gruptan çok özellik taşımasından dolayı diğer değişkenler (Yaş, Eğitim Durumu, Arıcılık Sektöründe Çalışma Süresi, Apiterapi Bilgi Düzeyi) bağımsız değişken olarak alınarak, Tek Yönlü Varyans Analizi (One Way ANOVA)’ne tabi tutulmuştur.

2.2.4.1. Bağımsız örneklem T testi bulguları

Araştırmada, katılımcıların Ağrı’ya ilişkin arıcılık turizmi potansiyeline yönelik algılarının cinsiyetleri ve arıcılık sektöründe çalışma durumları arasında farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla H1 ve H2 hipotezleri belirlenmiştir.

H1: Katılımcıların Ağrı ilinin arıcılık turizmi potansiyeline yönelik düşünceleri ile cinsiyetleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 12

Katılımcıların Ağrı’ya ilişkin arıcılık turizmine yönelik algıları ile cinsiyet değişkenine ilişkin bağımsız örneklem t testi bulguları

Cinsiyetiniz?	N	Mean	Levene Testi F	Levene P	Sig. 2
Kadın	172	3,94	,041	,839	,504
Erkek	232	3,91			

Tablo 12’ye göre Sig. 2 tailed $P=,504>0,05$ olduğundan istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu bulgu doğrultusunda H1 hipotezi reddedilmiştir. Diğer bir deyişle araştırmaya katılan katılımcıların cinsiyeti ne olursa olsun, arıcılık turizmine yönelik düşünceleri benzer durumdadır.

H2: Katılımcıların Ağrı ilinin arıcılık turizmi potansiyeline yönelik düşünceleri ile arıcılık sektöründe çalışma durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 13

Katılımcıların Ağrı'ya ilişkin arıcılık turizmine yönelik algıları ile arıcılık sektöründe çalışma durumu değişkenine ilişkin bağımsız örneklem t testi bulguları

Arıcılık sektöründe çalışıyor musunuz?	N	Mean	Levene Testi F	Levene p	Sig.2
Evet	21	3,84			
Hayır	383	3,92	,006	,938	,425

Tablo 13'e göre Sig. 2 tailed değeri $P=,938>0,05$ olduğundan istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu bulgu doğrultusunda H2 hipotezi reddedilmiştir. Diğer bir deyişle katılımcılar arıcılık sektöründe çalışsa da çalışmasa da arıcılık turizmine yönelik düşünceleri benzer durumdadır.

2.2.4.2. Tek yönlü varyans (ANOVA) analizi bulguları

Araştırmada, katılımcıların Ağrı'ya ilişkin arıcılık turizmi potansiyeline yönelik algılarının yaş, eğitim durumu, arıcılık sektöründe çalışma süresi ve apiterapi bilgi düzeyleri arasında farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla H3, H4, H5 ve H6 hipotezleri belirlenmiştir.

H3: Katılımcıların Ağrı ilinin arıcılık turizmi potansiyeline yönelik düşünceleri ile yaş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 14

Katılımcıların Ağrı'ya ilişkin arıcılık turizmine yönelik algıları ile yaş değişkenine ilişkin tek yönlü varyans (ANOVA) analizi bulguları

Gruplar	Sayı	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	F	P
18-25	113	3,88	,522		
26-35	133	3,97	,401		
36-45	91	3,95	,366	2,26	,062
46-55	46	3,90	,426		
56 Yaş ve üstü	21	3,68	,609		
Toplam	404	3,92	,449		

Tablo 14'e göre katılımcıların Ağrı'ya ilişkin arıcılık turizmine yönelik düşünceleri ile yaşları arasında $P=,062>0,05$ olduğundan istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Başka bir ifade ile kişilerin yaşları kaç olursa olsun,

Ağrı'ya ilişkin arıcılık turizmine yönelik düşünceleri benzer durumdadır. Bu bulgu doğrultusunda H3 hipotezi reddedilmiştir.

H4: Katılımcıların Ağrı ilinin arıcılık turizmi potansiyeline yönelik düşünceleri ile eğitim durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 15

Katılımcıların Ağrı'ya ilişkin arıcılık turizmine yönelik algıları ile eğitim durumu değişkenine ilişkin tek yönlü varyans (ANOVA) analizi bulguları

Gruplar	Sayı	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	F	P
İlkokul	47	3,99	,509	2,20	,053
Ortaokul	25	3,92	,449		
Lise	88	3,80	,549		
Ön lisans	61	3,93	,409		
Lisans	160	3,98	,369		
Lisansüstü	23	3,84	,435		
Toplam	404	3,92	,449		

Tablo 15'e göre katılımcıların Ağrı'ya ilişkin arıcılık turizmine yönelik düşünceleri ile eğitim durumları arasında $P=,053>0,05$ olduğundan istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Diğer bir deyiş ile kişilerin eğitim durumu ne olursa olsun, Ağrı'ya ilişkin arıcılık turizmine yönelik düşünceleri benzer durumdadır. Bu bulgu doğrultusunda H4 hipotezi reddedilmiştir.

H5: Katılımcıların Ağrı ilinin arıcılık turizmi potansiyeline yönelik düşünceleri ile arıcılık sektöründe çalışma süreleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 16

Sektörde çalışan katılımcıların Ağrı'ya ilişkin arıcılık turizmine yönelik algıları ile sektörde çalışma süresi değişkenine ilişkin tek yönlü varyans (ANOVA) analizi bulguları

Gruplar	Sayı	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	F	P
1 Yıldan az	4	4,01	,060	1,02	,408
1-4 yıl arası	3	4,14	,747		
5-9 yıl arası	5	3,61	,540		
10 yıl ve üzeri	9	3,80	,421		
Toplam	21	3,84	,468		

Tablo 16'ya göre arıcılık sektöründe çalışan katılımcıların Ağrı'ya ilişkin arıcılık turizmine yönelik düşünceleri ile sektörde çalışma süreleri arasında $P=,408>0,05$ olduğundan istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Diğer bir deyiş ile sektörde çalışan kişilerin çalışma süreleri kaç yıl olursa olsun, Ağrı'ya ilişkin arıcılık turizmine yönelik düşünceleri benzer durumdadır. Bu bulgu doğrultusunda H5 hipotezi reddedilmiştir.

H6: Katılımcıların Ağrı ilinin arıcılık turizmi potansiyeline yönelik düşünceleri ile apiterapiye dair bilgi düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 17

Katılımcıların Ağrı'ya ilişkin arıcılık turizmine yönelik algıları ile apiterapi bilgi düzeyi değişkenine ilişkin tek yönlü varyans (ANOVA) analizi bulguları

Gruplar	Sayı	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	F	P
Hiç Bilmiyorum	87	3,87	,544	1,87	,114
Bilmiyorum	94	3,96	,330		
Kararsızım	138	3,97	,427		
Biliyorum	47	3,80	,417		
Çok İyi Biliyorum	38	3,88	,546		
Toplam	404	3,92	,449		

Tablo 17'ye göre katılımcıların Ağrı'ya ilişkin arıcılık turizmine yönelik düşünceleri ile apiterapi bilgi düzeyleri arasında $P=,114>0,05$ olduğundan istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Diğer bir deyiş ile kişilerin apiterapi bilgi düzeyleri olursa olsun, Ağrı'ya ilişkin arıcılık turizmine yönelik düşünceleri benzer durumdadır. Bu bulgu doğrultusunda H6 hipotezi reddedilmiştir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Ağrı'nın arıcılık turizmi potansiyeli ile mevcut turizmin durumunu öğrenmek amacıyla yapılan araştırmanın hem nicel örnekleminin hem de nitel örneklem grubunun cevapları doğrultusunda ulaşılan sonuçlar aşağıda belirtildiği gibidir.

Araştırmanın nicel aşamasında uygulanan anket çalışmasına dahil olan katılımcıların büyük bir kısmının erkeklerden oluştuğu, çoğunluğun 26-35 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların apiterapi bilgi düzeyleri incelendiğinde ise katılımcıların %34,2 gibi büyük bir kısmının kararsız olduğu, %21,5'inin hiç bilmediği ve sadece %9,4 gibi küçük bir kısmının çok iyi bildiği tespit edilmiştir. Liourta (2018) tarafından yapılan çalışmada katılımcıların %21'inin kavramı bildiği tespit edilmiştir.

Araştırmanın nitel aşamasına dahil olan katılımcıların yalnızca birinin kadın geriye kalan 14'ünün ise erkek olduğu görülmüştür. Katılımcıların 12'sinin arıcılık mesleğini bir geçim kaynağı olarak gördüğü anlaşılrken, diğer üç arıcı için ise hobi mahiyetinde olduğu anlaşılmıştır. Katılımcılardan meslekte en az faaliyet gösteren 3 arıcının 4-5 yıldır bu alanda çalıştığı anlaşılrken, en fazla çalışan 2 arıcının ise bu işi 50 yıldır yaptığı anlaşılmıştır. Katılımcılardan 9 arıcının arıcılık mesleğini asıl iş olarak yaptığı anlaşılrken, 6 arıcının ise ek iş olarak yaptığı anlaşılmıştır. Öte yandan arıcıların büyük çoğunluğunun arıcılık mesleğini sonradan yapmaya başladığı, bir arıcının bu mesleği babasından öğrenip devam ettirdiği anlaşılmıştır. Diğer taraftan katılımcıların bilgi düzeyleri incelendiğinde ise bir arıcın konuya ilişkin bilgisi olmadığı, geriye kalan 14 arıcının arı ürünleri ile tedavi yapıldığını bildiği tespit edilmiştir. Buna ek olarak 10 arıcının apiterapi tedavi kavramını tam anlamıyla bildiği de tespit edilmiştir. Suna (2020) tarafından yapılan araştırmada 4 arıcının apiterapi kavramını tam anlamıyla bildiği, bununla beraber tüm arıcıların arı ürünleri ile tedavi yapıldığını bildiği tespit edilmiştir.

Araştırmanın nicel aşaması için geliştirilen ölçeğin 39 önerme ve "Ağrı'da Arıcılık Turizmi, Arıcılık Turizmi için Fiziki Koşullar, Ağrı'nın Turizm Açısından Avantajları, Turistik Arz Kaynakları, Arıcılık Turizminin Çevresel Etkileri ve Ağrı'da

Turistik Alt ve Üst Yapı” olmak üzere 6 boyuttan oluştuğu tespit edilmiştir. Çalışmanın nitel aşaması için geliştirilen görüşme formunun ise “Ağrı İlinde Turizm, Ağrı İlinde Kırsal Turizm ve Ağrı İlinde Arıcılık Turizmi ve Apiterapi” olmak üzere 3 tema ve 9 alt koddan oluştuğu tespit edilmiştir.

Araştırmanın nicel aşaması için geliştirilen ölçekte varyansı en yüksek düzeyde açıklanan boyutun “Ağrı’da Arıcılık Turizmi” boyutu olduğu görülmüştür. Bu sonuç Ağrı halkının Ağrı’da geliştirilecek olan arıcılık turizmine karşı olumlu düşüncelere sahip olduğunu göstermektedir. Geliştirilen ölçeğin varyansı en düşük düzeyde açıklanan boyutunun ise “Ağrı’da Turistik Alt ve Üst Yapı” boyutu olduğu görülmüştür. Bu durum yerel halkın Ağrı’nın turistik alt ve üst yapı yönünden zayıf olduğunu düşündüğünü göstermektedir.

Nitel aşamada katılımcıların 13’ünün Ağrı’nın arıcılık turizmi için doğal kaynaklar açısından yüksek potansiyele sahip olduğunu, Ağrı’da gerçekleştirildiği takdirde önemli sonuçlar alınacağını düşündükleri anlaşılmıştır. Katılımcıların Ağrı’daki turistik alt ve üst yapıya yönelik görüşleri incelendiğinde ise katılımcıların Ağrı’nın turizm açısından büyük bir potansiyele sahip olduğunu düşündüğü ancak konaklama tesislerinin, sağlık tesislerinin, eğlence mekanlarının ve hava yolu ulaşımının yetersiz olduğunu, şehir içindeki yolların çok kötü olduğunu düşündükleri görülmüştür. Sonuç olarak katılımcıların alt ve üst yapıya yönelik düşüncelerinin olumsuz olduğu anlaşılmıştır.

Araştırmanın nicel aşamasında oluşturulmuş olan “Arıcılık Turizmi için Fiziki Koşullar” boyutu incelendiğinde en yüksek faktör yükü değerine sırasıyla; “Nem oranının düşük olması arıcılık turizmini olumlu yönde etkilemektedir”, “Yörede fabrikalaşmanın olmaması arıcılık turizmi için bir avantajdır”, “Yörede tarım ilacı kullanımının düşük olması arıcılık turizmini olumlu yönde etkilemektedir”, “Ağrı’nın Iğdır’a yakın olması arıcılık turizmi için bir avantajdır” önermelerinin sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç katılımcıların büyük oranda Ağrı’nın fiziki koşullarının arıcılık turizmi için uygun olduğunu düşündüğünü göstermektedir. Öte yandan “Ağrı’da yaz mevsiminin kısa sürmesi arıcılık turizmi için bir dezavantajdır” önermesinin aritmetik ortalamasının 4,19 olduğu görülmüş, bu durumun katılımcıların büyük çoğunluğunun Ağrı’da yaz mevsiminin kısa sürmesini bir dezavantaj olarak gördüğünü göstermiştir. Yapılan görüşmelerde ise katılımcıların Ağrı’nın sahip

olduğu yayla ve meraların, temiz havasının, flora ve fauna çeşitliliğinin arıcılık turizmi için oldukça elverişli olduğunu belirttikleri görülmüştür.

Araştırma ölçeğinde oluşturulmuş olan “Ağrı’nın Turizm Açısından Avantajları” boyutu incelendiğinde aritmetik ortalaması en yüksek olan önermenin 4,15’lik oranla “Turizm Bakanlığının turizmi 12 aya yayma ve alternatif turizmi geliştirme politikaları yöre turizmini olumlu etkileyebilir” önermesi olduğu görülmüştür. Öte yandan aritmetik ortalaması en düşük olan önermenin ise 3,34’lük bir oranla “Yöredeki kamu teşekkülleri ve yerel yönetimler turizm gelişimi için yeterli ve isteklidirler” önermesi olduğu görülmüştür. Boyutun diğer önermelerinin ortalamalarının ise 3,79 ile 3,36 aralığında değiştiği tespit edilmiştir. Bu durumun yerel halkın Ağrı’nın turizm açısından avantajları konusunda net bir fikre varamadığını ve kararsız kaldığını gösterdiği düşünülmektedir. Diğer yandan nitel aşamada yapılan görüşmelerde ise katılımcıların Ağrı’nın turistik açıdan avantajlı olduğunu ancak yeterli desteğin bulunmadığını ifade ettikleri sonucuna ulaşmışlardır. Sonuç olarak hem anket katılımcılarının hem de görüşme katılımcılarının bu konuda hemen hemen aynı fikirde olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın nicel aşamasında geliştirilen ölçeğin bir diğer boyutu olan “Turistik Arz Kaynakları” boyutu incelendiğinde katılımcı cevaplarının genel aritmetik ortalamasının 4,40 olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan katılımcıların diğer önermelere verdiği cevapların aritmetik ortalamalarının 4,20 ile 4,51 aralığında değiştiği görülmüştür. Bu durum anket katılımcılarının Ağrı’nın turistik arz kaynakları konusunda oldukça iyi durumda olduğunu düşündüklerini göstermiştir. Diğer yandan derinlemesine cevaplar alabilmek adına nitel aşama katılımcılarına konu ile ilgili düşünceleri sorulmuş ve katılımcıların anket katılımcılarıyla aynı fikirde oldukları anlaşılmıştır. Katılımcıların 14’ünün Doğubayazıt’ta bulunan İshak Paşa Sarayını Ağrı’nın en büyük turistik kaynak değeri ve çekicilik unsuru olduğunu ifade ettiği anlaşılmıştır. Bunların birlikte katılımcıların Ağrı Dağı’nı, Meteor Çukuru ’nu, Ahmed-i Hani Türbesi’ni, yayları ve diğer özellikli dağları da Ağrı’nın önemli turistik değerleri arasında gördüğü anlaşılmıştır. Tüm bunlara ek olarak; mülakat katılımcılarının Ağrı’da turistik değeri fazla olan yerlerin bulunduğunu ancak bunların koruma altına alınmadığını yahut değerlendirilmediğini ifade ettikleri görülmüştür. Buradan hareketle Ağrı halkının Ağrı’nın turistik açıdan zengin kaynaklara sahip olduğunu düşündükleri sonucuna ulaşılabilir.

Katılımcıların arıcılık turizminin çevresel etkileri konusundaki görüşleri incelendiğinde ise nicel aşamadaki önermelerin genel aritmetik ortalamasının 2,04; önermelerin ortalamalarının ise 1,92 ile 2,25 aralığında olduğu tespit edilmiştir. Bu durum katılımcıların büyük bir çoğunluğunun arıcılık turizminin çevresel açıdan olumsuz bir etki göstermeyeceği düşüncesinde olduğunu göstermektedir. Kancler (2020) tarafından yapılan araştırmada katılımcıların %95'inin arıcılık turizminin çevreye etkisinin olumlu olacağını düşündüğü tespit edilmiştir. Araştırmanın nitel aşamasında ise katılımcılardan ikisinin arının yaşam alanına müdahale olacağından ve insanların arıdan korkması hasebiyle turizme fayda getirmeyeceğini düşündüğünden dolayı Ağrı'da arıcılık turizminin gelişimine olumsuz baktığı anlaşılmıştır. Öte yandan geriye kalan 13 arıcının ise Ağrı'da arıcılık turizminin gelişimine olumlu baktığı anlaşılmıştır. Ağrı'da arıcılık turizminin gelişimine olumlu bakış açısına sahip olan katılımcıların arıcılık turizmi ile birlikte Ağrı'da istihdamın artacağını, dış göçün azalacağını, arının ve arıcılığın keşfedileceğini, arz talep dengesinin oluşacağını düşündüğü anlaşılmıştır. Bunlara ek olarak katılımcıların arıcılık turizminin ülke ve il ekonomisine büyük katkıları olacağını, arıcılık turizmi ile beraber kaliteli balın ucuza üretilbileceğini, ilin tanıtılmasında büyük bir avantaj olacağını, insanlara ek bir gelir kaynağı olacağını ve turistik çekicilik oluşturacağını düşündükleri de ulaşılan diğer sonuçlar arasında bulunmaktadır. Tüm bunlardan yola çıkarak Ağrı halkının ilde arıcılık turizminin gelişiminin olumlu etkiler oluşturacağını düşündüğü sonucuna ulaşılmıştır. Uzun (2021) tarafından Muğla'da yapılan araştırmada katılımcıların arıcılık turizminin çoğunlukla olumlu etkilerinin olacağı tespit edilmiştir. Suna (2020) tarafından yapılan araştırmada da arıcılık turizminin olumlu etkilerinin daha yoğun olacağı tespit edilmiştir.

Sonuç olarak hem anket hem de görüşmeye katılan kişilerin görüşleri doğrultusunda elde edilen sonuçlar incelendiğinde; yerel halkın arıcılık turizmine yönelik düşüncelerinin olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların Ağrı'da potansiyelin yüksek olduğunu ancak yeterli yatırım ve düzenlemelerin yapılmadığını düşündüğü tespit edilmiştir. Buradan hareketle Ağrı'nın arıcılık turizmi için doğal kaynaklar açısından yeterli alt yapıya sahip olduğu ancak turistik olarak alt ve üst yapı konusunda yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Katılımcıların Ağrı turizmi ve Ağrı’da arıcılık turizmi gelişimine yönelik düşüncelerini derinlemesine öğrenmek amacıyla nitel aşamada örneklem grubuna yöneltilen diğer sorulardan elde edilen sonuçlar ise aşağıda belirtildiği gibidir.

Katılımcıların Ağrı’nın kırsal turizm potansiyeline yönelik verdiği cevaplardan 14 katılımcının potansiyelin yüksek olduğunu bir katılımcının ise böyle bir potansiyelin olmadığını düşündüğü tespit edilmiştir. Buna ek olarak katılımcıların Ağrı’da kamp-karavan turizmi, kuş gözlemciliği, av turizmi, eko ve yeşil turizm, arıcılık turizmi, rekreasyonel turizm, yayla turizmi, kış turizmi gibi turizm türleri için yüksek potansiyel olduğunu düşündükleri tespit edilmiştir. Öte yandan katılımcıların Ağrı’daki turistik gelişim için devlet organlarının konunun üzerine düşmesi gerektiğini, tanıtımların etkin bir şekilde yapması gerektiğini düşündüğü de tespit edilen sonuçlar arasındadır.

Katılımcıların arıcılık turizmine yönelik bilgi düzeyleri incelendiğinde; örneklem grubundan 9 kişinin arıcılık turizmini daha önce hiç duymadığı yalnızca 5 kişinin kavramı bildiği tespit edilmiştir. Öte yandan katılımcılardan bir kişinin ise bu konuda daha fazla bilgi sahibi olduğu ve arıcılık turizmi ile ilgili gerçekleştirmek istediği fikirlerinin olduğu tespit edilmiştir. Buradan hareketle katılımcıların büyük çoğunluğunun arıcılık turizmi ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Uzun (2021) tarafından yapılan araştırmada 9 arıcının arıcılık turizmini duyduğu, 2 arıcının ise daha önce hiç duymadığı tespit edilmiştir.

Ağrı’da üretilen arı ürünlerine bakıldığında katılımcıların tümünün bal ve polen üretimi yaptığı bunlara ilaveten 13’ünün propolis, 8’inin arı sütü, 5’inin perga (arı ekmeği), 3’ünün bal mumu, 2’sinin arı zehri ve birinin de ana arı üretimi yaptığı tespit edilmiştir. Elde edilen bu veriler ve katılımcıların görüşleri doğrultusunda Ağrı’da uygun ortam oluşturulup gerekli ekipman sağlandığı taktirde tüm arı ürünlerinin üretilebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Suna (2020) tarafından yapılan araştırmada katılımcıların hepsi bal üretimi yaparken, çoğunun aynı zamanda polen ve propolis de ürettiği tespit edilmiştir. Öte yandan yine aynı çalışmada katılımcıların arı sütü, arı zehri ve balmumu üretimi yaptığı da tespit edilmiştir.

Ağrı’da arı ürünlerinin Pazar yeterliliği incelendiğinde; katılımcıların 7’sinin pazarın yeterli olduğu, 6’sının yetersiz olduğu ve 2’sinin ise pazarın kısıtlı olduğunu düşündüğü tespit edilmiştir. Pazarın yetersiz ve kısıtlı olduğunu düşünen katılımcıların

bu durumun çoğunlukla merdiven altı üretimin fazla olmasından ve gerekli denetimlerin yeterli ve etkin bir şekilde yapılmamasından kaynaklandığını düşündüğü anlaşılmıştır. Katılımcıların ürünlerini nasıl sattıkları konusunda ise bir katılımcının bu işi hobi olarak yaptığı için satış yapmadığı, 5 katılımcının satışlarını kendi işletmesinde yaptığı, 5 katılımcının sadece yakın çevre ve akrabalarına yaptığı anlaşıırken 3 katılımcının ayriyeten il dışına da satış yaptığı anlaşılmıştır. Bu durum yeterli desteklemeler sağlandığı takdirde Ağrı'nın arıcılık sektöründe ülke genelinde de büyük gelişme kat edebileceğini göstermektedir.

Katılımcıların apiterapiye yönelik bilgi düzeyleri hakkındaki sonuçlar nicel aşama sonuçlarıyla beraber değerlendirilmiştir. Ancak görüşmeler esnasında katılımcıların gerek çevrelerindeki kişilere gerekse müşterilerine arı ürünleri ile tedavi tavsiyesinde bulunduğu tespit edilen bir diğer sonuçtur. Katılımcıların öksürük, sindirim sistemi ve solunum yolları hastalıkları, diş ve dişeti yaralanmaları, iltihaplanmalar ve ülser gibi rahatsızlıklarda arı ürünlerini önerdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların arı ürünlerini enerji kaynağı, virüs ve bakterilere karşı koruyucu, hücre yenileyici ve bağışıklık güçlendirici olarak gördükleri de elde edilen sonuçlar arasındadır. Tüm bunlara ek olarak katılımcıların arı ürünlerinin kanser hastalığının tedavisinde de büyük etki gösterdiğini düşündüğü anlaşılmıştır. Bu konuda görüşme katılımcılarından bir kişinin kanser olan oğlunu arı ürünleri ile tedavi ettiği de öğrenilmiştir. Bu noktada Ağrı'da insanların arı ürünleri ile tedavi olma noktasında talepte bulundukları ve arıcıların ise bu talepleri karşılama noktasında oldukça istekli oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Suna (2020) tarafından yapılan çalışmada katılımcıların arı ürünlerinin bronşit, grip, soğuk algınlığı, romatizmal ağrılar, kanser, nefes darlığı, astım ve koah gibi hastalıklar ile kısırlığa iyi geldiğini ifade ettikleri tespit edilmiştir. Yine aynı çalışmada katılımcıların büyük çoğunluğunun kendilerinden ürün alan kişilere ve kendi aile bireylerine tedavi tavsiyesinde bulundukları tespit edilmiştir.

Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda Ağrı turizmine ve arıcılık turizmine yönelik verilebilecek öneriler; kamu kurumlarına yönelik öneriler, İl Kültür Turizm Müdürlüğü'ne yönelik öneriler, İl Tarım Müdürlüğü'ne yönelik öneriler, İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne yönelik öneriler ve akademisyenlere yönelik öneriler olarak 5 hususta ele alınmıştır.

Kamu kurumlarına yönelik öneriler:

- Belediye ve karayolları iş birliğiyle şehir merkezine ve turistik çekicilik noktalara giden yollar yenilenebilir.
- İlgili kurumlar tarafından sağlık tesislerindeki doktor eksikliği gibi problemlerin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yapılabilir.
- Belediye tarafından düzenlenen Buz Festivali'ne diğer illerden turist çekebilmek için tanıtıcı faaliyetlere önem verilebilir.

İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne yönelik öneriler:

- Turizm müdürlüğü, belediye ve valilik iş birliğinde turistik tesislere yönelik teşvikler oluşturulabilir.
- Turistleri şehir merkezinde tutmak adına şehrin turistik üst yapısını geliştirmeye yönelik çalışmalar yapılabilir.
- Şehrin tanıtımı için bulunan web siteleri ve sosyal medya hesapları yenilenip içerikler sürekli güncellenebilir.
- Şehirde bulunan ancak koruma altına alınmamış, unutulmaya yüz tutmuş turistik kaynaklar turizme kazandırılabilir.
- Havalimanı, otogar ve şehrin en işlek caddesi olan Cumhuriyet Caddesi'ne turizm ofisleri açılıp şehri tanıtan broşürler dağıtılabilir. Bununla birlikte şehre gelen yerli ve yabancı turistlere şehirdeki aktiviteler hakkında bilgi verilebilir.
- Dünya Arıcılık Günü'nde şehrin belli noktalarında şenlikler düzenlenerek insanların arıya, arıcılık turizmine ve apiterapiye karşı farkındalıkları artırılabilir.
- İnsanların arıcılık turizmi konusunda bilinçlenmesi ve arıcılık turizmini tam anlamıyla kavrayabilmesi amacıyla ilgili kurumlar ortaklığında mini bir "Api Köy" kurulabilir. Kurulan bu mini Api Köy'e yetişkinlere ve çocuklara özgü gezi programları düzenlenebilir. Bu sayede insanlar arıcılık turizmini deneyimleyerek öğrenme fırsatına sahip olabilirler.
- Serhat Kalkınma Ajansı (SERKA) ile arıcılık turizmine yönelik projeler gerçekleştirilebilir.
- SERKA ile birlikte 'arıcılık turizmi koridoru' oluşturularak Doğu Anadolu Bölgesi'nde yapılan arıcılığın tanıtımı yapılarak arıcılık turizmi geliştirilebilir.

İl Tarım Müdürlüğü'ne yönelik öneriler:

- İl Tarım Müdürlüğü tarafından verilen arıcılık kursunda kursiyerlere arıcılık turizmi ve apiterapi hakkında bilgi verebilecek yeni bir eğitim modülü verilebilir.
- Ağrı Arıcılar Birliği'ne kayıtlı olan arıcılara uzman kişiler tarafından arıcılık turizmi eğitimleri verilebilir.
- İl Tarım Müdürlüğü tarafından düzenlenen Geleneksel Bal Festivali'nde arıcılık turizminin anlatıldığı standlar kurulup kişiler bilgilendirilebilir.
- Geleneksel Bal Festivali'nde arı ürünlerinin faydaları ve apiterapi tedavi yöntemleri anlatılıp insanlar arı ürünleri kullanımına teşvik edilebilir.

İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne yönelik öneriler:

- Milli Eğitim Müdürlüğü, İl Tarım Müdürlüğü ve Arıcılar Birliği iş birliğinde çocuklara arıları sevmeye bilincini kazandırmak amacıyla okullardaki kulüp çalışmalarına arıcılık turizmi dahil edilebilir.
- Okullar arıcılık turizmini bir TDP projesi olarak ele alabilirler.
- Her yıl yenilenen seçmeli derslere arı ve arıcılık ile ilgili dersler eklenip öğrencilerin arıya ve arıcılığa karşı bakış açısı geliştirilebilir.
- Anaokulu ve ilkokul öğrencilerine yönelik yapılan etkinliklere arı ve arıcılıkla ilgili etkinlikler dahil edilebilir.

Akademisyenlere yönelik öneriler:

- Bu araştırma COVID-19 döneminde yapıldığı için belli kısıtlılıklarla karşılaşmıştır. COVID-19'un etkilerinin azaldığı bir dönemde yapılması konuyla ilgili daha geniş kapsamlı sonuçlara ulaşılmasını sağlayabilir.
- Bu araştırma karma yöntemler araştırması olarak tasarladığı için hem anket hem de mülakat tekniği kullanılmıştır. Bundan sonra akademisyenler bu tekniklerden yalnızca birini kullanarak ilerleyebilirler.
- Bu araştırma hem halk hem de arıcılar olmak üzere tüm paydaşlara yönelik olarak yapılmıştır. Bundan sonra bu konuyu çalışacak olan akademisyenler bu paydaşlardan sadece birine yönelik olarak çalışabilirler.
- Bu araştırma kırsal turizm kapsamında ele alınmıştır. Sadece arıcılık turizmi ele alınarak daha kapsamlı bir araştırma yapılabilir.

KAYNAKLAR

- Ahuja, V. ve Ahuja, A. (2011). Apitherapy- A sweet approach to dental diseases. Part II: Propolis, *Journal of Academy of Advanced Dental Research*, 2(2), 1-8.
- Akca, H., Sayılı, M. ve Bal, T. (2012). Rurality, sustainable development and rural tourism, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 113-124.
- Aktürk, O. (2020). *Kırsal turizmin kırsal kalkınmaya etkisinde kooperatiflerin rolü: Kuyucak örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Alexander, N. ve McKenna, A. (1998). Rural tourism in the heart of England, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 10(5), 203-207.
- Ali, A.M. ve Kunugi, H. (2020). Apitherapy for age-related skeletal muscle dysfunction (sarcopenia): a review on the effects of royal jelly, propolis and bee pollen, *Foods*, 9(1362), 1-38.
- Ali, M. A. A. S. M. (2012). Studies on bee venom and its medical uses, *International Journal of Advancements in Research & Technology*, 1(2), 1-16.
- Aliyeva, Zh. N., Baiburiyev, R. M., Lorant, D.D., Shagyraby, A.S. ve Kaliaskarova, Z.K. (2019). Problems and prospects of development of apitourism in Kazakhstan, *Bulletin of National Academy of Sciences of The Republic of Kazakhstan*, (382), 45-53.
- Ambrozic, B. ve Koritnik Trepel, D. (2018). Apitourism in Slovenia and 20th May- World Bee Day, *Bee World*, 95(2), 46.
- An, W. ve Alarcon, S. (2020). How can rural tourism be sustainable? A systematic review, *Sustainability*, 12(7758), 1-23.
- Ana, M.I. (2017). Ecotourism, Agro-tourism and rural tourism in the European Union, *Cactus Tourism Journal*, 15(2), 6-14.

- Arawwawala, L. D. A. M. ve Hewageegana, H. G. S. P. (2017). Health benefits and traditional uses of honey: A review, *Journal of Apitherapy*, 2(1), 9-14.
- Arıkan Saltık, I., Tekin, B. ve Mert, N. (2019). Doğu Karadeniz Bölgesi apiturizm (arıcılık turizmi) potansiyelinin incelenmesi ve bir apirota önerisi, *Avrasya Bilimler Akademisi Avrasya Eğitim ve Literatür Dergisi*, Özel Sayı, 264-273.
- Arias, J.F.R., Nunez, G.J. ve Perez, Y.G. (2015). El Impacto Del Turismo En Las Comunidades Locales: Un Tema Pendiente, El Apiturismo Como Fuente de Desarrollo y Mejoramiento de Calidad de Vida En El Medio Rural. Analisis De Caso: Reserva Natural Tocori, Costa Rica, 2. *Congreso de COODTUR Bildiri Kitabı*, Mexico, 92-101.
- Arih, I.K. ve Koresec, T.A. (2015). Api-tourism: Transforming Slovenia's apicultural traditions into a unique travel experience, Ö. Özçevik, C.A. Brebbia, S.M. Şener (Ed.). *Sustainable development and planning VII* içinde. İstanbul: WIT Press.
- Aryal, S., Ghosh, S. ve Jung, C. (2020). Ecosystem services of honey bees; regulating, provisioning and cultural functions, *Journal of Apiculture*, 35(2), 119-128.
- Aslan, E. (2017). *Kırsal turizmde yenilik ve kırsal turizm işletmecilerinin bireysel yenilikçilik düzeylerinin çeşitli değişkenler (katılımcılara ve işletmelere ilişkin) açısından incelenmesi: Kocaeli/Kartepe örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli.
- ATOM, (2020). Ağrı il gıda tarım ve hayvancılık müdürlüğü 2020 yılı faaliyet raporu.
- Augustyn, M. (1998). National strategies for rural tourism development and sustainability: The Polish experience, *Journal of Sustainable Tourism*, 6(3), 191-209.
- Ayazlar, G. ve Ayazlar, R. A. (2015). Rural tourism: A conceptual approach, C. Avcıkurt ve diğerleri (Ed.). *Tourism, environment and sustainability* içinde. Sofia: ST. Kliment Ohridski Press.
- Aydın, O (2012). AB'de kırsal turizmde ilk 5 ülke ve Türkiye'de kırsal turizm, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(23), 39-46.
- Ayhan, G. (2021). *Tunceli ilinde kırsal turizm potansiyelinin belirlenmesi*, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

- Bahar, O. ve Yılmaz, E. (2016). Arı turizmi ve Muğla'da uygulanabilirliği, 5. *Uluslararası Muğla Arıcılık ve Çam Balı Kongresi Bildiri Kitabı*, Muğla, 537-538.
- Basa, B., Belay, W., Tilahun, A. Ve Teshale, A. (2016). Review on medicinal value of honeybee products: Apitherapy, *Advences in Biological Research*, 10 (4), 236-247.
- Başol, C. (2021). *Sultandağı ilçesinin kırsal turizm potansiyelinin belirlenmesine yönelik bir çalışma*, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Bayram, A.T., Karaçar, E. ve Erkol Bayram, G. (2018). Perceptions of residents towards the impacts of rural tourism in Sinop province, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(2), 512-522.
- Beeton, Christine (2013). Targets and therapeutic properties, <https://www.sciencedirect.com/topics/medicine-and-dentistry/apitherapy>
- Beigi, H. (2018). Api-tourism, bees tourism, *Honeybee Science Journal*, 9(16), 12-18.
- Bekic, B. ve Jovanovic, M. (2015). Beekeeping as a factor of Danube Region sustainable development, <http://repository.iep.bg.ac.rs/46/>
- Bhattacharjee, A. (2021). *Social Science Research: Principles, Methods and Practices*, İkinci Baskı, USA: University of South Florida Tampa.
- Blanc, S., Brun, F., Di Vita, G. ve Mosso, A. (2018). Traditional beekeeping in rural Areas: Profitability analysis and feasibility of pollination service, *Quality-Access to Success*, 19(1), 72-79.
- Bogdanov, S. (2009). Beeswax: Uses and trade, *The Beeswax Book*, 1-16.
- Borrego, M., Douglas, E.P. ve Amelink, C.T. (2009). Quantitative, qualitative and mixed research methods in engineering education, *Journal of Education*, 98 (1), 53-66.
- Bradbear, N. (2009). Bees and their role in forest livelihoods, *Food and Agriculture Organization of The United Nations*, Italy.

- Brown, J. C. (2001). Responding to deforestation: productive conservation, the World Bank, and beekeeping in Rondonia, Brazil, *Professional Geographer*, 53(1), 106-118.
- Burlando, B. ve Cornara, L. (2013). Honey in dermatology and skin care: A review, *Journal of Cosmetic Dermatology*, 12, 306-313.
- Campon-Cerro, A.M., Hernandez-Mogollon, J.M. ve Alves, H. (2017). Sustainable improvement of competitiveness in rural tourism destinations: The quest for tourist loyalty in Spain, *Journal of Destination Marketing & Management*, 6(3), 252-266.
- Campos, M.G.R., Frigerio, C., Lopes, J. ve Bogdanov, S. (2010). What is the future of bee-pollen, *Journal of ApiProduct and ApiMedical Science*, 2(4), 131-144.
- Cane, J.H. ve Tepedino, V.J. (2017). Gauging the effect of honey bee pollen collection on native bee communities, *Conversation Letters*, 10(2), 205-210.
- Cawley, M. ve Gillmor, D.A. (2008). Integrated rural tourism: Concepts and practice, *Annals of Tourism Research*, 35(2), 316-337.
- Cengiz, G. ve Akkuş, Ç. (2012). Kırsal turizm kapsamında yöre halkının kalkındırılması: Erzurum örneği, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(22), 61-74.
- Cesur, E. (2021). A Creative Approach in Creative Tourism: Apitourism, V. Krystev ve diğerleri (Ed.). *Tourism studies and social sciences* içinde. Sofia: St. Kliment Ohridski University Press.
- Chang, K.G., Chien, H., Cheng, H. ve Chen, H. (2018). The impacts of tourism development in rural indigenous destinations: An investigation of the local resident's perception using choice modeling, *Sustainability*, 10, 1-15.
- Cheng, S., Faidi, M.A., Tan, S-A., Vijayanathan, J., Malek, M.A., Bahashim, B. ve Isa, M.N.M. (2021). Fireflies in Southeast Asia: Knowledge gaps, entomotourism and conservation, *Biodiversity and Conservation*, 30, 925-944.
- Chi, X. ve Han, H. (2021). Emerging rural tourism in China's current tourism industry and tourist behaviors: The case of Anji County, *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 38(1), 58-74.

- Clarke, J., Denman, R., Hickman, G. ve Slovak, J. (2001). Rural tourism in Roznova Okres: A Slovak case study, *Tourism Management*, 22, 193-202.
- Cohen, L., Manion, L. ve Morrison, K. (2007). *Research Methods in Education*, United Kingdom: Companion Press.
- Contini, C., Scarpellini, P. ve Polidori, R. (2009). Agritourism and rural development: The Low-Valdelsa case, Italy, *Tourism Review*, 64(4), 27-36.
- Crane, E. (2009). Bee products, encyclopedia of insects, *Academic Press*, 71-75.
- Crane, E. ve Visscher, K.P. (2009). Honey, encyclopedia of insects, *Academic Press*, 459-461.
- Croasmun, J.T. ve Ostrom, L. (2011). Using likert-type in the social sciences, *Journal of Adult Education*, 40(1), 19-22.
- Çetinkaya Karafakı, F. ve Yazgan, M.E. (2012). Kırsal turizme kavramsal yaklaşım, kırsal turizmin önemi ve etkileri, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2(2), 55-58.
- Çolak, O. (2009). *Turistik ürün çeşitlendirme kapsamında kırsal turizm ve kırsal turizm işletmeciliği: Şirince örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Çuhadar, Y. (2019). SWOT analizi ile Osmaneli ilçesinin kırsal turizm potansiyelinin değerlendirilmesi, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(4-10), 1-10.
- Dalgıç, T. ve Leeuw, M. (1994). Niche marketing revisited concept, applications and some European cases, *European Journal of Marketing*, 28(4), 39-55.
- Dalyan, Ö. (2018). *Darende yerel halkının kırsal turizme yönelik algı ve düşünceleri*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Demircioğlu, G. (1993). Kırsal turizm nedir?, *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(5), 8-10.
- Dettori, D. G., Paba, A. ve Pulina, M. (2004). European rural tourism: Agrotouristic firms in Sardinia and their life cycle, Centre for North South Economic Research, University of Cagliari and Sassari, Sardinia.

- Dinis, A. (2011). Tourism, niche strategy and networks as factors for both entrepreneurship and rural sustainability, *IX. Rural Entrepreneurship Conference: A Sustainable Rural Bildiri Kitabı*, Portugal, 1-19.
- Diniz, F. ve Gerry, C. (2002). A problemática do desenvolvimento rural, *Compendio de Economia Regional APDR*, 1, 530-562.
- Dorobantu, M. R. ve Nistoreanu, P. (2012). Rural tourism and ecotourism- the main priorities in sustainable development orientations of rural local communities in Romania, *Academy of Economic Studies*, 15(1), 3-10.
- Dorobantu, M.R. ve Maricica, D.I. (2012). The relationship between agro tourism and rural tourism among with the sustainable development concept, 152-160, https://www.researchgate.net/publication/230651255_THE_RELATIONSHIP_BETWEEN_AGRO_TOURISM_AND_RURAL_TOURISM_AMONG_WITH_THE_SUSTAINABLE_DEVELOPMENT_CONCEPT
- DPT, (2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.
- Dunets, A.N., Yankovskaya, V.V., Plisova, A.B., Mikhailova, M.V., Vakhrushev, I.B. ve Aleshko, R.A. (2020). Health tourism in Low Mountains: A case study, *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 7(3), 2213-2227.
- Elmalı Şen, D., Yetim, E. ve Öztürk, E. (2020). Kültürel mirasın geleceği için sürdürülebilir bir müzecilik anlayışı: Ekomüze, *Sanat Tarihi Dergisi*, 29(9), 913-943.
- Equations. (2006). From rural tourism to sustainable rural tourism- history to current debates. Opensource, 1-7. Erişim Adresi: <https://archive.org/search.php?query=+From+rural+tourism+to+sustainable+rural+tourism+%E2%80%93+history+to+current+debates>
- Ercan, İ., Yazıcı, B., Sığırlı, D., Ediz, B. Ve Kan, İ. (2007). Examining cronbach alpha, theta, omega reliability coefficients according to the sample size, *Journal of Modern Applied Statistical Methods*, 6 (1), 291-303.
- European Commission (1999). Towards Quality Rural Tourism, Enterprise Directorate General, Tourism Unit, Brussels.

- Eusebio, C., Kastenholz, E. ve Breda, Z. (2014). Tourism and sustainable development of rural destinations: a Stakeholders' view, *Revista Portuguesa de Estudos Regionais*, 36, 13-21.
- Fang, W.T. (2020). Tourism in emerging economies, Singapur: Springer.
- Foris, D. (2014). Study regarding the classification of tourism accommodation units for rural tourism within the EU member states, *Facultatea De Management Agricol*, 16(4), 38-43.
- Gaines, J. ve Lee, C.V. (2019). Medical tourism, *Travel Medicine*, (Fourth Edition), 371-375.
- Gandhy, A., Chang, M. ve Rahmi, S. (2019). Service quality and customer satisfaction in the apiculture-based agritourism, *Organization and Management Journal*, 15(2), 153-165.
- Gannon, A. (1994). Rural tourism as a factor in rural community economic development for economies in transition, *Journal of Sustainable Tourism*, 2(1-2), 51-60.
- George, D. ve Mallery, P. (2003). SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference. Boston: Allyn& Bacon.
- Ghaderi, Z. Ve Henderson, J.C. (2012). Sustainable rural tourism in Iran: A perspective from Hawraman Village, *Tourism Management Perspectives*, 2-3, 47-57.
- Ghisalberti, E.L. (1979). Propolis: A review, *Bee World*, 60(2), 59-84.
- Glavic, P. ve Lukman, R. (2007). Review of sustainability terms and their definition, *Journal of Cleaner Production*, 15, 1875-1885.
- Gokulakrishnaa, R., ve Thirunavukkarasu, S. (2020). Apitherapy: A valuable gift from honey bee, *Journal of Entomology and Zoology Studies*, 8 (5), 2317-2323.
- Goodwin, H. (1996). In pursuit of ecotourism, *Biodiversity and Conservation*, 5, 277-291.
- Gopal, R., Varna, S. ve Gopinathan, R. (2008). Rural tourism development: Constraints and possibilities with a special reference to agri tourism a case study on agri tourism destination- Malegon Village, Taluka Baramati, District

- Pune, Maharashtra, *Conference on Tourism in India-Challenges Ahead*, India, 512-523.
- Grigorova, Z., Timareva, S. ve Shopova, I. (2016). Resources for apitourism in Bulgaria, *Journal of Economic Development, Environment and People*, 5(2), 1-10.
- Guaita, J. M., Martin, J. M., Salinas, J. A. ve Mogorron-Guerrero, H. (2019). An analysis of the stability of rural tourism as a desired condition for sustainable tourism, *Journal of Rural Tourism Research*, 100, 165-174.
- Gupta, R.K. ve Stangaciu, S. (2014). Apitherapy: holistic healing through the honeybee and bee products in countries with poor healthcare system. https://www.researchgate.net/publication/278698896_Apitherapy_Holistic_Healing_Through_the_Honeybee_and_Bee_Products_in_Countries_with_Poor_Healthcare_System
- Güngör, H.Y., Karakaş, A. ve Fındıklı, Ö. (2013). Kırsal turizm-kırsal kalkınma ilişkisi ve dünyada kırsal turizm örnekleri. Y.K. Haspolat (Ed.). *Tarih kültür ve inanç kenti Diyarbakır* içinde. Bartın: Uzman Matbaacılık.
- Haldar, P. (2007). Rural tourism: Challenges and opportunities, *Education*, 30(60), 1-26.
- Hall, D. ve Roberts, L. (2001). *Rural tourism and recreation principles to practice*, New York: CABI Publishing.
- Haven-Tang, C. ve Jones, E. (2012). Local leadership for rural tourism development: A case study of Adventa, Monmouthshire, UK, *Tourism Management Perspectives*, 4, 28-35.
- Hegarty, C. ve Przeborska, L. (2005). Rural and agri-tourism as a tool for reorganising rural areas in old and new members states- a comparison study of Ireland and Poland, *International Journal of Tourism Research*, 7(2), 63-77.
- Hegazi, A.G. (2012). Medical importance of bee products, *Uludağ Arıcılık Dergisi*, 12(4), 136-146.

- Hegazi, A.G., Al-Menabbawy, K., Abd El Rahman, E. Ve Helal, S.I. (2015). Novel therapeutic modality employing apitherapy for controlling of multiple sclerosis, *J Clin Cell Immunol*, 6 (1), 1-7.
- Hellner, M., Winter, D., Georgi, R.V. ve Münstedt, K. (2008). Apitherapy: Usage and experience in German beekeepers, *eCAM*, 5(4), 475-479.
- Holland, J., Burian, M. ve Dixey, L. (2003). Diversifying the product and expanding the benefits in rural Uganda and the Czech Republic, *PPT Working Paper*, No: 12.
- Holmes Cheyre, L.I. (2005). *Rural tourism as a development strategy case studies from Chile*, Yüksek Lisans Tezi, Massey Üniversitesi, Yeni Zelanda.
- Irshad, H. (2010). Rural tourism: An overview. Government of Alberta, Edmonton, Canada.
- İslamoğlu, A. H. ve Alniaçık, Ü. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Beşinci Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- İslamoğlu, A.H. ve Alniaçık, Ü. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. 5. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Jiang, Q. (2021). Analysis of rural tourism demand characteristics and experience differences based on association rule mining, *Hindawi Wireless Communications and Mobile Computing*, 2021, 1-12.
- Kadanalı, E. (2018). Tarım, hayvancılık ve ormancılık. K. Karabulut (Ed.). *Ağrı ilinin sosyo-ekonomik profili içinde*, Ankara: AİÇÜ Yayınları.
- Kallmuenzer, A., Nikolakis, W., Peters, M. ve Zanon, J. (2018). Trade-offs between dimensions of sustainability: Exploratory evidence from family firms in rural tourism regions, *Journal of Sustainable Tourism*, 26(7), 1204-1221.
- Kancler, S. (2020). *Research of apitourism concepts and designing of tourism products – guided experiences for specific target groups of tourists*, Lisans Bitirme Tezi, Maribor Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Brezice.
- Kara, S. ve Kılıç, T. (2019). Bursa’da Kızık Köylerinin kırsal turizm açısından analizi, *Oğuz Türkmen Araştırmaları Dergisi*, III(1), 131-157.

- Karabulut, K. ve Köksal, Y. (2018). Ağrı ilinin turizm potansiyeli ve turizmi geliştirmeye yönelik çözüm önerileri. K. Karabulut (Ed.). *Ağrı ilinin sosyo-ekonomik profili içinde*, Ankara: AİÇÜ Yayınları.
- Kasprowska-Nowak, K. (2020). Apiturystyka, apiterapia oraz terapia krajobrazem na przykładzie, “miasteczka pszczelego” w dziegielowie (Slask Cieszynski). A. Biskupek-Wanot ve diğerleri (Ed.). *Aktywnosc fizyczna i problematyka stresu içinde*, Czestochowa: Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy.
- Kataya, A. (2021). The impact of rural tourism on the development of regional communities, *Journal of Eastern Europe Research in Business and Economics*, (2021), 1-10.
- Kazmina, L., Makarenko, V., Provotorina, V. ve Shevchenko, E. (2020). Rural tourism (agritourism) of the Rostov region: condition, problems and development trends, *E3S Web Conference*, 175, 1-8.
- KKP, (2010-2013). Kırsal Kalkınma Planı, T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Ankara.
- Kneafsey, M. (1998). Tourism and place identity: A case-study in rural Ireland, *Irish Geography*, 31(2), 111-123.
- Kocevar, L. (2020). *Analysis of beekeeping tourism and its involvment in the tourist offer of Bela Krajina Region*, Yüksek Lisans Tezi, Maribor Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Brezice.
- Komi, D.E.A, Shafaghat, F. ve Zwiener, R.D. (2017). Immunology of bee venom, *Clinical Reviews in Allergy & Immunology*, 54, 386-396.
- Koresec, T.A. (2014). Apitourism: Global green economy activity on a rise, 3. *International Conference of the Beekeeping Associations*, Slovenia, 1-38.
- Korosec, T. A. (2016). Api turizmi, api sağlık, api terapi, 5. *Uluslararası Muğla Arıcılık ve Çam Balı Kongresi*, Muğla, 112-115.
- Kuşat, N. (2016). The role of rural tourism in rural development: The case of Turkey, *Journal of Economics and Administrative Sciences*, XVIII(2), 11-21.
- Kuter, N. ve Ünal, H.E. (2013). Kırsal kalkınmada kırsal turizmin önemi, *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 13(2), 192-201.

- Kutlu, M. A., Gül, A. ve Kılıç, Ö. (2018). Arıcılık turizmi uygulanabilirliği, *International Conference on Social Sciences-ICOSS Cappadocia*, Nevşehir, 766-769.
- Küçük, Y. (2021). *Gündoğmuş ilçesinin kırsal turizm potansiyelinin Swot analizi yöntemi ile incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2007). Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı 2007-2013, Ankara.
- Lagiewski, R. ve Myers, W. (2008). Medical tourism: Perspectives and applications for destination development, *Rochester Institute of Technology Scholar Works*, 1-7.
- Lane, B. (1994). What is rural tourism?, *Journal of Sustainable Tourism*, 2, 6-21.
- Lane, B. (2009). Rural tourism: An overview. T. Jamal ve M. Robinson (Ed.). *The SAGE handbook of tourism studies* içinde, Singapur: SAGE Publications, Erişim Adresi: https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=fX3g0AlRas0C&oi=fnd&pg=PA354&dq=Rural+Tourism:+An+Overview&ots=ozhYrSgzby&sig=iav-z04LuTh1CyL_F16M_l-st5M&redir_esc=y#v=onepage&q=Rural%20Tourism%3A%20An%20Overview&f=false
- Lane, B., Weston, W., Davies, N., Kastenholz, E., Lima, J. ve Majewski, J. (2013). Industrial heritage and agri/rural tourism in europe, Policy Department B: Structural and Cohesion Policies, European Parliament.
- Lee, J.D., Park, H.J. Chae, Y. ve Lim, S. (2005). An overview of bee venom acupuncture in the treatment of arthritis, *Evidence-based Complementary and Alternative Medicine*, 2(1), 79-84.
- Lemelin, R.H. (2020). Entomotourism and the stingless bees of Mexico, *Journal of Ecotourism*, 19(2), 168-175.
- Lemelin, R.H., Boileau, E.Y.S. ve Russel, C. (2019). Entomotourism: The allure of the arthropod, *Society & Animals*, 27, 733-750.

- Li, X. (2015). Risk evaluation on rural hotel investment and preventive measures, *International Conference on Education Technology and Economic Management*, China.
- Liourta, A. (2018). *Apitourism: Παρούσα Κατάσταση, Τάσεις και Προοπτικές μελλοντικής ανάπτυξης (Apiturizm: mevcut durum, eğilimler ve gelecekteki beklentileri gelişimi)* Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Yüksekokulu, Selanik.
- Liu, A. (2006). Tourism in rural areas, *Tourism Management*, 27, 878-889.
- Lo, M.C., Nair, V., Songan, P. ve Huihui, H.L. (2013). assessing the impact of rural tourism development on the destination environment: A local communities' perspective, *The Best En Think Tank XIII; Engaging Communities in Sustainable Tourism Development*, Malaysia.
- Lokutova, O. (2019). Apitourism in context of socio-economic and ecological aspects, *4. International Scientific Conference: Agrobiodiversity for improve the Nutrition, Health and Quality of Human and Bees Life*, Nitra, 47.
- Lun, L.M., Peachlaner, H. ve Volgger, M. (2016). Rural tourism development in mountain regions: Identfitying success factors, challenges and potentials, *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 17(4), 1-35.
- MacDonald, R. ve Jolliffe, L. (2003). Cultural rural tourism evidence from Canada, *Annals of Tourism Research*, 30(2), 307-322.
- Madras-Majewska, B. ve Majewski, J. (2013). Apituryška jako forma turystyki edukacyjnej, *Prace Nauke Uniwersytetu Ekonomicznego We Wrocławiu*, (304), 144-152.
- Mannle, H., Riepen, T. ve Münstedt, K. (2020). Apitherapeutic means and patients' willigness to accept them, *Journal of Apitherapy*, 7(1), 15-21.
- Mason, P. (2003). *Tourism impacts, planning and management*, UK: Oxford.
- Mayoh, J., Bond, C.S. ve Todres, L. (2012). An innovative mixed methods approach to studying the online health information seeking experiences of adults with chronic health conditions, *Journal of Mixed Methods Research*, 6 (1), 21-33.
- McGehee, N. G. ve Kim, K. (2004). Motivation for agri-tourism entrepreneurship, *Journal of Travel Research*, 43(2), 161-170.

- Meysenbur, R., Albrecht, J.A., Litchfield, R. ve Rotter-Gooder, P.K. (2014). Food safety knowledge, practices and beliefs of primary food preparers in families with young children: A mixed methods study, *Appetite*, 73, 121-131.
- Mishra, S.S. (2017). *A study on role of rural tourism in economic development of Madhya Pradesh*, Doktora Tezi, Awadhesh Pratap Singh Üniversitesi, İşletme Bölümü, Rewa.
- Morgül, Ş.M. (2006). *Trakya bölgesinde kırsal turizm potansiyelinin değerlendirilmesine ilişkin analiz: Kırklareli örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Naghizadeh, R. (2021). The impact of tourism on rural areas: A case study (Moeil Village in Meshginshahr County), *Journal of Tourism and Hospitality Management*, 9(3), 153-164.
- Nair, V., Munikrishnan, U. T., Rajaratnam, S. D. ve King, N. (2015). Referring rural tourism in Malaysia: a conceptual perspective, *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 20(3), 314-337.
- Nulty, P. M. (2004). Keynote presentation: Establishing the principles for sustainable rural tourism, rural tourism in Europe: Experiences, Development and Perspectives, *World Tourism Organization*, 13-18.
- OECD (1994). Tourism strategies and rural development, general distribution, Paris.
- Okumuş Yukunç, G. (2019). Royal jelly: Proteins and peptides, *Journal of Apitherapy and Nature*, 2(2), 59-70.
- Oppermann, M. (1996). Rural tourism in South Germany, *Annals of Tourism Research*, 23(1), 86-102.
- Özgüç, N. (2003). *Turizm coğrafyası özellikler ve bölgeler*, İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Özhan Çaparlar, C. ve Dönmez, A. (2016). Bilimsel araştırma nedir, nasıl yapılır?, *Türk J Anaesthesiol Reanim*, 44, 2012-218.
- Pantoja, G., Gomez, M., Conteras, C. ve Montenegro, G. (2017). Determination of suitable zones for apitourism using multi-criteria evaluation in geographic information systems: A case of study in the O'Higgins Region, Chile, *Ciencia Investigacion Agraria*, 44(2), 139-153.

- Park, E.H., Kim, S.H. ve Park, S.S. (1996). Anti-inflammatory activity of propolis, *Archives of Pharmacal Research*, 19(5), 337-341.
- Pesonen, J., Komppula, R., Kronenberg, C. ve Peters, M. (2011). Understanding the relationship between push and pull motivations in rural tourism, *Tourism Review*, 60(3), 32-49.
- Phillips, C.P. (2018). *Developing the competitiveness of a rural tourism destination: A case study of Monmouthshire*, Tez Çalışması, Cardiff Metropolitan University, International Tourism and Events Management, Galler.
- Plano-Clark, V.L., Huddleston-Casas, C.A., Churchill, S.L., Green, D.N. ve Garret, A.L. (2008). Mixed methods approaches in family science research, *Journal of Family Issues*, 29(11), 1543-1566.
- Plotnikova, V.S. ve Fedorov, A.M. (2020). Sovremenno sostoyanie i perspektivy razvitiya apiturizma v respublike Kareliya (Current state and development prospects of apitourism in the republic of Karelia), *Ekonomika, Predprinimatelstvo i Pravo*, 10(5): 1491-1508.
- Pramanik, P.D. ve Ingkadijaya, R. (2017). The Impact of Tourism on Villages Society and its Environmental, *1st UPI International Geography Seminar*, Canada.
- Rathore, N. (2012). Rural tourism impact, challenges and opportunities, *International Journal of Business Economics & Management Research*, 2(2), 252-260.
- Razpet, M. (2016). *Analiza cebelarskega turizma v sloveiji in možnosti razvoja produktov*, Lisans Tezi, Ljubljana Üniversitesi, Ekonomi Fakültesi, Ljubljana.
- Resmi Gazete (2014). Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141027-3.htm>
- Risteska, J. (2020). The Impact Effects of Globalization on Tourism Development, 7. *International Scientific Conference "Social Changes in the Global World"*, İştip, Makedonya, 197-214.
- Rivera, J.P., Alcantara, L. ve Harikumar (2020). Diffusing social innovations in Philippine apitourism, *Asia-Pacific Social Science Review*, 20(3), 163-181.

- Robinson, M. ve Novelli, M. (2005). Niche tourism: An introduction. M. Novelli (Ed.). *Niche tourism; contemporary issues, trends and cases* içinde, Burlington: Routledge.
- Saarinen, J. (2006). Traditions of sustainability in tourism study, *Annals of Tourism Research*, 33(4), 1121-1140.
- Sadan, V. (2014). Mixed methods research: A new approach, *International Journal of Nursing Education*, 6(1), 260-266.
- Sanchez del Rio-Vazquez, M. E., Rodríguez-Rad, C. J., ve Revilla-Camacho, M. Á. (2019). Relevance of social, economic, and environmental impacts on residents' satisfaction with the public administration of tourism, *Sustainability*, 11(22), 1-15.
- Sanugustin Fons, M.V., Mosene Fierro, J.A. ve Patino, M.G. (2011). Rural tourism: A sustainable alternative, *Applied Energy*, 88, 551-557.
- Saral, Ö., Yıldız, O., Aliyazıcıoğlu, R., Yuluğ, E., Canpolat, S., Öztürk, F. ve Kolaylı, S. (2016). Apithrera products enhance the recovery of CCL- induced hepatic damages in rats, *Turkish Journal of Medical Sciences*, 46, 194-202.
- Schmidt, C.M., Cielo, I.D., Wenninkamp, K.R. ve Tomio, M. (2016). Collective actions in sustainable rural tourism: a case study of the Western Region of Parana, *Systems Research and Behavioral Science*, 33, 249-258.
- Senkiv, M., Haba, M. ve Shevchuk, A. (2020). Geography and current state of apitourism in Ukraine and Slovenia, *Bulletin of Kyiv National Universty of Culture and Arts Series in Tourism*, 3(2), 175-184.
- Serdarusic, M. ve Tustonic, M. (2017). *Sustainable development of rural tourism in the lika region*, Yüksek Lisans Tezi, Modul Üniversitesi, Viyana.
- Sert, A.N. (2017). Niche Marketing and tourism, *Journal of Business Management and Economic Research*, 1(1), 14-25.
- Sforcin, J.M. (2007). Propolis and the immune system: A review, *Journal of Ethnopharmacology*, 113(1), 1-14.
- Shanker, D. (2008). ICT and tourism: Challenges and opportunities, *Conference on Tourism in India-Challenges Ahead*, India.

- Shiffler, K. (2014). *Api-tourism as added-value: The case of La Ruta de la Miel in Chile*, Yüksek Lisans Tezi, Norveç Yaşam Bilimleri Üniversitesi, Veterinerlik ve Biyolojik Bilimler Fakültesi, Norveç.
- Shrestha, D. (2016). *Rural tourism in Nepal*, Yüksek Lisans Tezi, Laurea Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Kerava.
- Siemens, L. (2007). Challenges faced by rural/remote tourism businesses on Vancouver Island: An exploratory study, *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*, 1(4), 308-320.
- Silvestri, C., Aquilani, B. ve Ruggieri, A. (2017). Service quality and customer satisfaction in thermal tourism, *The TQM Journal*, 29(1), 55-81.
- Sims, R. (2009). Food, place and authenticity: Local food and the sustainable tourism experience, *Journal of sustainable Tourism*, 17(3), 321-336.
- Sivic, F. (2013). Apitoruism, *Bee World*, 90(3), 66-67.
- Slee, B., Farr, H. ve Snowdon, P. (1997). The economic impact of alternative types of rural tourism, *Journal of Agricultural Economics*, 48(82), 179-192.
- Snieska, V., Barkauskiene, K. ve Barkauskas, V. (2014). The Impact of Economic Factors on the Development of rural Tourism: Lithuanian Case, *19th International Scientific Conference; Economics and Management*, Latvia.
- Soykan, F. (1999). Doğal çevre ve kırsal kültürle bütünleşen bir turizm türü: Kırsal turizm, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 10, 67-75.
- Soykan, F. (2000). Kırsal turizm ve Avrupa'da kazanılan deneyim, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 11, 21-33.
- Soykan, F. (2003). Kırsal turizm ve türkiye turizmi için önemi, *Ege Coğrafya Dergisi*, 12, 1-11.
- Stetic, S. (2012). Specific features of rural tourism destinations management, *Journal of Settlements and Spatial Planning*, Special Issue, 1, 131-137.
- Suligoj, M. (2021). Origins and develepment of apitherapy and apitourism, *Journal of Apicultural Research*, 60(3), 369-374.
- Suna, B. (2018a). Sağlık turizmi açısından api turizmin SWOT analizi ile değerlendirilmesi, *Uludağ Arıcılık Dergisi*, 19(1), 12-18.

- Suna, B. (2018b). Türkiye'nin Api Turizm Potansiyelinin SWOT Analizi ile Değerlendirilmesi, *19. Ulusal Turizm Kongresi Sağlık Turizmi*, Afyonkarahisar.
- Suna, B. (2020). Turizmde arıcılığın kullanımına dair keşifsel bir yolculuk, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 31(1), 19-30.
- Şahin, Ö. ve Aydın, A. (2021). Kültürel, gastronomik ve turistik değer: Muğla'da arıcılık ve Özel Muğla Arıcılık Müzesi örneği, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 459-674.
- Şeker, İ. T. (2020) Sivas ilinin api-turizm potansiyelinin incelenmesi, *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 4(5), 364-373.
- Tarım ve Orman Bakanlığı, (2018). IPARD II Programı Yatırımcı Rehberi, Ankara.
- Tchetchik, A., Fleischer, A. ve Finkelshtain, I. (2008). Differentiation and synergies in rural tourism: estimation and simulation of the Israeli market, *American Journal of Agricultural Economics*, 90(2), 553-570.
- Tesfay, H. (2014). Honey bee diseases, pest and their economic importance in Ethiopia, *International Journal of Innovation and Scientific Research*, 10(2), 527-535.
- Thompson, C. S. (2004). Host produceh rural tourism Towa's Tokyo Antenna Shop, *Annals of Tourism Research*, 31(3), 580-600.
- Tihelka, E. (2019). Apitourism: More Than Honey, 5. *International Organic Beekeeping Conference*, Germany.
- Tisler, V. (2019). *View of beekeepers on the development of apitourism in Slovenia*, Yüksek Lisans Tezi, Primorska Üniversitesi, Turizm Araştırmaları Fakültesi, Portoroz.
- Tisler, V. ve Suligoj, M. (2020). Apitourism as an intersection of tradition, alternative medicine and the beekeeper's sustainable incomegenerating activity, *Geografski Vestnik*, 92(2), 63-73.
- Topal, E., Adamchuk, L., Negri, I., Köseoğlu, M., Papa, G., Darjan, M.S., Cornea-Cipcigan, M. ve Margaoan, R. (2021). Traces of honeybees, api-tourism and beekeeping: From past to present, *Sustainability*, 13, 1-21.

- Toraman, S. (2021). Karma yöntemler araştırması: Kısa tarihi, tanımı, bakış açıları ve temel kavramlar, *Nitel Sosyal Bilimler*, 3 (1), 1-29.
- Tulloch, A.P. (2009). Beeswax-composition and analysis, *Bee World*, 61(2), 47-62.
- Turan, F., Dinçer, M.Z. ve Dinçer, F.İ. (2016). Türkiye’de kırsal turizm alanlarında animasyon hizmetlerinin değerlendirilmesi, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 7(1), 18-25.
- Ukav, İ. (2014). Adıyaman ilinde kırsal turizm potansiyeli ve geliştirme fırsatları, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(51), 15-33.
- UKKS, (2015). Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2014-2020, T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Ankara.
- Uzun, B. (2021). *Agro turizm kapsamında api turizmin kırsal kalkınma üzerindeki etkisi: Marmaris örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Ün, E., Tutar, F., Tutar, E. Ve Erkan, Ç. (2012). Ekonomik Kalkınmada Kırsal Turizmin Rolü: Türkiye Örneği, *International Conference On Eurasian Economics, Session 4C, Turizm*, 345-350.
- Ünal, A. (2020). *Kırsal turizm –turist tercihleri ve memnuniyet-*, İstanbul: Efe Akademi Yayınevi. Erişim Adresi: https://books.google.com.tr/books?id=mhkmEAAAQBAJ&pg=PA38&lpg=PA38&dq=Tursem+seyahat+acentesi+1980&source=bl&ots=4ZZhdRgZAR&sig=ACfU3U32H8oMBe_XQoSydNRUFIXm9vTWCw&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwj0srruuZX0AhVX7rsIHQ9pA1EQ6AF6BAgREAM#v=onepage&q=Tursem%20seyahat%20acentesi%201980&f=false
- Ünlü Yücel, S. (2004). Yayla turizmi, *TÜRSAB Ar-Ge Departmanı*, 1-5.
- Vandemark, L.M., Jia, T.W. ve Zhou, X.N. (2010). Social science implications for control of helminth infections in Southeast Asia, *Adevnces in Parasitology*, 73, 138-170.
- Vaske, J.J., Beaman, J. ve Sponarski, C.C. (2017). Rethinking internal consistency in cronbach’s alpha, *Leisure Sciences*, 39(2), 163- 173.

- Vasquez, A. ve Olofsson, T.C. (2009). The lactic acid bacteria involved in the production of bee pollen and bee bread, *Journal of Apicultural Research*, 48 (83), 189-195.
- Viljoen, J. ve Tlabela, K. (2007). *Rural tourism development in South Africa trends and challenges*, South Africa: HSRC Press.
- Villanueva-Alvaro, J., Mondejar-Jimenez, J. ve Saez-Martinez, F. (2017). Rural tourism: development, management and sustainability in rural establishments, *Sustainability*, 9(818),1-8.
- Vladimirov, K. (2021). Potential of the beekeeping sector for development of bee tourism in the Northeastern Region of Bulgaria, *Agribusiness and Rural Areas- Economy, Innovation and Growth 2021 Conference Proceedings*, 1, 170-180.
- Wadkar, S.K., Singh, K., Chakravarty, R. Ve Argade, S. (2016). Assessing the reliability of attitude scale by cronbach's alpha, *Journal of Global Communication*, 9 (2), 113-117.
- Waykar, B. ve Alqadhi, Y.A. (2016). Beekeeping and bee products; boon for human health and wealth, *Indian Journal of Pharmaceutical and Biological Research*, 4(3), 20-27.
- Weng, G., Pan, Y. ve Li, J. (2021). Study on the influencing factors and acting path of the sustainable development of rural tourism based on EEAM-ISM model, *Sustainability*, 13(5682), 1-16.
- White, J. (1978). Honey, *Advances in Food Research*, 24, 288-354.
- World Tourism Organization (2020), UNWTO Recommendations on Tourism and Rural Develepment- A Guide to Making Tourism and Effetive Tool for Rural Development. UNWTO, Madrid.
- Wos, B. (2014). Api-tourism in Europe, *Journal of Environmental and Tourism Analyses*, 2(1), 66-74.
- Wos, B. (2015). Apituryska jako innowacyjna forma oferty turystycznej na terenach wiejskich, *Studia KPZK*, (163), 297-306.

- Wos, B. ve Bien, W. (2013). Apitourism as a form of sustainable development, *Research Bulletin Leisure and Tourism*, 1(11), 83-90.
- Wozniak, M., ve Cebulak, T. (2007). Lokalna oferta agroturystyczna odzwierciedleniem społecznego zainteresowania turystów. I.S. Wolak (Ed.). *Turystyka w rozwoju obszarów wiejskich içinde*, Warszawa: Wydawnictwo SGGW.
- Yaşar, M. (2019). *Elazığ ilinin alternatif turizm açısından turizm potansiyelinin belirlenmesine yönelik bir araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Yonkova, G., Grigorova, Z., Shopova, I., Timareva, S. ve Gancheva, A. (2016). The relation apiculture-tourism, *New Knowledge Journal of Science*, 5(2), 29-36.
- Zolfagharian, H., Mohajeri, M. ve Babaie, M. (2015). Honey bee venom (apis mellifera) contains anticoagulation factors and increases the blood-clotting time, *Journal of Pharmacopuncture*, 18(4), 7-11.
- Zurnacı, J. (2021). *Sürdürülebilir kırsal turizm bağlamında ev pansiyonculuğunun değerlendirilmesi: Artvin örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Gümüşhane.

İnternet kaynakları

- <https://www.unwto.org/rural-mountaintourism#:~:text=UNWTO%20understands%20Rural%20Tourism%20as,%2F%20culture%2C%20angling%20and%20sightseeing>, Erişim Tarihi: 10.12.2020.
- <https://www.maybir.org.tr/aricilik-muzesi-tarihce>, Erişim Tarihi: 14.11.2020.
- <https://www.unwto.org/rural-tourism>, Erişim Tarihi: 7.11.2021.
- <https://woofturkey.org/>, Erişim tarihi: 14.11.2021.
- <http://www.bugday.org/portal/projeler.php?pid=41>, Erişim Tarihi: 14.11.2021.
- <https://ecotourism.org/what-is-ecotourism/>, Erişim Tarihi: 2.12.2021.
- <https://www.unwto.org/global/press-release/2018-12-20/unwtoetc-launch-report-health-tourism>, Erişim Tarihi: 11.12.2021.
- <https://www.apiturizem.si/en/apiturizem/>, Erişim Tarihi: 15.12.2021.
- <https://www.worldbeeday.org/en/did-you-know/212-apitourism-a-guarantee-for-an-unforgettable-experience.html>, Erişim Tarihi: 15.12.2021.
- <https://www.slovenia.info/en/press-centre/news-of-the-tourism-press-agency/6102-apitourism-increasingly-popular-in-slovenia>, Erişim Tarihi: 18.12.2021.
- <https://sca.kis.si/en/slovenian-beekeeping/>, Erişim Tarihi: 18.12.2021.
- <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/aricilik/Link/2/Aricilik-Istatistikleri> , Erişim Tarihi: 18.04.2022.
- <https://www.selcuk.edu.tr/HaberKulturSporDetay/2020-dunyada-4583>, Erişim Tarihi: 24.04.2022.
- <https://honeypark.gr/%CE%BC%CE%B5%CE%BB%CE%B9%CF%83%CF%83%CE%BF%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%B1%CF%80%CE%B5%CE%AF%CE%B1/?lang=en>, Erişim Tarihi: 24.04.2022.
- <http://www.fyziopedia.org/articles/245-honey-massage>, Erişim Tarihi: 25.04.2022.
- https://chine.in/guide/therapie-par-piqures-abeille_4111.html, Erişim Tarihi: 25.04.2022.
- <https://www.traveldailymedia.com/bee-tourism-discover-why-slovenia-is-europes-api-adventure-capital/> , Erişim Tarihi: 26.04.2022.
- <https://www.naturefestival.org.au/event/discover-bees> , Erişim Tarihi: 26.04.2022.

- <https://agri.tarimorman.gov.tr/Haber/450/3-Agri-Bal-Festivali-Yapildi> , Erişim Tarihi: 26.04.2022.
- <https://urbact.eu/apitourism-alternative-enjoyable-and-challenging-activity-demanding-citizens-and-tourists> , Erişim Tarihi: 26.04.2022.
- <https://www.heronhill.cumbria.sch.uk/bee-blog/bee-team-share-their-passion-for-bees-with-the-womens-institute-for-an-afternoon-of-bees-cake> , Erişim Tarihi: 26.04. 2022.

EKLER

EK.1 ANKET FORMU

ANKET FORMU

Sayın Katılımcı

Bu anket, Gaziantep Üniversitesi'nde yürütülmekte olan "Kırsal Turizm Kapsamında Ağrı İl'inin Arıcılık Turizmi Potansiyelinin Değerlendirilmesi" isimli yüksek lisans tezi araştırmasına veri toplamak amacıyla hazırlanmıştır. Araştırmanın başarısı ve geçerliliği tamamen katkılarınız, samimiyetiniz ve verdiğiniz doğru cevaplara bağlıdır. Gösterdiğiniz ilgiye şimdiden teşekkür ederiz.

Duygu TAŞ
Y. Lisans Öğrencisi

Dr. Öğr. Üyesi Belma SUNA
Tez Danışmanı

Bölüm 1

1. Cinsiyetiniz: ( ) Kadın ( ) Erkek

2. Yaşınız : ( ) 18-25 ( ) 26-35 ( ) 36- 45 ( ) 46-55 ( ) 56 Yaş ve üzeri

3. Eğitim durumunuz: ( ) İlkokul ( ) Ortaokul ( ) Lise ( ) Ön lisans ( ) Lisans ( ) Lisansüstü

4. Arıcılık sektöründe çalışıyor musunuz?

( ) Evet ( ) Hayır (Cevabınız evet ise 6. Soruya geçiniz)

5. Kaç yıldır arıcılık sektöründe çalışıyorsunuz?

( ) 1 Yıldan az ( ) 1-4 Yıl arası ( ) 5-9 Yıl arası ( ) 10 Yıl ve üzeri

6. Apiterapi (Arı ürünleri ile tedavi) ile ilgili yeterli bilgiye sahibim.

( ) Hiç Bilmiyorum ( ) Bilmiyorum ( ) Kararsızım ( ) Biliyorum ( ) Çok İyi Biliyorum

Arıcılık Turizmi: Kişilerin arı ve arı ürünlerinden fayda sağlamak amacıyla seyahat etmesi süresince ortaya çıkan faaliyetler bütünüdür.

Bölüm 2.

	Lütfen tablo içindeki önermelerle ilgili görüşlerinizi aşağıdaki anahtarları esas alarak belirtiniz.	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
	Ölçek: 1: Kesinlikle Katılmıyorum 2: Katılmıyorum 3: Kararsızım 4: Katılıyorum 5: Kesinlikle Katılıyorum					
1	Ağrı'nın yer şekillerin ve iklim şartlarının arıcılık için uygun olması Ağrı'nın arıcılık turizmini olumlu yönde etkileyebilir.					
2	Bölgede doğal olarak üretilen Beyaz Bal arıcılık turizmi için önemli bir kaynaktır.					
3	Ağrı-Iğdır arasında bulunan ve koruma altına alınan Ağrı Dağı Milli parkı bölgenin önemli doğal kaynak değeridir.					

4	Türkiye’de bölge insanının olumlu imajı bölgedeki turizmin gelişimini olumlu yönde etkilemektedir.					
5	Coğrafi konumu sebebiyle bölgenin doğa sporlarına uygun olması bölgedeki turizmin gelişimini olumlu yönde etkileyebilir.					
6	Yöresel ürünler ve geleneksel el işçiliği (halı dokumacılığı, çorap vb.) bölge için önemli bir turizm kaynağıdır.					
7	Yörenin turizm bilinci, arıcılık turizminin gelişmesi için yeterli ve uygundur.					
8	Yörenin tanıtımı için hazırlanan mevcut internet siteleri yeterlidir					
9	Yörenin doğal ve kültürel kaynak değerleri konusunda eğitim almış, donanımlı rehberler olmayışı turizme katkı sağlanmasında önemli bir engeldir.					
10	Yöredeki kamu teşekkülleri ve yerel yönetimler turizm gelişimi için yeterli ve isteklidirler.					
11	Yöredeki kamu teşekkülleri ve yerel yönetimler arıcılık turizminin gelişimi için yeterli ve isteklidirler.					
12	Turizm Bakanlığının turizmi 12 aya yayma ve alternatif turizmi geliştirme politikaları yöre turizmini olumlu etkileyebilir.					
13	Dünya turizm hareketlerindeki değişimler (tarıma dayalı alternatif turizm hareketlerindeki artış) yöre turizmini olumlu yönde etkileyebilir.					
14	Sürdürülebilir turizm gelişiminin uygulanmayışı yöre turizmi için bir tehdit olabilir.					
15	Tarihi İpek Yolu (İpek Geçidi) üzerinde bulunması ve Meteor Çukuru Ağrı’da arıcılık turizmi için büyük avantaj olabilir.					
16	Sinek ve Aladağ Yaylaları, Davul yaylası, Pani ve Katavin Yaylaları yayla turizmi ve arıcılık turizmi için önemli bir kaynak olabilir.					
17	Bölgede bulunan Meya Mağaraları, Hesar Mağarası ve Buz Mağarası arıcılık turizmini olumlu yönde etkileyebilir.					
18	Murat Nehri’nin içerisinde aktığı Hamur Deresi doğal güzellikleri ve kuş çeşitliliği ile arıcılık turizmne önemli katkılar sağlayabilir.					
19	Keşişin Bahçesi, Yoğunhisar Mesire Alanı, 15 Temmuz Millet Bahçesi, Murat Nehri, Mandalık ve Tatlısu Çayı kenarları arıcılık turizmi için önemli rekreasyon alanları olabilir.					
20	Ağrı’nın alt yapı imkânları arıcılık turizmi için yeterli ve uygun değildir.					
21	Ağrı’nın üst yapısı (Otel, pansiyon, yol, lokanta, avm) turizm için yeterli ve uygundur.					
22	Ağrı’daki arıcılık turizminin gelişmesi açısından yeterince kırsal kalkınma desteği sağlanmaktadır.					
23	Arıcılık turizmi Ağrı ve yakın çevresinin, sosyo-kültürel gelişimini olumlu yönde etkileyecektir.					
24	Tarım Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen Geleneksel Bal Festivali bölgedeki arıcılık turizminin gelişimini olumlu yönde etkileyecektir.					
25	Arıcılık turizmi uygulamalarına adapte olabilecek genç ve dinamik nüfusun varlığı yöre turizmini olumlu yönde etkileyebilir					
26	Arıcılık turizmi için turistlerin Ağrı’ya gelmesi, doğal hayatın zarar görmesine, bitki örtüsünün bozulmasına ve buna bağlı olarak bölgenin estetik değerlerinin azalmasına sebep olur.					
27	Yöreye arıcılık turizmi için gelecek turistler, yerel halkın yaşam tarzını ve geleneksel yapısını bozar.					
28	Yöreye arıcılık turizmi için gelecek turistler, tarihi ve kültürel değerlerin tahribi ve bozulmasına sebep olur.					
29	Yöredeki seyahat acenteleri merkez ve yakın çevresine ulaşımında yeterli hizmet vermektedir.					
30	Ağrı halkı gerçekleştirilecek farklı arıcılık turizmi aktivitelerinde aktif bir şekilde yer alabilmek için arıcılık ve arıcılık turizmi hakkında eğitim desteği almalıdır.					
31	Uygulama ve planlama aşamasını kapsayan iyi bir organizasyon ve gerçekleştirilecek farklı turizm türleri için maddi destek, yöredeki arıcılık turizmi çalışmalarının başarısı için önemlidir.					
32	Ağrı Mutfağı’nın çeşitliliği arıcılık turizmini olumlu yönde etkileyebilir.					
33	Ağrı’nın flora (bitki) ve fauna (yaban hayatı) zenginliği arıcılık turizmini olumlu yönde etkileyebilir.					

34	Ağrı halkının geleneksel yapısı ve misafirperverliği arıcılık turizmi olumlu yönde etkileyebilir.					
35	Ağrı ve yakın çevresinde, önemli turizm çekim merkezleri için herhangi bir ulaşım sıkıntısı yaşanmamaktadır.					
36	Ağrı ve yakın çevresinde, arıcılık turizmi çekim merkezleri için herhangi bir ulaşım sıkıntısı yaşanmamaktadır.					
37	Ağrı'daki Ahmed-i Hani Havalimanı arıcılık turizmi için avantajdır.					
38	Yöre halkının turizm sektöründe yer alması, burada gerçekleştirilecek arıcılık turizmi çalışmalarının başarısı için önemlidir					
39	Ağrı'da arıcılık turizminin gelişmesi, diğer sektörlerin gelişimini de olumlu yönde etkileyecektir.					
40	Ağrı'da bulunan doğal güzellikler, vadiler ve yaylalar Ağrı'nın arıcılık turizmini destekleyici önemli unsurlardır.					
41	Erozyon ve heyelan Ağrı turizmini olumsuz yönde etkileyebilir.					
42	Nem oranının düşük olması arıcılık turizmini olumlu yönde etkilemektedir.					
43	Yörede fabrikalaşmanın olmaması arıcılık turizmi için bir avantajdır.					
44	Yörede tarım ilacı kullanımının düşük olması arıcılık turizmini olumlu yönde etkilemektedir.					
45	Ağrı'da rakımın yüksek olması arıcılık turizmini olumlu yönde etkilemektedir.					
46	Ağrı'nın Iğdır'a yakın olması arıcılık turizmi için bir avantajdır.					
47	Ağrı'da yaz mevsiminin kısa sürmesi arıcılık turizmi için bir dezavantajdır.					

EK.2 MÜLAKAT SORULARI

Sayın Katılımcı

Bu anket, Gaziantep Üniversitesi'nde yürütülmekte olan “Kırsal Turizm Kapsamında Ağrı İl'inin Arıcılık Turizmi Potansiyelinin Değerlendirilmesi” isimli yüksek lisans tezi araştırmasına veri toplamak amacıyla hazırlanmıştır. Araştırmanın başarısı ve geçerliliği tamamen katkılarınız, samimiyetiniz ve verdiğiniz doğru cevaplara bağlıdır. Gösterdiğiniz ilgiye şimdiden teşekkür ederiz.

Duygu TAŞ
Y. Lisans Öğrencisi

Dr. Öğr. Üyesi Belma SUNA
Tez Danışmanı

1	Ağrı altyapı açısından turizm sektörü için yeterli düzeyde midir? Ulaşımı, turistik hizmet altyapısını sağlık tesislerini değerlendirir misiniz?
2	Ağrı ilini Kırsal turizm açısından değerlendirdiğinizde neler söylersiniz? Yayla turizmi, agro turizm hakkında ne düşünüyorsunuz?
3	Ağrı halkının bölgeye gelen yabancılara karşı misafirperverlik düzeyi nasıldır?
4	Ağrı'da turizme yönelik yatırımların yeterli olduğunu düşünüyor musunuz? Ne gibi yatırımlar olduğunu biliyorsunuz?
5	Ağrı ilinin çekicilik unsurları nelerdir? Turistlerin ziyaret amaçları ve ziyaret ettikleri başlıca yerler nelerdir?
6	Ağrı'ya gelen yabancı turist profilini nasıl değerlendiriyorsunuz?
7	Ağrı'daki konaklama tesisleri gelen turistler için sayı ve donanım olarak yeterli midir?
8	Ağrı'nın tanıtımı için yapılan faaliyetleri yeterli görüyor musunuz?
9	Api Turizm veya Arıcılık Turizmi isimli bir turizm çeşidi duydunuz mu?
10	Ağrı'da arıcılık ürünleri üretilir mi? Neler, hangileri üretilir?
11	Siz bu Arı Ürünlerini kimlere nasıl satıyorsunuz? Yeterince pazar olduğunu düşünüyor musunuz?
12	Sizce arı ürünleri herhangi bir hastalığın tedavisinde kullanılır mı? Bu tedavi türünün adını biliyor musunuz? Siz böyle bir tedavi tavsiyesinde bulundunuz mu?
13	Bölgede arıcılık turizmi faaliyetlerinin yapılması ve gelişmesi sonucunda oluşabilecek olumlu ve olumsuz etkiler nelerdir?
14	Ağrı ilinin (yerli-yabancı) turizm potansiyeli hakkında ne düşünüyorsunuz?
15	Ağrı'nın güvenli bir bölge olduğunu düşünüyor musunuz? İmajını nasıl değerlendiriyorsunuz?